

KRIMINALOMSORGEN

Dokumentasjon og debatt

Vend om i tide

En evaluering av SNU-prosjektene
i Trondheim og Bergen

Thomas Ugelvik

Det er ingen skam å snu

En evaluering av SNU-prosjektene i Oslo

Tore Rokkan

3/2006

Vend om i tide

**En evaluering av SNU-prosjektene
i Trondheim og Bergen**

Thomas Ugelvik

Det er ingen skam å snu

En evaluering av SNU-prosjektet i Oslo

Tore Rokkan

Utgitt av:
Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS
Boks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo 2006

I serien: Dokumentasjon og debatt, nr 3/2006

ISBN: 82-91910-62-6
ISSN: 0806-9468

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

På oppdrag av analyseenheten i Justis- og politidepartementet har KRUS evaluert tre av de seks såkalte SNU-prosjektene; *Ung-firer'n* i Trondheim, *Ung-risk* i Bergen og *Stifinner'n jr.* i Oslo.

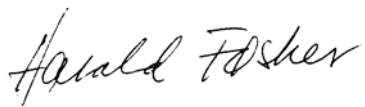
Rapporten består av to delrapporter. Den første delen omfatter Ung-firer'n og Ung-Risk er skrevet av Thomas Ugelvik. Den andre delen handler om Stifinner'n jr. og er skrevet av Tore Rokkan.

SNU-prosjektene ble igangsatt som en del av en større satsing overfor unge lovbyggere, som beskrevet i regjeringens handlingsplan *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet 2005-2008*. Målet har vært todelt, på den ene siden et forbedret arbeid overfor den enkelte unge lovbyggere, på den andre siden et forbedret samarbeid mellom kriminalomsorgen og ulike relevante forvaltningssamarbeidspartnere.

I hvert av de tre delprosjektene er det utprøvd nye modeller for samarbeid om unge i fengsel. I Trondheim er de unge tatt med i et forpliktende forvaltningssamarbeid mellom fengsel og kommune. I Bergen har fengsel og friomsorg fulgt opp de unge etter soningstiden i en ny avtale med kommunen og i Oslo har barnevernet kommet inn i fengselet for å utvikle nye tiltak for de unge innsatte.

Vi håper rapporten kan fungere som et konstruktivt og positivt innspill i forhold til det videre arbeidet med og overfor unge lovbyggere, både i Trondheim, Bergen og Oslo, og i kriminalomsorgen for øvrig.

KRUS, desember 2006

Harald Føsker
Direktør

Forfatternes forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til alle som lot meg ta del i deres hverdag, både i Trondheim og Bergen. Takk for gode og interessante samtaler, og takk for at dere valgte å dele frustrasjoner, sorger, gleder og entusiasme med meg. Denne rapporten hadde selvfølgelig ikke vært noe uten dere.

Takk også til Trond Danielsen, Yngve Hammerlin og Charlotte Mathiassen som har lest og kommentert deler av manuskriptet på forskjellige stadier. Dere har vært til uvurderlig hjelp, som alltid.

Takk til Gunnhild Hagberg-Karlsen for grundig korrektur og språkvask av manuskriptet.

En spesiell takk til Nina Jon som har fungert som veileder underveis i arbeidet med rapporten. Du har på sedvanlig engasjert og inspirerende måte kommet med innsiktsfulle kommentarer, gode innspill og kritiske innvendinger. Jeg har hørt på de fleste, men ikke alle. Dermed er feil og mangler ved rapporten mitt ansvar alene.

Arbeidet med denne evalueringsrapporten har vært et hektisk femmåneders skippertak. En siste takk til Synnøve, som har funnet seg i at jeg ofte har vært i Trondheim eller Bergen, selv når jeg ikke har vært der.

Thomas Ugelvik

Takk til de unge, ansatte i Stifinner'n jr., ledelsen på Stifinner'n i Oslo fengsel og ledelsen i fengselet for at jeg har fått tilgang til samtaler, møter, referater og dokumenter om arbeidet i Stifinner'n jr.

Takk til alle andre som også har gitt meg nyttige meninger og innspill for å prøve å forstå og beskrive muligheter og trusler, problemer og løsninger i dette viktige arbeidet. Fordi jeg kom inn som en ny evaluator har jeg hatt dårlig tid og har vært avhengig av alt dere har tenkt og ment for å kunne fortelle det videre til andre.

Takk også til Heid, Edvard og Alfred for at jeg fikk pappafri for å sitte på jobb i helga. Hvis ikke, så hadde ikke denne evalueringen blitt publisert før til neste år. Jeg skylder dere!

I den korte tiden jeg har jobbet med evalueringen har fokuset på unge i fengsel økt, med regjeringens stortingsmelding om alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrytere (Stortingsmelding nr 20, 2005-2006) og enkeltsaker som har fått oppslag i media. Det føles derfor nyttig å kunne bidra med erfaringer fra et prosjekt hvor fengsel og barnevern har jobbet sammen om unge innsatte.

Jeg ønsker Oslo fengsel og barnevernet i Oslo kommune lykke til med det videre samarbeidet.

Tore Rokkan

Sammendrag for Ung-firer'n og Ung-risk

Denne rapporten er en evaluering av de to SNU-prosjektene Ung-firer'n og Ung-risk i henholdsvis Trondheim og Bergen. Evalueringen tar utgangspunkt i det som betegnes som hvert av prosjektenes endringsteori – en teori som gjør eksplisitt hva prosjektet ønsker å oppnå og med hvilke midler. Deretter har endringsteorien blitt konfrontert med ulike aktørers beskrivelser og oppfatninger av praksis. Til slutt har endringsteorien forsøksvis blitt satt i en større sammenheng, der også prosjektenes kontekst, rammebetingelser og andre forhold som kan forstås som ”utenfor” prosjektet, men som likevel påvirker gjennomføringen, er trukket inn.

Felles for de to prosjektene er at de har vært utfordrende å evaluere. Det har vært til dels store sprik mellom ulike versjoner av mål- og middelformuleringer og de ulike aktørenes beskrivelse av praksis. Videre har både Ung-firer'n og Ung-risk blitt gjennomført parallelt med andre til dels overlappende prosjekter. Det har i det hele tatt ikke alltid vært så lett å få øye på de to prosjektene i hverdagslig praksis. Det er min oppfatning at begge to kunne tjent på en tydeligere og mer uttalt profil.

Ung-firer'n-prosjektet i Trondheim fengsel ser ut til å nå sine hovedmålsetninger i stor grad. Jeg skriver ”ser ut til”, fordi det er vanskelig å argumentere skråsikkert for at det nettopp er Ung-firer'n som skaper de ønskede resultatene – og ikke de mange andre, mer sentrale prosjektene som løper parallelt på samme avdeling. Jeg har videre pekt på utfordringer i forhold til avdelingen som et rusfritt alternativ, konflikter mellom ulike innsattegrupper på avdelingen, mangelfull kommunikasjon utad, for stort gjennomtrekk av betjenter og en situasjon under mitt feltarbeid der det ikke bare var enkelt å være yngst på avdelingen.

Det er vanskeligere å si noe om måloppnåelse i Ung-risk-prosjektet i Bergen, ettersom de ulike skriftlige og muntlige kildene jeg har hatt å støtte meg til har noe ulike forståelser av hva målet med prosjektet egentlig skal være. I forhold til å bygge gode relasjoner med potensielle forvaltningssamarbeidspartnere, er det mitt inntrykk at fokus på lobbyvirksomhet gjennom å arrangere fagseminarer, er en konstruktiv nyvinning. Samtidig har prosjektet i mine øyne en del utfordringer, særlig i forhold til relasjonen mellom prosjektmedarbeiderne og enkelte av prosjektets deltakere, samt med hensyn til å produsere en tydeligere formulert (skriftlig) plan over hva prosjektet ønsker å oppnå og hvordan. Ung-risk-prosjektet bærer hittil preg av å være en vei som har blitt til mens man har gått den, en vei som fremdeles er noe uferdig.

Sammendrag for Stifinner'n jr.

Stifinner'n jr. ble evaluert til sist. Derfor er også denne delen av rapporten skrevet etter den andre og av en ny evaluator. Grunnen til forsinkelsen var at prosjektet kom sent i gang og startet først opp i mai 2005. Da var det bare halvannet år igjen av prosjekttiden.

Med Stifinner'n jr. kom barnevernet inn i fengsel. Oslo kommune valgte bydel Alna som sin bydelstilknnytning for en barnevernsfaglig ansatt. Oslo fengsel ansatte også en miljøarbeider med barnevernsfaglig bakgrunn for å jobbe i fengsel. Like etter kom de unge.

Prosjektet var lagt til Stifinner'n på avdeling C i Oslo fengsel, en avdeling som drives i samarbeid mellom Oslo fengsel og Tyrilistiftelsen. I Stifinner'n soner innsatte som ønsker å gjøre noe med sitt rusmiddelproblem og som vil fortsette i behandling etter 8 måneder i Stifinner'n. Stifinner'n skulle fungere som en endringsarena i arbeidet med de unge i Stifinner'n jr.

Det kom tre unge inn i prosjektet. De lignet ikke på de eldre Stifinnerne. ”De hadde ikke et erkjent rusproblem, de var ikke motiverte for endring og deltagelse i egen rehabilitering, de hadde en annen væremåte, en annen atferd, andre måter å løse problemer på og andre behov”, skriver de prosjektansatte i sin evaluering fra den første tiden i prosjektet.

Samboerskapet mellom Stifinner'n og Stifinner'n jr. har vært utfordrende. I en periode skiftet prosjektet også navn til Juniorprosjektet, for å ta en egen posisjon i forholdet. Et godt miljøarbeid for de innsatte forutsetter en felles forståelse av rammer og mål blant de ansatte. Det er en utfordring for kriminalomsorgen å koordinere ulike importerte tjenester i samhandling innenfor murene.

Prosjektet og ledelsen i fengselet så raskt at de trengte flere ressurser for å kunne gi et skjermet tilbud under soningstiden og fikk to nye stillinger fra 1. januar 2006. Prosjektet hadde som mål å gi et tilbud til alle under 18 år (fra Oslo) som satt i varetekt eller sonet dom i Oslo fengsel. Det er få unge som soner og antallet varierer sterkt gjennom året.

Det er totalt 24 unge som har vært i kontakt med prosjektet, 16 av disse var under 18 år ved soningsstart. Aldersgjennomsnittet ved soningsstart er 17, 4 år, med en spredning fra 15 til 21 år. Halvparten av gruppen soner dom for vold, mens 6 har en vinningsdom. Kun 3 har narkotikadom som viktigste lovgrunnlag.

Halvparten av deltagerne har kun sittet i varetekt, 9 av disse er nå løslatt. For de 11 deltagerne som soner dom er gjennomsnittlig domslengde 571 dager, med fire korte dommer på under 3 måneder, mens to soner dommer på over 5 år. 3 av deltagere i Stifinner'n jr. har adresse i Alna bydel, 12 er fra andre bydeler, mens 7 er fra annen by og 1 fra utlandet.

Av de 24 deltagerne har syv unge bodd i Stifinnerhuset over kortere eller lengre tid, en av disse i nesten ett år. De unge fulgte ikke den samme progresjonen som Stifinnerne, men deltok i arbeidsdagen på huset, med vasking, arbeidslag, aktiviteter og turer. De hadde et eget tilbud om skole og noen hadde skoletilbud ute.

Mange unge innsatte er andregenerasjon innvandrere, i vårt prosjekt 75 prosent. Mange har flere hjelpeinstanser rundt seg og familien, og de har mottatt betydelig hjelp forut for soningen.

De videre tilbudene i arbeidet omkring de unge var skreddersøm som måtte tilpasses den enkelte situasjon. Det ble gjennomført kartlegging ved inntak og fulgt opp gjennom ansvarsgrupper hvor de ansvarlige hjelperne deltok. To unge har fått et nytt tilbud etter deltagelse i prosjektet, mens to andre er på vei. Alle de unge har fått tilbud ved å bli sett, fått oppmerksomhet og blitt fulgt opp uansett hvilken avdeling i fengslet som de har sittet i.

Stifinner'n jr. avvikles etter nyttår 2006. I videreføringen av arbeidet med unge i Oslo fengsel velges det en annen modell med et ambulerende team med ansvar for unge i flere avdelinger. Denne modellen flytter også fokuset fra arbeidet under soningstiden til et fokus på overgangen til samfunnet og samarbeidet med de som skal jobbe sammen med de unge der ute.

Lykke til!

Abstract for Ung-firer'n and Ung-Risk

The following is an evaluation of two so-called *SNU-projects*, namely *Ung-firer'n* and *Ung-risk*. The projects have a twofold aim in common: on the one hand to improve the Correctional Services work aimed at young offenders sentenced to prison or probation, on the other, to increase and improve cooperation between the Correctional Services and other public service agents.

The two projects also share another characteristic – their aims and goals have been somewhat vaguely and/or contradictory formulated, respectively in the documents of and by the people involved in the projects. At the same time other, often more visible projects have run parallel to *Ung-firer'n* and *Ung-risk*. This has made an evaluation of the two projects challenging. What is the project's "inside", and what should fall on the "outside"?

This being said, it seems that the project in Trondheim reaches its main goals. "Seems" because the parallel projects and programs in Trondheim prison gives the *Ung-firer'n* project "fuzzy edges" – it is difficult to know where it begins and where the other projects end. I have also pointed out some challenges for the projects and for Trondheim prison in the future. They include giving the young prisoners a drug-free environment; conflicts between different groups of prisoners resulting partly from the different projects that give privileges to some and not to others; poor communication; a large number of temporary staff; and an informal hierarchy that places the youngest prisoners at the bottom.

The *Ung-risk* project in Bergen is even more difficult to grasp. The written and oral sources all point to different things in answering the question *what is the Ung-risk project?* The *Ung-risk* project seems to be somewhat unpolished (or unfinished) – it may need more time to reach its potential.

Abstract for Stifinner'n jr.

Stifinner'n jr. is a cooperation project between the Correctional Services and the Child Welfare Services in Oslo. Located in Oslo Prison, the project had staff from the Correctional Services and the Child Welfare Services in the municipality of Oslo. The goal was to improve the work in the Correctional Services and to find new ways of cooperation with other public services and local recourses to assist the young inmates when leaving prison.

The target population was inmates under the age of 18 (between 15 and 18 years old) from Oslo, region who were held in custody or sentenced to prison at Oslo prison.

The number of inmates under 18 years is low and varies a lot. Opening in may 2005, three young inmates were admitted to the project. During the whole project period 24 young inmates have been reached by the project. 16 of these were under the age of 18 when they were imprisoned. 11 of the participants were sentenced to prison. Two were given sentences over five years, and four were sentenced to less than three months in prison. The average sentence was 571 days in prison. Half of the group was sentenced because of violence and one third because of robbery. Only three was sentenced by the reason of drug related crime.

After an evaluation in autumn 2005, the project was strengthened with more staff, to a total of four; two educated in children welfare and two with background from the Correctional Services.

The main problem in the project was to focus on improving the conditions inside prison, and at the same time, plan the cooperation together with other services to give the inmate a better start when leaving prison.

This evaluation describes different challenges when trying to import and coordinate different services inside prison. As the title of the evaluation indicates "It is not a shame to turn around", the project to turn around young inmates when leaving prison is a process of trying and trying again.

In the new model of reorganizing the cooperation between Correctional Services and the Child Welfare Services, there will be established an ambulating team working with young inmates in several units in the prison and focusing towards release and further following-up programmes.

INNHold

Sammendrag for Ung-firer'n og Ung-risk.....	6
Sammendrag for Stifinner'n jr.....	7
1. Fremgangsmåte.....	14
1.1 Om evaluering, forskning og evalueringsforskning.....	14
1.2 Målet med rapporten	15
1.3 Metode.....	16
1.3.1 Evalueringsprosjektets gang	17
1.3.2 Metode og materiale	17
1.3.3 Et felles utgangspunkt	20
1.4 Forskningsetiske problemstillinger	22
1.5 Refleksivitet og forforståelse	23
1.5.1 Å forske i/på kriminalomsorgen	24
1.5.2 Min forforståelse.....	25
2. Ungdom og kriminalitet	27
2.1 Gråtoner, fattigdom og sosial marginalisering.....	27
2.2 Delkulturteorier	28
2.3 Kriminalitet, kjønn, identitet	30
2.4 Fengselet som kriminalitetsskapende institusjon – prisoniseringsteori og stigmatteori.....	32
2.5 Om bruk av teori	33
3. Snu-prosjektene.....	34
4 Ung-firer'n.....	37
4.1 Modulen er et sted	37
4.1.1 En dag på Modulen.....	40
4.2 Modulen er en stemning.....	41
4.3 Modulen er mennesker	43
4.3.1 Veien inn – rekruttering.....	44
4.4 Modulen er et prosjekt.....	47
4.4.1 Aktivitetskurset.....	47
4.4.2 Rusgruppen	49
4.4.3 Programvirksomhet	51
4.4.4 Forvaltningssamarbeid.....	52
4.4.5 Ung-firer'n	54
4.5 Utfordringer for prosjektet	58
4.5.1 Hva er så Ung-firer'n?	59
4.5.2 En rusfri oase i et narkofyllt fengsel?	62
4.5.3 Ekstrabetjenter, vikarer, konflikter	64
4.5.4 (Dårlig) kommunikasjon i fengselet – kulturkamper, fordommer og rot.....	66
4.5.5 Skillelinjer, grenser og forskjeller	68
4.5.6 Om å være yngst på Modulen.....	70

5 Ung-risk	74
5.1 Prosjektets endringsteori	74
5.2 Prosjektets historie	76
5.2.1 Veien inn – rekruttering.....	78
5.3 Hva er Ung-risk?	80
5.3.1 Delmål 1: Å endre unge lovbrytere	80
5.3.2 Delmål 2: Forbedret forvaltningssamarbeid	91
5.4 Hva er så Ung-risk?.....	94
5.5 Prosjektets gang: gevinster, utfordringer og problemer	98
5.5.1 Samarbeidet fengsel og friomsorgen	98
5.5.2 Fengselskontekstens begrensninger.....	99
5.5.3 Den vanskelige motivasjonen	100
5.5.4 Å være eller ikke være med?	102
6 Stifinner'n jr.....	106
6.1.1 Justisdepartementet inviterer	108
6.1.2 Oslo kommune er med	108
6.2 Om Stifinner'n	110
6.3 Barnevern i fengsel	112
6.4 Nå kommer de unge!.....	114
6.4.1 Krise 1	115
6.4.2 Krise 2	118
6.5 Nye penger og en ny start	119
6.6 Status før slutt	122
6.6.1 Den siste tiden.....	123
6.7 I konflikt med seg selv.....	124
6.7.1 Skjerming.....	126
6.7.2 Et miljø for endring og utvikling	128
6.7.2.1 Det vanskelige samarbeidet	130
6.7.3 En målrettet og individuell plan.....	132
6.8 I mål?	133
6.8.1 Vurdering av mål 1: tilretteleggelse av tilbudet.....	134
6.8.1.1 En mulig endring.....	135
6.8.2 Vurdering av mål 2: endring for et liv uten kriminalitet.....	136
6.8.2.1 I fellesskap	140
6.8.3 Oppdrag utført?.....	142
7 SNU i Trondheim, Bergen og Oslo: Felles oppsummering og anbefalinger	144
7.1 Om Ung-firer'n	144
7.2 Om Ung-risk.....	146
7.3 Stifinner'n jr.....	148
7.4 Delte utfordringer	149
7.4.1 Med et tillegg om Stifinner'n jr.	151
Litteratur	152

Vend om i tide

**En evaluering av SNU-prosjektene
i Trondheim og Bergen**

Thomas Ugelvik

1. Fremgangsmåte

1.1 Om evaluering, forskning og evalueringsforskning

Det er vanlig å skille grovt mellom anvendt forskning og grunnforskning. På KRUS' nettsider kan man lese at grunnforskning er "...eksperimentell eller teoretisk virksomhet som primært utføres for å skaffe til veie ny kunnskap om det underliggende grunnlag for fenomener og observerbare fakta - uten sikte på spesiell anvendelse eller bruk," mens anvendt forskning er "...virksomhet av original karakter som utføres for å skaffe til veie ny kunnskap", og som skiller seg fra grunnforskning ved å være "primært rettet mot bestemte praktiske mål eller anvendelser,"¹ og ved å som regel være initiert (og finansiert) av en oppdragsgiver som er en annen enn forskeren selv.

En underkategori, evalueringsforskning, skiller seg videre fra annen anvendt forskning ved å ha en bestemt hensikt. En evaluering skal finne ut av hva man har oppnådd i et bestemt tiltak eller prosjekt, hva status er, for å ta stilling til eller fastsette verdien av det arbeidet som er gjort. Reidar Almås (1990) definerer evaluering som en systematisk innsamling av data for å skildre og analysere virkningen av et forsøk på å skape endring på et gitt område. En evaluering er altså alltid evaluering av *planlagt* endring – et jordskjelv kan ikke evalueres. Evalueringer kan videre være formative (gjennomføres underveis i tiltaket/prosjektet, fokuserer på prosess – kalles også prosessevaluering) eller summative (gjennomføres etter at det aktuelle tiltaket/prosjektet er ferdig – fokuserer på resultater) (jf. Guba og Lincoln 1989).

Derutover må evalueringsforskning ifølge Ottar Brox (1991) være problemorientert og løsningsfokustert – i en evalueringsrapport må forskeren komme med kritikk som gir handlingsalternativer. Ifølge Brox må en forsker som arbeider med evaluering alltid forutsette at en oppdragsgiver ønsker seg *instrumentell kunnskap* – en evalueringsrapport er (skal være) til for å brukes (se også Borchgrevink og Helle-Valle 2004). Koplet med det formative perspektivet over, får man et utgangspunkt der evalueringens mål er å gi anvendbar kunnskap om prosesser underveis, mens prosessene formes og kan påvirkes. Denne evalueringsrapporten har et slikt siktemål.

¹ Se <http://www.krus.no/forskning/omfou.html>.

Videre er dette arbeidet inspirert av retningen innen evalueringsforskning kalt *følgeforskning* (se for eksempel Baklien 2004), da særlig av følgeforskningens forståelse av forskerrollen og forskerens posisjon under evalueringsarbeidet. Ifølge Bergljot Baklien plasserer følgeforskeren seg midt imellom den (tilsynelatende) objektive og nøytrale (tradisjonelle) forskeren som betrakter fra sidelinjen, og aksjonsforskerens aktive medvirkning i prosessene – følgeforskeren er verken nøytral tilskuer eller ansvarlig hovedaktør. Forskeren skal ikke involveres i praktisk gjennomføring av tiltak, han eller hun skal ikke gi konkrete løsningsforslag underveis. Forskeren er således egentlig bare ansvarlig overfor vitenskapelige krav om å drive relevant og god forskning, og formidle denne forskningen slik at den når frem til interessentene, som da kan nyttiggjøre seg dem. Men forskeren er samtidig til stede på et felt eller en arena, med alt det dette innebærer. Jeg skal utdype ytterligere hva dette betyr i praksis i avsnittet om ”Refleksivitet og forforståelse” under. Selv om den stramme tidsrammen dette evalueringsprosjektet har hatt ikke har tillatt at jeg har fulgt et ”ekte” følgeforskningsopplegg når det gjelder kommunikasjon frem og tilbake mellom forskeren og de ulike aktørene på feltet som evalueres, er følgeforskningen en viktig inspirasjonskilde.

Det er også mulig å skille mellom ulike typer relasjoner mellom forsker og oppdragsgiver, basert på i hvilken grad oppdragsgiver er med på å utforme problemstillinger og ta avgjørelser underveis i forskningsprosessen. Den foreliggende evalueringen er et resultat av en avtale mellom en forsker og en relativt passiv oppdragsgiver (Justisdepartementet), som har lagt noen føringer i forkant, men som med få unntak ikke har vært i kontakt med forskeren underveis i evalueringsarbeidet. Et slikt forhold mellom oppdragsgiver og forsker kjennetegner den tradisjonelle samfunnsforskningen. Enkelte purister vil hevde at dette ikke er ”ordentlig” evalueringsforskning, som krever mer aktive oppdragsgivere, men for eksempel Almås (1990) er uenig i dette, og gir også denne tradisjonelle konstellasjonen plass under det overordnede evalueringsbegrepet.

1.2 Målet med rapporten

Rapporten tar for seg to av de såkalte *SNU-prosjektene*, henholdsvis prosjektene *Ung-firer'n* i Trondheim fengsel og *Ung-risk*, som er et samarbeid mellom Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor. Målet er, jamfør avsnittet over, på oppdrag av Justisdepartementet å gi anvendbar kunnskap om de to prosjektene, for at denne kunnskapen på den ene siden skal gi mening og nytte for oppdragsgiver i fremtidig prosjektstyring, og på den andre siden at den kan tilbakeføres til Trondheim og Bergen og få konsekvenser for praksis der.

Et viktig første spørsmål til dette premisset er *hvorfor*? Hvem er denne rapporten skrevet for? Som regel vil det i en evalueringsprosess være oppdragsgiveren som i sterkest grad har definert seg som bruker av resultatet. Men forhåpentligvis vil andre grupper også kunne nyttiggjøre seg innsikt fra arbeidet, og jeg har forsøkt å ha ulike brukergrupper i bakhodet underveis i skriveprosessen. Hvem rapporten er skrevet for, er på denne måten et spørsmål med flere riktige svar: Først og fremst skal den gi mening for oppdragsgiver. Men det er også viktig at de forskjellige profesjonelle aktørene i de to SNU-tiltakene kan nyttiggjøre seg den. Dernest skal rapporten også kunne leses med utbytte av mine fagfeller og kolleger fra ulike miljøer. Rapporten er altså delvis skrevet for de to SNU-prosjektene "utside" – kriminalomsorgens ledelse sentralt som ikke kjenner daglig rutine og detaljer fra gjøren og laden i Trondheim og Bergen, og ulike andre fagmiljøer som måtte finne interesse i en evaluering av disse to prosjektene. Dette innebærer at deler av rapporten vil være "gammelt nytt" for dem som kjenner prosjektene fra innsiden. Likevel håper jeg at rapporten kan sette sammen gammelt nytt på nye måter, eller kanskje til og med kople gammelt nytt med nye innsikter og perspektiver, slik at også de som har sin daglige arbeidsplass ved de to SNU-prosjektene kan få noe igjen for å lese den. Baklien (1985) beskriver hvordan evalueringsforskeren på denne måten må leve i en spenningsfylt trekant mellom beslutningstakernes behov for å legitimere (eller endre) sine vedtak, fagpersonens spørsmål om hvilke tiltak som virker og egne ønsker om å finne frem til mest mulig helhetlig kunnskap. Jeg vil i tillegg føye til deltakernes (i dette tilfellet innsattes/domfeltes) ønsker, behov og rettigheter, både som juridiske subjekter og som medmennesker, slik at Bakliens trekant blir en firkant. Sist, men slett ikke minst, skal altså rapporten gi stemme til dem som deltar i og blir gjenstand for SNU-prosjektene arbeidsinnsats – de *unge lovbyrterne* som skal "snus". De forskjellige gruppene jeg her har omtalt vil ha ulike forventninger til evalueringsrapporten. Når forskeren forsøker å tilgodese flere hensyn samtidig, er det alltid en fare for at rapporter får et "schizofrent" preg. Jeg har forsøkt å unngå for store sprik, og håper lesere av alle omtalte typer kan finne noe interessant i det foreliggende arbeidet.

1.3 Metode

Problemstillinger velges – de bestemmes ikke av fenomenene som skal undersøkes. Enhver problemstilling kunne alltid ha sett annerledes ut. Forskningsprosessen er full av større og mindre, uttalte eller uerkjente valg. Samtidig må forskeren forholde seg til ulike muligheter og begrensninger i sitt mandat og sine omgivelser som er med på å gi retning til forskningsprosjektet – som samlet sett utgjør forskningens rammebetingelser. I det følgende skal jeg forsøke å redegjøre for

noen av de sentrale valgene jeg har gjort og rammebetingelsene som har vært med på å påvirke dem.

1.3.1 Evalueringsprosjektets gang

Arbeidet med evalueringsprosjektet begynte for fullt i januar 2006. Før det hadde jeg hatt noen tidlige møter og samtaler med oppdragsgiver, hvor jeg hadde lagt frem et meget røft utgangspunkt for hvordan jeg tenkte meg gjennomføringen av prosjektet. Dette konseptet la vekt på en grov fremstilling av metodevalg (observasjon og kvalitative intervjuer), og presenterte noen tanker om fokus og retning for feltarbeidet (utgangspunkt i tiltakenes endringsteori for så å se denne i forhold til ulike aktørers opplevelse av praksis). I januar og februar arbeidet jeg videre med utvikling av konseptet og forarbeid, samtidig som ulike praktiske gjøremål (avtaler, reisebestilling, osv.) meldte seg. I mars begynte feltarbeidet med et tre ukers opphold i Trondheim. Resten av mars og en uke i april gikk til å renskrive og systematiseres datamaterialet derfra. Etter påske forberedte jeg oppholdet i Bergen, som jeg la til de to første ukene av mai. Resten av mai ble brukt til å renskrive og systematisere dette datamaterialet. Juni har gått til selve rapportskrivingen. Underveis har jeg samtidig hatt diverse andre oppgaver som har krevd oppmerksomhet med ujevne mellomrom. Alt i alt har hele evalueringsprosjektet tatt omkring fire månedsverk, fordelt på tiden mellom årsskiftet og utgangen av juni.

Forskningsopphold på to-tre uker og evalueringsprosjekter som totalt tar fire måneder å gjennomføre, kan best betegnes som å skrape på overflaten. Av både faglige og personlige grunner skulle jeg gjerne oppholdt meg lengre i både Trondheim og Bergen og snakket med enda flere hyggelige mennesker om deres opplevelser i og av kriminalomsorgen. Et kjennetegn ved oppdragsforskning er som regel stramme tidsrammer, så også i dette prosjektet. Det som følger av beskrivelser, anbefalinger og kritikk må leses med dette tidsperspektivet i bakhodet.

1.3.2 Metode og materiale

I metodelitteraturen er det vanlig å skille mellom kvalitativ og kvantitativ forskning, der kvalitativ forskning meget forenklet og grovt sett er opptatt av fortolkning, opplevelse og dybde, mens kvantitativ forskning søker kunnskap om omfang, frekvens og bredde. De to hovedretningene har hver sine verktøy i sine respektive metodiske verktøykasser, og de er samlet sett egnet til å reise ulike (men ofte komplementære) byggverk. Sentrale kvalitative metodeverktøy er observasjon og intervjuer.

Observasjon beskrives av William F. Whyte (1984) som en fremgangsmåte egnet til å gi innsikt i personers *virke-i-kontekst* – observasjoner gir forskeren mulighet til å gripe det dynamiske møtet mellom enkeltmenneske og gruppe. Gjennom dette møtet mellom forsker, enkeltpersoner og kontekst, kan forskeren beskrive feltet på en måte som samtaler med enkeltpersonene isolert sett ikke kan gi tilgang til. Whyte skiller mellom ulike grader av deltakelse fra forskerens side, og mellom åpen og skjult observasjon. Mitt observasjonsarbeid i Trondheim og Bergen er ikke deltakende i tradisjonell forstand, ettersom jeg ikke tok på meg en av rollene som allerede fantes på de respektive feltene. Jeg gikk ikke i uniform, ei heller ble jeg låst inn i en celle på slutten av dagen. Min rolle var snarere forskerrollen, en *outsider* som noen ganger kan være et spennende tilskudd, andre ganger et irritasjonsmoment i hverdagens rutiner. Denne rollen gir god åpning for å stille de ”dumme” spørsmålene, ettersom ingen forventet at jeg skulle vite noe som helst. Samtidig er det helt klart at en forsker-observatørs tilstedeværelse påvirker det som observeres. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis en svakhet. Slike problemstillinger skal diskuteres grundigere under, i avsnittet om ”Refleksivitet og forforståelse”.

I Trondheim oppholdt jeg meg daglig på Modulen (avdelingen Ung-risk-prosjektet hører hjemme på) i de omkring tre ukene feltarbeidet varte. Jeg kom og gikk som det passet meg: noen ganger var jeg på Modulen fra morgenen av, andre ganger dukket jeg opp rundt lunsjtider. Som regel var jeg på avdelingen i noe mer enn en ”vanlig” arbeidsdag, i snitt kanskje omkring 9-10 timer. Jeg forsøkte i perioden å få med meg flest mulig av de ulike aktivitetene og møtene som ble gjennomført. Jeg var med på en håndballkamp mellom Byåsen og Larvik som var del av aktivitetskurset; et møte i samarbeidsnettverket mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune; et planleggingsmøte der avdelingens fremtid ble drøftet med fengselets ledelse; et inntaksintervju av en potensiell kandidat for avdelingen og prosjektet; flere rusgruppemøter og et såkalt flipovermøte som arrangeres når en innsatt overføres eller løslates fra avdelingen. Utover dette tilbrakte jeg altså mange timer på avdelingen, jeg spiste der, så på TV og spilte biljard (etter beste, fattige evne), i tillegg til en rekke gode samtaler med de ulike aktørene som bor og jobber på avdelingen.

Ung-risk-prosjektet i Bergen er lagt opp annerledes enn Ung-firer'n. Dette har fått konsekvenser for metodevalg, kanskje først og fremst i forhold til observasjonsarbeidet. Ettersom Ung-risk-prosjektet ikke er lokalisert til en bestemt avdeling (eller et bestemt sted i det hele tatt) var observasjonsmaterialet langt magrere i Bergen. Det var rett og slett ikke et sted det ga mening for meg å oppsøke og observere. Jeg deltok på en av fredagsaktivitetene, en fjelltur på et av byens syv fjell, og fikk der god anledning til samtaler med flere unge samfunnsstraffdømte. Men utover dette bygger kapitlet om Ung-risk-prosjektet, i større grad enn det om Ung-firer'n, på de kvalitative intervjuene jeg gjennomførte.

Et kvalitativt intervju er en strukturert samtale mellom en forsker og en intervjuperson. Disse varierer i forhold til hvilken grad av struktur og planlegging forskeren legger opp til. Tove Thagaard (1998) skiller mellom ustrukturerte, delvis strukturerte og strukturerte intervjuopplegg. Det delvis strukturerte intervjuet kjennetegnes ved at temaene forskeren skal spørre om er fastlagt på forhånd, men at rekkefølgen av temaene og spørsmålsformuleringen bestemmes underveis. En slik strategi gir også godt med rom til oppfølgingsspørsmål og sidespor.

I Trondheim gjennomførte jeg åtte slike intervjuer i løpet av de tre ukene feltarbeidet varte. På ansattensiden intervjuet jeg de to ruskonsulentene som har sitt daglige arbeid på Modulen, en av de seks faste fengselsbetjentene, fritidslederen i Trondheim fengsel (ansvarlig for aktivitetskurset på avdelingen) og nestkommanderende på E-bygget (ledelsen på E-bygget er administrativt ansvarlig for Modulen). I tillegg hadde jeg en lang rekke samtaler med faste og ikke-faste fengselsbetjenter, og andre ansatte i fengselet. På innsattensiden intervjuet jeg tre av de unge deltakerne i Ung-firer'n-prosjektet. De tre var 22 og 23 år gamle på intervjutidspunktet, og alle var førstegangssønnere. Utover dette hadde jeg en lang rekke samtaler om alt mellom himmel og jord, både med faste og ikke-faste betjenter, andre ansatte og stort sett alle innsatte på avdelingen.

I Bergen gjennomførte jeg syv intervjuer i løpet av de to ukene feltarbeidet varte. På ansattensiden intervjuet jeg prosjektlederen, som er assisterende regiondirektør i kriminalomsorgens region vest, en nyansatt prosjektkoordinator som også har arbeidsplass på regionkontoret, prosjektmedarbeideren i Bergen fengsel, som til daglig er juridisk rådgiver i fengselet og de to prosjektmedarbeiderne fra Hordaland friomsorgskontor, den ene assisterende leder på friomsorgskontoret, den andre saksbehandler. De to siste ble intervjuet sammen av praktiske grunner. På innsatte- og domfeltesiden intervjuet jeg tre av Ung-risk-prosjektets deltakere, hvorav to soner i Bergen fengsel, mens den tredje gjennomfører samfunnsstraff ved Hordaland friomsorgskontor. De tre var mellom 18 og 21 år gamle på intervjutidspunktet. Alle tre hadde tidligere dommer. I tillegg hadde jeg samtaler med en elevinspektør på Åsane videregående skole og to lærere ansatt i tiltaket Posidriv, som alle tre har samarbeidet med prosjektmedarbeiderne underveis, samt seks samfunnsstraffdømte som deltok på den overnevnte fjellturen.

På grunn av dette evalueringsprosjektets stramme tidsramme valgte jeg bort å bruke båndopptaker under intervjuene. Transkribering av intervjuopptak er et veldig stort og tidkrevende arbeid som nødvendigvis hadde forlenget analyseprosessen betraktelig. Underveis opplevde jeg også at bruk av notatbok skapte naturlige pauser underveis i intervjuene – pauser som i flere tilfeller var med på å gi rom for ettertanke. Flere intervjupersoner lot tankene vandre og utdypet resonnementene sine mens jeg skrev så fort jeg klarte, noe som gav intervjuene dimensjoner som kunne ha gått tapt ved bruk av båndopptaker. Det som jeg gikk

glipp av ved denne strategien, er selvfølgelig den fullstendig ordrette gjengivelsen av hva som ble sagt. Jeg la vekt på å beholde de originale formuleringene i notatene mine, men det lar seg ikke gjøre å transkribere et intervju direkte for hånd underveis. Intervjunotatene ble i stedet transkribert senere på kvelden, eller dagen etter, for å gjenskape ordlyd og stemning mest mulig nøyaktig. For å markere denne begrensningen også underveis i rapporten har jeg valgt å ikke bruke anførselstegn rundt sitatene.

Feltarbeidets rammebetingelser og metodevalg var noe forskjellig i Trondheim og Bergen. Selv om mye er likt, har de to prosjektene ulike utgangspunkt. Dermed vil fremstillingen i det følgende bli forskjellig, og de to kapitlene om henholdsvis Ung-firer'n og Ung-risk vil delvis fokusere på ulike nivåer. Kapitlene er derfor ikke sammenliknbare på den måten at det gir umiddelbar mening å måle prosjektene opp mot hverandre. Likevel er det interessante likheter og forskjeller mellom prosjektene – drøftingen av disse skal tas opp til slutt i rapporten.

1.3.3 Et felles utgangspunkt

Oppdraget jeg fikk var å evaluere to av de såkalte SNU-prosjektene, Ung-firer'n-prosjektet og Ung-risk-prosjektet. Ifølge *Aschehoug og Gyldendals Store norske ordbok* er et prosjekt (en plan for) et foretagende, noe man har til hensikt å gjennomføre. Synonymene som presenteres er *idé, opplegg, tiltak og utkast*. Et prosjekt har noe med fremtiden å gjøre, med vyer og håp, og planer for hvordan man aktivt kan (bidra til å) skape den ønskede situasjonen. For at noe skal kunne kalles et prosjekt innenfor en offentlig etat som kriminalomsorgen er det mitt utgangspunkt at planene må være relativt tydelige og klart formulerte – man må ha en tanke om hva ved dagens situasjon som ønskes endret, hva man håper at resultatet skal bli, og hvordan man har tenkt å jobbe for å komme dit. Samlet sett utgjør dette det jeg med et begrep fra Baklien (2004) kaller prosjektets *endringsteori*. Denne teorien bør, i hvert fall i evalueringshensyn, i stor grad være skriftlig – uten et slikt utgangspunkt er det svært vanskelig å mene noe om prosjektet *som prosjekt*.

Under arbeidet med konseptet for evalueringsprosjektet formulerte jeg følgende løse mal for en evaluering av de to prosjektene med utgangspunkt det enkelte prosjektets endringsteori: Første trinn var relativt grundig å beskrive endringsteorien slik den går frem av prosjektenes ulike tekster og dokumenter, deretter skulle jeg konfrontere denne teorien med de ulike aktørenes og mine egne opplevelser av prosjektets praksis, før jeg til slutt ga mine vurderinger av praksis og forholdet mellom praksis, endringsteori og forhold ”utenfor” teorien – forhold som den enkelte endringsteorien ikke diskuterer. En meget grov overordnet

disposisjon for den følgende evalueringen av prosjektene Ung-firer'n og Ung-risk ser da ut som følger:

- Først en diskusjon av endringsteorien. Her er målet å gjøre tydelig og eksplisitt hva de skriftlige beskrivelsene av prosjektet legger opp til at prosjektet skal *gjøre*. Mer konkret gjennomføres dette første trinnet som en form for språklig analyse, der ulike skriftlige redegjørelser om og for prosjektet analyseres med fokus på følgende tre underspørsmål:
 - Hva er prosjektets *utgangspunkt* eller før-situasjon – med Brox' (1991) begrep ”den problematiske tingen” som prosjektet forsøker å gjøre noe med?
 - Hva er det ønskede *resultatet* av prosjektet – hva er det prosjektet ønsker å oppnå, hvordan ser den tenkte etter-situasjonen ut?
 - Hva er det prosjektet har tenkt å *gjøre* for å komme fra utgangspunkt til resultat – hva er mekanismen som skal skape bevegelse fra før til etter?
- Dernest konfronteres endringsteorien med ulike aktørers opplevelse av praksis. Hvordan stemmer de ulike aktørenes beskrivelser og opplevelse av prosjektet med det aktuelle prosjektets endringsteori? Dette punktet konkretiseres ved hjelp av følgende underspørsmål:
 - Kjenner de ulike aktørene seg igjen i beskrivelsen av prosjektets utgangspunkt eller før-situasjon?
 - Opplever de at man har nådd ønsket resultat eller etter-situasjon?
 - Opplever de at det er *på grunn av* mekanismene prosjektets endringsteori beskriver, at man (eventuelt) har nådd ønsket resultat?
- Til slutt er målet å drøfte og problematisere endringsteorien ved å forsøke å se den i sammenheng med utvalgte fenomener, problemstillinger og faktorer som ikke er tematisert i selve modellen, men som ifølge de ulike aktørene og egne observasjoner gjør seg gjeldende i prosjektet eller dets omgivelser. Med utgangspunkt i de kvalitative intervjuene og observasjonsmaterialet, i tillegg til ulike former for relevant faglitteratur, forsøker jeg altså å se hvordan ulike forhold og perspektiver som ligger utenfor prosjektet passer sammen med endringsteorien. Dette konkretiseres gjennom følgende tre spørsmål:
 - Hvilke forhold i prosjektenes kontekst og gjennomføring bør tas inn i en helhetlig forståelse av prosjektet? Hvordan påvirker prosjektenes rammebetingelser (for eksempel aktørenes opplevde og faktiske handlingsrom, ressurstilfang, holdninger, kunnskap og interesser) gjennomføringen i praksis?
 - Hvilke uforutsette eller uuttalte konsekvenser har prosjektet skapt eller bidratt til?
 - Hvilke andre, parallelle prosjekter bidrar til å nyansere, forsterke, utfordre eller motarbeide prosjektet i praksis?

Samlet sett kan man si at målet dels er å beskrive og vurdere prosjektene på prosjektets egne premisser, som teoretiske byggverk, dels på de ulike aktørenes

premisser, som interessehavere (stakeholders) i prosjektet, og dels på mine egne premisser, som utenforstående med et bestemt oppdrag og faglig utgangspunkt.

En evaluators privilegium er å kunne rendyrke noen interesser og formål på bekostning av andre. Å drive et prosjekt i kriminalomsorgen er en kompleks oppgave der en mengde ulike og til dels motstridende hensyn må tas. Som evaluator med fokus på SNU-prosjektene har jeg kunnet sette Ung-firer'n og Ung-risk "isolert sett" i sentrum. Selv om jeg enkelte steder ser utover prosjektene og diskuterer gjennomføringens kontekst og relasjon til andre avdelinger eller prosjekter, vil fremstillingen som følger bære preg av dette.

1.4 Forskningsetiske problemstillinger

I denne studien er antallet intervjupersoner ("utvalget") lite. Jeg har forsøkt å anonymisere intervjupersonene så godt det har latt seg gjøre, blant annet ved i stor grad å ikke skille dem fra hverandre som individer, men i stedet henviser til dem på gruppenivå. Jeg har også tatt inn enkelte sitater fra de mange mer uformelle samtaler jeg har hatt med ulike aktører i fremstillingen under. Sitater trenger altså ikke komme fra det relativt begrensede antallet intervjupersoner.

Total anonymitet kan likevel ikke garanteres. Andre fanger og ansatte i fengselet vil kunne ane hvem som har sagt hva. Å godta en viss risiko for å bli gjenkjent av personer med intimt kjennskap til det enkelte fengselet eller friomsorgskontoret, har vært en forutsetning for å kunne delta i undersøkelsen. Enkelte av intervjupersonene på ansattensiden er videre i en særstilling – deres posisjon i kriminalomsorgen koplet med deres rolle i SNU-prosjektene gjør anonymisering overfor lesere som kjenner etaten mer generelt, vanskelig. Derfor har innhenting av informert samtykke i henhold til NESHS forskningsetiske retningslinjer (*Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora*) vært en selvfølge. Prosjektet er også rutinemessig meldt inn til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

En overordnet etisk utfordring for evalueringsprosjektet er knyttet til eventuelle utilsiktede konsekvenser av evalueringen. Det finnes ingen upolitisk tekst, tekster tar alltid (implisitt eller eksplisitt) stilling. En evalueringsrapport *skal* ta stilling, nettopp for å være brukbar som evaluering (jf. Brox 1991 over) og det uten å være klar over eller å ha mulighet til å kontrollere hvordan fremtidig bruk kommer til å arte seg. At denne rapporten kommer til å skape konsekvenser (i vid forstand), er forutsigbart. Hvilke konsekvenser, og for hvem, er fremdeles i det blå. En evalueringsrapport som har som uttrykt målsetning å gjøre problematiske forhold bedre ved å peke på og fokusere på problemområder og utfordringer for derigjennom skape positiv

forandring, kan skape resultater som er stikk motsatte. Et ønske om for eksempel å gi en stemme til en marginalisert gruppe og øke forståelsen for deres situasjon, er ingen garanti for at denne stemmen ikke fortolkes og brukes av andre på måter som i siste instans kan føre til ytterligere marginalisering. Jeg vil derfor allerede nå understreke følgende: *kritikken som følger er konstruktivt ment*. Selv om jeg for eksempel mener at de to SNU-prosjektene på enkelte områder er for vagt formulerte, er dette ikke et argument for å slutte med slike prosjekter. Begge prosjektene har, på hver sine måter, også skapt positive forandringer for sine deltakere. Jeg håper denne evalueringsrapporten leses som en oppfordring til å holde fast ved barnet, selv om noe av badevannet med fordel kan skiftes ut.

1.5 Refleksivitet og forforståelse

Det epistemologiske utgangspunkt i kvalitativ forskning er som regel at kunnskap konstrueres av og i møtet mellom forskeren og deltakerne i en bestemt kontekst. Forskeren må i dette perspektivet forstås som helt sentral i kunnskapsproduksjonen, både i intervjusituasjonen og som observatør. Samfunnsvitenskap skiller seg fra naturvitenskap ved at forskeren i langt større grad er deltaker i det systemet han/hun studerer (jf. for eksempel Brox 1991). Dette er noe som gjelder all samfunnsvitenskap, ikke bare den som er kvalitativt orientert. Dette gjør et bevisst og refleksivt forhold til sin egen rolle som kunnskapsprodusent helt nødvendig – her må forskeren navigere med tungen rett i munnen. En kvalitativ analyse radikaliserer dette behovet – her blir forskeren selv, med sine oppfatninger, tanker, følelser og fagbakgrunn det sentrale analyseverktøyet. For at et slikt grep skal være vellykket kreves det en uttalt og gjennomført selvrefleksiv holdning der forskeren retter et metablikk mot seg selv og sin egen praksis underveis i arbeidet (jf. Bourdieu og Waquant 1995; Bourdieu 1988). Refleksivitet er mer enn å fortelle anekdoter fra datainnsamling og analyse – det dreier seg om et gjennomført studium av mulighetsbetingelsene for egen forskning – med Bourdieus (1988) begreper en objektivisering av det objektivierende subjekt. Å studere andre er alltid derfor i en viss grad å studere seg selv (jf. også Schwalbe og Wolkomir 2001).

I et slikt interaksjonistisk perspektiv (jf. Mik-Meyer og Järvinen 2005) treffer begrepet ”datainnsamling” dårlig. Et slikt begrep forutsetter at data er noe som ligger der ute og venter på å bli plukket opp og samlet inn av forskeren – den store datasankeren. Her er utgangspunktet snarere at data blir til i og med at forskeren – med sin bestemte forforståelse, sine verdier, sine metoder og sitt blikk går ut og observerer og vurderer. Det som har skjedd i og gjennom mine opphold i Trondheim og Bergen er ikke en uproblematisk innsanking av fiks ferdige data,

men en kompleks interaksjonell konstruksjonsprosess der jeg og alle dem jeg har hatt kontakt med sammen har produsert datamaterialet. Med dette utgangspunktet kan det tilsynelatende objektive vi-et som forskere ofte bruker i sine rapporter sies i beste fall å være unøyaktig, i verste fall å være direkte tilslørende. Anonyme vurderinger er uleselige, skriver Brox (1991): samfunnsforskere bør være til stede i tekstene de skriver. Dette er bakgrunnen for at jeg har valgt å ha et tydelig 'jeg' i denne rapporten: det er altså et formvalg, men også et innholdsvalg – et valg som skal fungere som en påminnelse for leseren om evalueringsrapportens epistemologiske og teoretiske utgangspunkt. Man får bare svar på det man spør om. En forskningsrapport bør dermed gi en brukerveiledning til vurdering av resultatene der forskeren forteller om forutsetningene for empirisk grunnlag, skjønnsmessige vurderinger, verdier og menneskesyn. I det følgende skal jeg forsøke å kort beskrive noe av bakgrunnen for at jeg spurte som jeg gjorde.

1.5.1 Å forske i/på kriminalomsorgen

Å være ny kan være utfordrende i enhver sammenheng. Å komme til en fengselsavdeling som Modulen i Trondheim fengsel som ny, uten å naturlig falle inn i en av de to kategoriene innsatt eller ansatt, kan være direkte vanskelig. Selv om representanter fra begge grupper bestrebet seg på å være gode verter for meg, opplevde jeg at spisebordet jeg satte meg ved forble tomt, mens bordet ved siden av fyltes opp; samtalen stilnet der jeg trådte inn og ryggen ble vendt i min generelle retning. Jeg følte meg som, og ble nok også i starten delvis oppfattet som, fremmedelementet fra KRUS. Selv om de hadde fått både skriftlig og muntlig informasjon av meg selv og andre, lurte nok flere innsatte i starten på hva jeg skulle på avdelingen, og hvorfor. De første dagene fikk jeg dermed god anledning til å finpusse beskrivelsen av evalueringsprosjektet. Jeg opplevde også at betjenter enkelte ganger hadde behov for å forklare sine handlinger for meg i etterkant. Jeg fortolker dette som at de selv ville være med på å skape sin historie, og at KRUS-forskeren som skulle evaluere dem opplevdes som litt truende.

Etter hvert, og ganske raskt, løste stemningen seg heldigvis opp. En grunn til at dette gikk raskt er nok at jeg matcher både de fleste ansatte og innsatte i forhold til alder og kjønn. Jeg er fremdeles for relativt ung mann å regne, og kan diskutere universelle mannetemaer som fotball, biler og militæret med hvem det skal være. Både i forhold til ansatte og innsatte fungerte slike samtaler rituelt som en slags bliskjent-lek. I løpet av den første uken kom jeg gradvis lengre inn i varmen, og etter hvert fikk jeg være tilstede når innsatte delte sin frustrasjon over ansatte med hverandre, og omvendt. Flere, både betjenter og innsatte, uttrykte også sympati for meg som måtte være på et slikt kjedelig sted så lenge. De ble som regel raskt beroliget hvis jeg åpnet notatboken min som alltid var med – ”Å! Fant du noe å notere nå?”

Som forsker i et fengsel eller på et friomsorgskontor er det umulig å ikke være der på ledelsens premisser. Man får ikke adgang uten gjennom tillatelse av ledelsen. Da er det lett at man oppfattes som representant for ”systemet”, i hvert fall hvis man ikke er der så lenge (jf. Repstad 1987). Jeg var klar over dette, og gikk bevisst inn for å motvirke en slik plassering. Jeg gikk uten nøkler og alarm², jeg forsøkte å dele meg minst likt mellom vaktrommet og fellesskapet, jeg kledde meg uformelt, og så videre. Men det kan være en vanskelig øvelse å balansere mellom de to gruppene. Av og til satt jeg meg i en stol på vaktrommet. De innsatte kommer også av og til inn der, avhengig blant annet av hvem som er på jobb, men de setter seg aldri ned. Det gjorde jeg, noe som sannsynligvis ble lagt merke til. På den annen side brukte jeg innsattes (felles-) toalett. Siden jeg ikke hadde nøkler, var dette klart mer lettvtint enn å få hjelp hver gang jeg skulle på do. Men det er ikke umulig at et slikt valg også hadde symbolsk betydning. I det hele tatt er en fengselsavdeling en symbolmettet arena der det er vanskelig å ikke velge side.

1.5.2 Min forforståelse

Som kriminolog er min forforståelse preget av kriminologisk, fengsels sosiologisk og institusjonssosiologisk faglitteratur. Her beskrives fengselet som en *total institusjon* (Goffman 1967) preget av *instituert mistillit* (Mathiesen 1970) mellom på den ene siden fanger som opplever en rekke *lidelser* (Sykes 1958), på den andre siden betjenter som er fanget i *bagatellenes tyranni* (Kristoffersen 1986). Fangenes prosjekt vil i stor grad være å forsøke å *verne om seg selv og sin identitet* i møte med institusjonens makt (Duguid 2000), for eksempel ved såkalte *sekundære tilpasningsformer* (Goffman 1967) eller ved å dyrke en særegen *fangekultur*, noe som igjen kan føre til at den enkelte gjennomgår en *prisoniseringsprosess* (Clemmer 1958, Bondeson 1974; Ødegaardshaugen 2005). Videre bygger forforståelsen min på en rekke nyere norske og nordiske undersøkelser som beskriver en fangebefolkning med store levkårproblemer (Skardhamar 2002; Friestad & Hansen 2004; Thorsen 2004; Nilsson 2003; Kyvsgaard 1989). I forhold til befolkningen for øvrig er innsatte/domfelte oftere skoletapere, de har dårligere sosialt nettverk og vanskeligere familieforhold, de er oftere fysisk syke og har flere og større psykiske problemer, de bruker oftere narkotika, og de har dårligere tilknytning til arbeidsliv og boligmarked, for å nevne problemene som oftest går igjen i undersøkelsene. Det er i denne konteksten de to SNU-prosjektene er tenkt å virke.

Utover dette korte oppsummerende bildet av noe av grunnlaget for min forforståelse, har jeg i arbeidet med denne evalueringsrapporten forholdt meg til kriminologifagets lange teoretiske tradisjon for behandling av emnet

² Unntaket var én dag i Bergen fengsel, hvor jeg etter fengselets ønske hadde alarm, men ikke nøkler.

ungdomskriminalitet. Det finnes ikke få hyllemetre med kriminologibøker som diskuterer kriminalitetens ulike årsaker og forståelses- og forklaringsmåter (se Hammerlin, Mathiassen og Strand 2006 for smakebiter). I det følgende kapitlet skal jeg på altfor liten plass redegjøre for deler av denne teoretiske tradisjonen.

2. Ungdom og kriminalitet

Hva kjennetegner SNU-prosjektenes målgruppe? Hvem er den unge lovbyteren som prosjektene forsøker å snu, og hva kan forstås som årsaker til at han (som regel han) har havnet så galt av sted? Svært ulike fenomener eller faktorer på ulike nivåer har blitt trukket fram som forklaring på kriminalitet i årenes løp. Jeg skal kort redegjøre for en håndfull perspektiver og teorier som vil være nyttig bakgrunn for lesere av denne evalueringsrapporten.

2.1 Gråtoner, fattigdom og sosial marginalisering

I *Unge norske lovovertrедere* beskriver Nils Christie (1960) at av unge norske menn født i 1933, utgjorde andelen som før fylte 25 år var registrert i strafferegisteret fem prosent, mens tilsvarende tall for Oslo var ni prosent. Ragnar Hauge (1995) sammenlikner med menn født i 1953, og finner at ti prosent på landsbasis registreres for forbrytelser før fylte 25 år. Hauge har ikke tall for Oslo alene, men finner grunn til å tro at registreringsfrekvensen for Oslos vedkommende er nærmere 20 prosent. Torbjørn Skardhamar (2005) undersøker 1977-kullet og finner at blant menn i alderen 15-24 (i praksis antagelig stort sett den samme gruppen som Christie og Hauge beskriver) hadde 27 prosent vært siktet for minst én forseelse, 16 prosent minst én forbrytelse, mens 33 prosent enten minst én forbrytelse eller én forseelse. Han tar imidlertid utgangspunkt i tall over siktelsener, og ikke reaksjoner, så denne undersøkelsen er ikke direkte sammenliknbar med de to forrige. Likevel kan det ved første øyekast se ut som om ungdomskriminaliteten har økt i perioden etter andre verdenskrig.

Imidlertid har undersøkelser av selvrapportert kriminalitet i perioden utfordret en slik oppfatning. Per Stangeland og Ragnar Hauge (1974) beskriver hvordan lovbrudd i oppveksten er et normalt (i kvantitativ forstand) fenomen, at man ikke enten er lovbyter eller lovlydig i ungdomstiden, men at det snarer er snakk om *nyanser i grått*. Det er altså ikke snakk om en liten gruppe svarte får i kontrast til det store flertallet hvite lam – når det gjelder å begå lovbrudd i løpet av ungdomstiden fordeler ungdom seg utover en mer kompleks gråskala. Det betyr ikke nødvendigvis at de fordeler seg *jevnt* utover skalaen. Gråtonemetaforen står i fare for å se alle ungdommer som like. Slik er det ikke – langt de fleste vil nærme seg det antikkhvite, mens bare noen ganske få vil fylle opp det koksgrå feltet i den

andre enden av skalaen³. En slik beskrivelse støttes også av Skardhamars (2005) funn – fire prosent av mennene i hans materiale stod for 36 prosent av forbrytelsene. I hans materiale går det også frem at de unge som faktisk siktes for lovbruddene sine i stor grad kan sies å dele de levekårsproblemene som gjelder straffede i alle aldre (se over), og at jo nærmere man plasserer seg det mørkegrå ytterpunktet når det gjelder antallet siktelser, jo flere og mer alvorlige levekårsproblemer hopper seg opp.

Ser man disse undersøkelsene i sammenheng, kan det tyde på at de fleste unge bryter loven i løpet av ungdomstiden, at de fleste gjør det bare én eller et fåtall ganger, og at de færreste, men underveis i perioden muligens flere og flere, blir tatt og straffet for lovbruddet, noe som i tilfellet kan forstås i sammenheng med en mer generell økt vekt på formelle kontrollformer (jf. Christie 1982). Det mindretallet unge som faktisk kommer i kontroll- og straffeapparatets søkelys deler i stor grad en problematisk livssituasjon med straffede for øvrig.

Gråtonemetaforens styrke er at den fokuserer på kriminalitet som et ”normalt” fenomen, i den forstand at de fleste én eller annen gang i løpet av oppveksten handler på en slik måte at de *kunne ha vært* straffet for det. Men den kan være problematisk hvis man ikke samtidig tar med at unge ikke plasserer seg jevnt utover skalaen – det finnes en ”lett” side hvor de fleste befinner seg, og en ”tung” side forbehold et lite mindretall. Dette mindretallet er ikke ”folk flest”, de deler i stor grad en marginalisert og ressurs svak posisjon. Det er også i stor grad disse som kommer i kontroll- og straffeapparatets søkelys. Gråtonemetaforen blir farlig hvis den tilslører at en plassering på den mørkegrå enden av skalaen hører sammen med fattigdom og dårlige levekår. Selv om lovbruddserfaringer er ”normalt”, er det å bryte loven en rekke ganger, og det å oppdages og straffes for lovbruddene sine, ikke noe de fleste har erfart. SNU-prosjektene er rettet inn mot denne gruppen.

2.2 Delkulturteorier

Hauge (1995) beskriver ungdomstiden som en overgangsperiode der kontakt med jevnaldrende prioriteres fremfor andre grupper. De fleste har kastet av seg barnets fascinasjon for sine foreldre, samtidig som voksne generelt oppleves som irrelevante i mange henseender. Orienteringen overfor jevnaldrende forstekes dermed, men dette er et forhold preget av usikkerhet og tvil om hva andre unge mener og står for, og redsel for å skille seg ut. Ungdomsperioden er en livsfase med mange endringer, i forholdet til det motsatte kjønn, i forhold til løsrivelse fra

³ For en diskusjon av nyanser i grått-metaforen, se Pedersen m. fl. (1995).

foreldrene og ønsket om å stå på egne ben og i forhold til økt orientering mot og tilknytning til kameratene.

Ulike ungdommer forholder seg ulikt til denne usikkerheten. Der man mener å kunne se mønstre i hvordan enkelte ungdomsgrupper forholder seg annerledes enn andre, kan man trekke veksler på såkalt delkulturteori. En delkultur er en mer lokal og avgrenset kultur som eksisterer innenfor en overordnet nasjonalkultur (Hauge 1995, 2001). En slik vil ha en rekke elementer felles med den overordnede kulturen, men vil skille seg fra denne i forhold til visse bestemte kunnskaper, verdier, normer, holdninger og/eller preferanser.

Felles for de kriminologiske delkulturteoriene er at det finnes visse elementer innen bestemte delkulturer som på en eller annen måte fører til at lovovertrедelser forstås som (mer) akseptable i visse situasjoner, enn hva tilfellet er for den overordnede kulturen. Ungdomskriminalitet kan altså forstås som et utslag av at unge forholder seg til og handler i overensstemmelse med vedkommendes oppfatning av "kriminelle" verdier, normer og/eller holdninger i den bestemte ungdoms(del-)kulturen. Et eksempel kan være Albert Cohen (gjengitt i Hauge 1995), som fokuserte på statusfrustrasjon blant arbeiderklassegutter. Guttene gjorde middelklassens rådende verdier til sine egne, men manglet midlene til å leve opp til disse. Skolen ble en tapsopplevelse, og legitime veier til suksess, definert på middelklassens premisser, var få og vanskelig tilgjengelig. Dette førte i enkelte tilfeller til at guttene beholdt målene, men omformulerte midlene og gikk utenfor loven for å lykkes.

Dette kan forstås i sammenheng med Gresham M. Sykes og David Matzas (1957) begrep 'nøytraliseringsteknikker'. I dette perspektivet er det sentrale ved delkulturene ikke at de presser deltakerne inn i forskjellige handlingsmønstre, men at de, i visse situasjoner, gjør at "det kriminelle" ved handlingen "faller bort" og nøytraliseres, og at handlingen oppfattes som legitim og straffri. Det blir altså mulig å bryte loven (i bestemte situasjoner), samtidig som man i prinsippet godkjenner den og opplever seg selv som lovlydig. Dette er i og for seg ikke spesielt for delkulturens nøytraliseringsteknikker – enhver prinsipiell lovstridig handling anses som lovlydig i enkelte konkrete situasjoner – drap er lov i krig, eller der staten benytter dødsstraff, mens innbrudd er lov som nødrett når stormen kommer overraskende på fjellet. Nøytraliseringsteknikkene kan forstås som mer lokale former for "straffrihetsgrunner" som gjelder i bestemte delkulturer, men som ikke oppfattes som legitime av flertallet.

2.3 Kriminalitet, kjønn, identitet⁴

Hittil har jeg beskrevet kriminalitet blant ungdom som om det var et kjønnsnøytralt fenomen. Det er det selvsagt ikke, i hvert fall ikke hvis vi snakker om å siktes, dømmes og straffes. Dette er i stor grad forbehold unge *menn*. I det følgende og i forlengelse av tankene om delkulturer over, skal ungdomskriminalitet settes i sammenheng med unge gutters kjønnsidentitet – identitet her forstått som den sosiale og historiske oppfatning om og opplevelse av seg selv som en enkeltperson har i en bestemt situasjon. Slike selvbilder dannes, som jeg har vært inne på, i interaksjon med omgivelsene. Kjønnsidentiteten er i vårt samfunn en helt sentral del av en persons samlede identitetsbilde. Dette avsnittet handler om forventninger en person kan føle i kraft av å ha en bestemt kjønnsidentitet – forventninger som kan være med på å forklare ungdomskriminalitet.

Med *kjønn* viser man tradisjonelt til enten *mann* eller *kvinne*, forstått som biologisk vesen med enten en mannlig eller kvinnelig kropp, selv om også en slik forståelse er mer komplisert etter hvert. For Candace West og Donald Zimmerman (1987) er ikke kjønn noe man har eller er, men noe man *gjør*. Deres perspektiv understreker det sosiale og performative ved å være mann eller kvinne. Robert W. Connell (1995) har utviklet dette perspektivet mer spesifikt rettet mot menn i sine studier av ulike maskulinitetsprosjekter, betingelsene de blir til under, og resultatene de produserer. Kjønn er i dette perspektiver kulturelle fortolknings- og sorteringskategorier som både strukturelle og som skapes og gjenskaper gjennom handlinger i relasjon til andre. Kjønn er historiske og dermed foranderlige kategorier som samtidig er underlagt samfunnsmessige føringer. Det vi anser som ”kvinnelighet” og ”mannlighet” sitter ikke i kroppens utforming, men er (sosiale, kulturelle, historiske) egenskaper og handlingsmønstre som vi ”kler på” kroppene våre (Lander 2003).

Denne kontinuerlige konstruksjonsprosessen er innleiret i og påvirkes av samfunnets ulike maktstrukturer. Det er ikke opp til hver enkelt å gjøre kjønn på fritt valgte måter – det finnes tvert imot mer eller mindre varige mønstre og likheter mellom ulike menns måter å tenke, føle og handle på, mer eller mindre klare forventninger til hvordan en ”skikkelig” mann skal være. Likevel er det å være mann alltid å være en bestemt mann. En maskulinitet spilles alltid ut i en bestemt sammenheng. Deler av denne konteksten er andre (tilgjengelige og utilgjengelige) former for maskuliniteter og femininiteter, men også andre meningskategorier som etnisitet, sosial klasse, kultur og alder. Å ”gjøre” en bestemt maskulinitet er dermed alltid samtidig å ”gjøre” en sosial klasse, en kultur, en etnisitet og en alder. Det finnes dermed et mangfold av måter å være mann på, en rekke ulike maskuliniteter.

⁴ Bygger delvis på et kapittel i Hammerlin, Mathiassen og Strand (2006).

Connell (1995) ser det som en sentral oppgave å beskrive det hierarkiske (makt-) forholdet mellom dem.

James W. Messerschmidt (1997) har videreutviklet Connells teorier mer spesifikt i forhold til menns kriminalitet. For Messerschmidt er kriminelle handlinger måter å *gjøre maskulinitet*. Der tidligere teori har sett kriminalitet som et utslag av kjønn, siden (det biologiske) kjønn ble sett som forut for kriminelle handlinger, er forholdet motsatt her. Kjønn blir til (blant annet) gjennom kriminelle handlinger, kriminalitet er en ressurs for å *gjøre maskulinitet*. Gjennom å vise mot, det å tørre der andre ikke våger, at man tåler smerte og at man kan "fikse" seg ut av vanskelige situasjoner, kan unge gutter som mangler andre ressurser likevel forsøke å leve ut dominante kulturelle maskulinitetsidealer. Av spesiell interesse for dette prosjektet er det Messerschmidt (1997) kaller 'opposisjonsmaskuliniteter'. Disse har mye til felles med Cohens arbeiderklassedelkultur over, i og med at de vokser ut av en marginalisert posisjon med få legitime veier til suksess. Mennene har mistet størsteparten av den patriarkalske gevinsten som medvirkende maskuliniteten skaffer de fleste menn. Opposisjonsmaskulinitet er et aktivt svar på en vanskelig situasjon, en marginalisert maskulinitet som plukker opp temaer fra den rådende ("hegemoniske") maskuliniteten, men omformer dem i en fattigdomskontekst (jf. Ericsson 2000). I sin beskrivelse av disse finner Messerschmidt et overdrevet fokus på idealer som ære, respekt og fysisk styrke. Det farefulle og spennende ved å begå lovbrudd kan i et slikt perspektiv gjøre kriminalitet til et velegnet middel for unge menn som ønsker å konstruere seg selv som "skikkelige menn". Dermed kan maskulinitetsperspektivet fruktbart koples med delkulturperspektivet over – hvis det å bryte loven skal gi noen følelsen av å være mandig, er vedkommende avhengig av omgivelser som gir ham grunn til å føle at det å bryte loven er mandig. Kommunikasjonsprosessen der lovbrudd skal kommunisere "ekte mann" er med andre ord avhengig av mottakere som gir respons, altså en (mer eller mindre lokal) kulturell kontekst som validerer lovbrudd gjennom på ulike måter å sette lovbrudd i sammenheng med mannlighet.

Kriminaliteten kommuniserer, situerer og identifiserer. Ulike former for kriminalitet kommuniserer ulike budskap og plasserer gjerningsmannen i ulike posisjoner, og gir dermed gjerningsmannen ulike identiteter. Dette er en prosess som må forstås kontekstuell og kulturell. Et lovbrudd er i dette perspektivet en fortelling som forteller noe om fortelleren, en fortelling hvor fortelleren blir til. Å stikke noen med kniv eller å underslå penger fra arbeidsgiveren sin, kan også være fortellinger om gjerningsmennene som for eksempel henholdsvis *rettferdig vokter av æren* eller *driftig entreprenør som våger der andre ikke tør* – begge tradisjonelle maskuline karakterer.

2.4 Fengselet som kriminalitetsskapende institusjon – prisoniseringsteori og stigmatteori

Såkalt *prisoniseringsteori* kan på en måte sies å være delkulturteori anvendt på fengselet. I dette perspektivet vil kulturen innsatte tilegner seg i fengselet øke sjansen for tilbakefall til ny kriminalitet etter løslatelse; fengselet fungerer som det som i media gjerne betegnes som ”skole i kriminalitet”. Under og gjennom oppholdet i fengsel tilegner innsatte seg både holdninger til og kunnskap om lovbrudd som bidrar til at sjansen for tilbakefall til ny kriminalitet øker (Clemmer 1958; Hauge 2001). Videre kan man snakke om en materiell prisoniseringsprosess (Ødegaardshaugen 2005) når soningen bidrar til å forverre innsattes (ofte allerede dårlige) levekårssituasjon, og dermed gjøre lovbrudd til et mer sannsynlig alternativ (se også Hammerlin, Mathiassen og Strand 2006).

Dette perspektivet kan også koples med såkalt *stigmatteori* (for eksempel Becker 1963) som i korte trekk går ut på at en lovbryster gjør omgivelsenes forståelse av seg selv som kriminell til sin egen selvforståelse, noe som igjen skaper (grunnlag for) nye lovbrudd. Hvis en person etter løslatelse opplever at mennesker ser, oppfatter og handler annerledes overfor han eller henne, kan dette føre til at vedkommende ser og oppfatter seg selv annerledes (får en ny identitet som ’kriminell’), som igjen kan føre til at han/hun handler annerledes.

Dette perspektivet kan videre relateres til teoriene jeg har presentert over – fengselet er en maskulin institusjon med sterke makt- og autoritetsstrukturer. Protestmaskulinitet med fokus på fysisk overlegenhet kan for eksempel sies å valideres og videreføres i et fengsel og av fengselet. Berit Johnsens *Sport, masculinities and power relations in prison* (2001) kan i hvert fall tyde på dette – hun finner at en stram og muskuløs kropp er en verdifull kapital under soning. Richard Thurston (1996) er en annen som ser maskulinitetsperspektivet i forhold til tanker om fengselet som produsent av kriminalitet. Han beskriver et fengsel som en fabrikk for reproduksjon og rendyrking av sentrale maskulinitetsverdier. Verdier som tøffhet, aggressivitet og en objektiviserende holdning overfor kvinner får ifølge Thurston stå relativt uimotsagt i fengsel, i motsetning til i samfunnet for øvrig. Jon (2005) finner liknende mekanismer i sin studie av Foldin verneskole – det var svært viktig å ikke senke garden og fremstå som ”myk” overfor de andre guttene. I forlengelse av dette kan fengsel muligens sies å reprodusere former for maskulinitet som kan settes i sammenheng med enkelte former for lovbrudd.

2.5 Om bruk av teori

Jeg mener definitivt ikke med dette kapitlet at teoriene om delkulturerteori, maskulinitetsteori, stigmatsteori og prisoniseringsteori til sammen utgjør en slags allmenngyldig felles forklaring på ungdomskriminalitet, at det er de eneste perspektivene som er relevante i en forklaring på ungdomskriminalitet eller at andre forklaringer på andre nivåer er verdiløse eller mindre viktige. Jeg har valgt ut nettopp disse perspektivene fordi jeg oppfatter dem som meningsfulle i forhold til det bestemte materialet jeg har arbeidet med i denne evalueringen, uten at det betyr at andre perspektiver ikke hadde gitt like gode (men sannsynligvis andre) resultater. Et biprodukt av denne diskusjonen har forhåpentligvis også vært at jeg har fått frem at ungdomskriminalitet er et komplekst fenomen (er det snakk om *ett* fenomen?), som kan og bør forstås på ulike nivåer ved hjelp av flere forklaringsverktøy. I den følgende presentasjonen, analysen og vurderingen av SNU-prosjektene i Trondheim og Bergen har jeg forsøkt å ta utgangspunkt i en slik sammensatt forståelse av ungdom og kriminalitet.

Når man som forsker ønsker å drøfte, problematisere eller forklare noe man har observert, er det vanlig å støtte seg til teori. Teorier har blitt til i andre kontekster, og med støtte i annet empirisk materiale. Slike sammenhenger mellom egen empiri og andres teorier er alltid analoge – det er ikke snakk om perfekt (digital) gjenskapning av ”det samme”. Tanken er likevel at det man mister kan kompenseres ved at teoriene (ofte delvis nettopp gjennom sin ”fremmedhet”) bidrar til å kaste nytt lys på det allerede kjente. Teorier tatt i bruk på konkret praksis kan på denne måten fungere som ”kontrastvæske”, ved at det som vises bare blir synlig gjennom at noe nytt, utenfor, introduseres. Håpet er at teoriene og perspektivene presentert over kan bidra til å belyse tankene bak og gjennomføringen av Ung-firer'n og Ung-risk på en fruktbar og konstruktiv måte.

3. Snu-prosjektene

De siste par årene har stått i ungdomskriminalitetens tegn. Temaet barn/unge, kriminalitet og straff har vært i fokus på flere nivåer med ulike utgangspunkt. På NFFs og FOs årlige kriminalpolitiske konferanse på Sundvollen var temaet i 2005 *Ung og straffedømt*. Kriminalomsorgens store årlige fagkonferanse *Faget i fokus* samme år var i sin helhet viet temaet *Ungdom og straff*. Under sin åpningstale på FiF presenterte daværende statssekretær i Justisdepartementet Rita Sletner de såkalte SNU-prosjektene som en del av regjeringens nye innsats mot ungdomskriminalitet:

”Dette [SNU-prosjektene] handler ikke om avskrekking, men om opplegg som ivaretar individuelle behov, som tar årsakene til den kriminelle atferden på alvor, og som legger til rette for bruk av samfunnets hjelpetjenester både under straffegjennomføringen og den risikofylte tiden etterpå. Straffegjennomføring er også forebyggende arbeid, og vi vil forebygge utviklingen av det kriminelle livsløpet. Vi vil ivareta barnets beste, også når barnet er en ungdom som begår alvorlig kriminalitet.”⁵

Samme år kom regjeringens handlingsplan *Sammen mot barne- og ungdomskriminaliteten 2005-2008* (2005). Her presenteres også SNU-prosjektene som del av en større satsing for å ”snu” unge lovbrøyttere:

”Regjeringens pilotprosjekt ’SNU unge lovbrøyttere i tide’ med seks delprosjekter, er et fellesprosjekt for stat, kommune og lokalsamfunn med vekt på systematisk forvaltningssamarbeid for å hjelpe unge lovbrøyttere til et liv uten kriminalitet. Prosjektet ble startet opp etter felles beslutning og medfinansiering fra seks departementer i 2003. Prosjektet ledes av justisdepartementet og skal vare til 2006. Målgruppene er unge på vei inn i kriminalitet og unge domfelte. Ungdommene skal møtes med konstruktive tiltak i et samarbeid mellom ungdommen selv, hjem, skole, politi, kriminalomsorg, hjelpeapparat og nærmiljø” (2005: 14).

Det er et grunnleggende utgangspunkt for kriminalomsorgens virksomhet at mennesker kan forandre seg (*Strategi for faglig virksomhet 2004-2007*). Spesielt i forhold til arbeidet med barn og unge oppleves dette som viktig verdimeisig fundament for kriminalomsorgens arbeid. Det er samtidig en kjensgjerning at de rammebetingelsene for positiv utvikling som kriminalomsorgen kan tilby, byr på spesielle utfordringer – jamfør for eksempel prisioniseringsperspektivet over. I dette spenningsfeltet skal SNU-prosjektene være et forsøk fra kriminalomsorgens side på

⁵ <http://www.krus.no/nyheter/06051.html>

å skape nye ordninger som er så skånsomme og konstruktive som mulig i arbeidet med å endre (snu) de yngste lovbrysterne.

”Vend om i tide – det er ingen skam å snu.” Slik lyder den åttende fjellvettregelen. På fjellet kan en skiløper raskt overraskes av storm. Plutselig har en rolig søndagstur i strålende solskinn blitt direkte farlig å fortsette. Målet med regelen er å oppfordre til å ta faresignalene på alvor – den som er på feil retning, på vei mot fare, nød og ulykke, skal hjelpes til å snu og starte på hjemveien før det er for sent. Slik kan det overordnede målet for de såkalte SNU-prosjektene formuleres også. Premisset er at de unge lovbrysterne er ”på vei inn i kriminalitet”, at de står foran en kriminell karriere eller livsstil, og at de må få hjelp til å snu. SNU-prosjektene skal være spesialtilpassede verktøy for å snu unge lovbryster slik at de ikke blir voksne kriminelle. Det forutsettes altså at de unge deltakerne i SNU-prosjektene er på vei mot en tilværelse som gjengangerkriminelle. Samtidig understreker prosjektdokumentene at det fremdeles er håp – bare kriminalomsorgen evner å handle tidsnok.

Det felles utgangspunktet for SNU-prosjektene er et todelt fokus på både den enkelte unge lovbryster, og på forbedret forvaltningssamarbeid. En nærmere lesning av SNU-prosjektene målformulering støtter en slik inndeling. For det første skal hver enkelt ungdom ”møtes med konstruktive tiltak i et samarbeid mellom ungdommen selv, hjem, skole, politi, kriminalomsorg, hjelpeapparat og nærmiljøet”, dette for å ”ansvarliggjøre unge lovbryster og involvere alle berørte, også familie og nærmiljø”. Samtidig er det en hovedutfordring å ”definere og plassere ansvaret for oppfølgingen, samt å organisere et samarbeid mellom hjelpeapparat og myndighetsutøvere.” Totalt beskrives dette som at ”samfunnet må ta et helhetlig ansvar for å reagere overfor den enkelte unge lovbryster”. Det er altså på den ene siden fokus på reaksjonen overfor enkeltpersonen, på den andre siden fokus på at reaksjonen skal være helhetlig, i den betydning at den skal involvere og inkludere ulike offentlige kontorer og etater på en effektiv måte. SNU-prosjektene rettes mot begge delmålsetninger.

Samlet sett kan man dermed si at SNU-prosjektene tar utgangspunkt i to separate, men gjensidig avhengige problemer i før-situasjonen – to problematiske ting, i Brox’ (1991) terminologi.

For det første har man en gruppe unge ansvarlige lovbryster som ikke møtes med en skikkelig, helhetlig reaksjon. Her er målet at kriminalomsorgen skal reagere på en bedre/ny/skikkeligere måte for å ansvarliggjøre disse ungdommene som er på vei mot en kriminell karriere. En slik reaksjon blir bedre av å forankres i nærmiljøet og ved å inkludere familie, venner, og så videre. Det anerkjennes også at ungdommene er forskjellige, og at de derfor må møtes på forskjellige måter. Individuell tilpasning er et gjentatt fokus.

For det andre samarbeider kriminalomsorgen og de ulike offentlige samarbeidspartnerne for dårlig. Kriminalomsorgen må derfor arbeide for å skape eller opprette formelle, forpliktende og kontraktsfestede forvaltningssamarbeid og bedre kommunikasjonen med samarbeidende instanser – kriminalomsorgen må rett og slett bli enige med samarbeidende instanser om hvem som har hvilket ansvar.

Denne todelingen i SNU-prosjektenes målformulering samlet sett, kan også gjenfinnes i formuleringen av mål og midler for det enkelte SNU-prosjekt, selv om de ulike prosjektene vektlegger noe forskjellig, og formulerer målsetningene noe annerledes. I den følgende evalueringen skal de to prosjektene Ung-firer'n og Ung-risk forstås som forsøk på å operasjonalisere denne todelte problemstillingen.

4 Ung-firer'n

En evaluering av prosjektet Ung-firer'n er uløselig knyttet til Modulen. Hva er Modulen? Utgangspunktet for det følgende er at en slik evaluering må forholde seg til Modulen på flere forskjellige nivåer. Modulen er navnet på en avdeling i Trondheim fengsel. Det er en avdeling som på en rekke måter skiller seg ut fra resten av fengselet, og fra vanlig praksis i norske fengsler for øvrig. En av de faktorene som kan sies å gjøre Modulen til en spesiell avdeling, er SNU-prosjektet Ung-firer'n, men Modulen skiller seg også ut på andre måter. For det første ligger avdelingen i et eget bygg, fysisk atskilt fra resten av fengselet. Modulen er dermed et bestemt **sted** med bestemte rammebetingelser for de som tilbringer tid der. For det andre er det spesielle kriterier for inntak til avdelingen. En bestemt rasjonalitet settes i arbeid når de ansvarlige skal ta inn nye innsatte til avdelingen, dermed skiller innsatte på Modulen seg på enkelte måter systematisk fra innsatte i Trondheim fengsel totalt sett. Samtidig inngår de ansatte på Modulen i konstellasjoner som ikke kan gjenfinnes andre steder i kriminalomsorgen. Dermed er Modulen en bestemt sammenstilling av **mennesker**. For det tredje er Modulen også en egen **stemning** – en måte å forholde seg til hverandre på og en grunnholdning overfor tilværelsen i fengsel. Til slutt er Modulen et **prosjekt** som ved sine mål, arbeidsmåter, teknologier og aktiviteter skiller seg fra resten av fengselet. Disse fire fokuseringspunktene, Modulen som sted, stemning, mennesker, og prosjekt, skal gi retning til den følgende beskrivelsen.

Modulen har hatt besøk av forskere før. Både Trond Danielsen og Wilhelm Meek Hansen (2000) og Thomas Hugaas Molden og Berit Berg (2005) har evaluert avdelingen, delvis mens den het noe annet. Begge disse evalueringsrapportene kommer til å være sentralt bakgrunnsmateriale for det følgende kapitlet.

4.1 Modulen er et sted

Mitt første møte med Trondheim fengsel var en kald morgen i mars. Et tykt snølag dekket Tungaområdet en liten timinutters kjøretur utenfor Trondheim sentrum, og temperaturen var under frysepunktet med god margin. Vel gjennom sikkerhetsslusen og vakten, med besøkskortet hengende i beltet, spaserte jeg mot Modulen. På begge sider av meg lå de lave teglsteinsbyggene som utgjør fengselets andre avdelinger – en gang moderne og funksjonelle bygg i tidsriktig sekstitalsstil

som representerte fremtidens fengsler. Rett forut, bak et nettinggjerd og vis-à-vis den store fellesluftegården, lå nybygget, modulbygget, Modulen. Jeg ringte på døra, smilte til kameraet, og ble sluppet inn.

Prosjektet Ung-firer'n kan ikke forstås atskilt fra avdelingen Modulen for øvrig, og avdelingen Modulen kan ikke forstås helhetlig uten å forstås som et bestemt sted. Som et bestemt sted er Modulen del av de muligheter og begrensninger – rammebetingelsene – som er gitt for dem som i kortere eller lengre perioder og med forskjellig bakgrunn og forskjellige roller, har sitt tilholdssted der. Gjennom å skille seg fra andre bestemte steder fremstår Modulens rammebetingelser som bedre eller verre enn ulike alternativer.

Navnet på avdelingen kommer av at bygget er ett av tre såkalte modulfengsler som ble åpnet i løpet av 2005.⁶ De andre to modulbyggene er knyttet til fengslene i Bergen og Kongsvinger. Et modulfengsel er bygget av spesiallagde moduler ("byggeklosser"), et byggesett som på kort tid kan settes sammen til et komplett bygg. Disse modulene kan etter behov settes sammen på nye måter og/eller flyttes til andre deler av landet. Modulfengslene skal likevel ha samme krav til sikkerhet og komfort som andre nybygde norske fengsler. Sammenliknet med standarden i Trondheim fengsel for øvrig, bærer Modulen lite preg av å være et midlertidig bygg. Cellene er relativt store og fremstår som nye, med eget flislagt bad med toalett og dusj. Det er gitter foran vinduene, men ellers gikk mine første assosiasjoner til for eksempel et nybygd internatbygg på en folkehøgskole, snarere enn til en fengselscelle. Som besøkende har man følelsen av å være i et institusjonsbygg, men et nytt institusjonsbygg med kunst på veggene (plakater), grønne planter og nye, tidsriktige møbler fra IKEA. En innsatt sier det slik:

Jeg har vært mye på danskebåten. Disse cellene er akkurat som danskebåten. Hvis jeg lukker gardinene her, kan jeg bli sjøsyk.

Et slikt utsagn må forstås i sammenheng med at de andre avdelingene i Trondheim fengsel til sammenlikning fremstår som nokså falmede og modne for oppussing.

Fellesområdene i Modulbygget inkluderer en spisestue med åpen kjøkkenløsning, en sittegruppe i skinn ved biljardbordet, en TV-stue med en velfylt bokhylle (stort sett krim- og spenningslitteratur) som også gjør nytte som møterom, et spillerom med X-box og et eget treningsrom med en håndfull apparater, noen frivekter og en spinningssykkel. Men dette er ingen fritidsklubb – Modulen er helt tydelig en avdeling i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Ved biljardbordet henger et 360° kamera som fanger opp alt som skjer i rommet og det er enveisspeil mellom kjøkkenet/spisesalen og vaktrommet. På døren inn til vaktrommet henger et skilt

⁶ Se <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=281286>

med påskriften *STOPP STOPP STOPP – Innsatte ingen adgang*. Vel er det ikke gitter foran vinduene i annen etasje, men det er gitter foran den lille lufteluka på siden av vinduet som kan åpnes. I tillegg har man vaktrommet som ligger i inngangspartiet til andre etasje der alle fellesrommene er, kontorene til de to ruskonsulentene som ligger midt i andre etasje – mellom biljardbordet og TV-stuen – og et møtelokale som brukes til programgjennomføring, og som er avlåst ellers. I TV-stuen, rett ved siden av skjermen, henger følgende inspirerende sitater skåret i tre:

”Stritt ikke imot, det gjør bare vondt. Trekk pusten og kast deg i det”

”Rom ble ikke bygd på en dag”

”Alt du søker ligger gjemt bak masken du bærer”

På dagtid er innsatte som regel på jobb eller skole. De to betjentene som er på jobb på dagskiftet og de to ruskonsulentene, har da bygget stort sett for seg selv. For tiden er det ikke engang en ganggutt på avdelingen på dagtid, som det er på de fleste andre avdelinger i norske fengsler. Noen er innom i løpet av dagen, for å telefonere eller fordi de deltar i et Ny Start-kurs som låner lokaler i Modulbygget, men stort sett er det svært rolig på formiddagen. I hvert fall frem til lunsjtid – de som bor på Modulen møtes daglig til felles lunsj på avdelingen. I en kort periode blir stillheten avløst av et levende og nokså intenst måltidsfellesskap rundt de to spisebordene. Etter maten rekker man akkurat tre runder biljard, før det er tilbake til jobb og skole, hvor innsatte arbeider frem til omkring middagstid.

I all hovedsak fortalte både innsatte og ansatte jeg snakket med at de er fornøyde med de fysiske rammebetingelsene som gis på Modulen. Flere innsatte fortalte meg at det på Modulen er sånn det ”skal være” i et fengsel – resten av fengselet holder en for dårlig standard. Eget toalett på cellen, slik at det er mulig å gå på do også om natten, burde være en menneskerett. Sånn sett var de fornøyde, Modulen har den standarden som bør forventes. Det eneste direkte negative jeg hørte om Modulbygget gikk på mer fengselstekniske begrensninger, heller enn fasilitetene og komforten. En fengselsbetjent uttrykte at han syns at det helt klart er veldig fint på Modulen – mye bedre enn i resten av fengselet – men at det kanskje er et litt dumt sted å ha vaktrommet, siden man blir bundet opp der for å ha mulighet til å åpne utgangsdøra. Dette fører ifølge denne personen til at det i praksis blir sånn at betjentene blir på vaktrommet mer enn strengt tatt nødvendig, noe som spiser av tiden betjentene bruker inne i selve avdelingen, sammen med innsatte. Dette opplever vedkommende som problematisk på en avdeling med sterkt fokus på fellesskap og miljøarbeid.

4.1.1 En dag på Modulen

En vanlig dag på Modulen starter med at betjentene vekker innsatte klokken 07:00. Deretter spiser innsatte frokost i spisestuen i andre etasje, alt ettersom hvor raske de er til å våkne. For de fem som ikke er med i rusgruppen (se under) bærer det til jobb eller skole etter frokost, mens rusgruppen møtes i TV-stuen klokken 07:45 for det daglige morgenmøtet, som varer et kvarters tid. Unntaket er på onsdager, når møtet utvides til et lengre arbeidsmøte.

Lunsjen gjennomføres som beskrevet over. Innsatte returnerer for middag omkring 15:00. Mellom 16:00 og 17:00 er det innlåsing på hver enkelts celle alle dager, for at betjentene skal få mulighet til å ta seg av ulike typer arbeid i fred. I tillegg er det innlåsing på cellen torsdager mellom 13:30 og 15:00 – denne tiden er satt av til å gjennomføre diverse møter. Etter 17:00 er det fritid, eventuelt gjennomføring av diverse aktiviteter i forbindelse med aktivitetskurset, frem til klokken 21:00, når innsatte låses inn frem til neste morgen. Bare helt unntaksvis er det mulig å bli låst ut i løpet av natten – Modulen er ikke bemannet av ansatte på nattestid, så nattevaktene må i så fall bevege seg fra hovedbygget for å låse opp.

Den faste daglige innlåsingstiden er kilde til misnøye og frustrasjon både blant innsatte og ansatte. Tidligere var Modulen fritatt fra den daglige innlåsningen på ettermiddagen – innsatte ble bare låst inn på torsdager som beskrevet over. Med ny ledelse ble dette endret slik at praksis på Modulen er lik resten av fengselet. Alle innsatte jeg snakket med har problemer med å forstå denne endringen. En sier det slik:

Hvis folk bare skal sitte innelåst er det ikke noe vits i å ha en avdeling som Modulen. Jeg skjønner ikke vitsen med den daglige innlåsningen vi har i dag. Det virker jo ikke som betjentene har så fryktelig mye å gjøre under innlåsningen, de sitter jo bare og drikker kaffe?

Under mitt feltarbeid gikk det rykter på avdelingen om at også de som ikke benytter seg av felles luftetid på ettermiddagen skal låses inn på cellene sine under luftingen, slik praksis er i resten av fengselet. Det er usikkert om dette kommer til å gjennomføres på avdelingen, men forslaget vekker sterke reaksjoner blant de innsatte:

Å låse inn alle som ikke lufte er tåpelig. Mange velger å ikke være ute for å slippe press i forhold til stoff. De skal ikke lide av det. (...) En egen luftegård bare for Modulen vil føre til at flere velger å gå ut. Å låses mer inne føles som straff for noe vi ikke har gjort. Man vil føle det som tvang å gå ut. Nei til tvungen lufting!

Også ansatte uttrykker skuffelse over ny praksis i forhold til innlåsing. En av ruskonsulentene uttrykker at dette er et godt eksempel på fengselet som et tungrodd

og konservativt system, mens en fengselsbetjent jeg snakket med ba meg understreke at det han betegnet som ”innlåsningsregimet” ikke er betjentenes idé, og at denne rutinen føles unødvendig og lite konstruktiv.

Modulen er altså en avdeling som på mange måter skiller seg fra resten av Trondheim fengsel. Den daglige innlåsningsregimet er i mine øyne det ved daglig drift på avdelingen som sterkest understreker at vi likevel snakker om en fengselsavdeling. Denne praksisen farger alt annet som skjer på Modulen – i forhold til arbeidet som gjøres med å lage et spesielt tilbud der man satser ekstra ressurser for å bygge opp innsattes motivasjon og selvtillit, kan ”innlåsningsregimet” sies å fungere som en daglig påminnelse om at andre hensyn også gjelder.

4.2 Modulen er en stemning

Modulen er også en stemning som skiller avdelingen fra resten av Trondheim fengsel. Førsteintrykket av avdelingen var av et sted der de fleste stort sett trives med seg selv og hverandre. Det er et sted med mye humor, noen ganger av grovkornet art, og stort sett (men ikke alltid!) med stor enighet om at det morsomme faktisk er morsomt. Latteren sitter løst på avdelingen, selv om det noen ganger kan bli for mye av det gode, noe jeg kommer tilbake til i delkapitlet om ”Om å være yngst på Modulen. En innsatt sier det slik:

Ja, jeg trives veldig bra. Sammensetningen av ulike folk gjør at vi har et knallbra miljø. Det er den beste plassen jeg har vært på, åpent, ærlig og med mye humor.

De innsatte uttrykker generelt ofte og på forskjellig måte glede over å være på Modulen. Som regel handler det da om at avdelingen er bedre enn andre soningsalternativer. Eksempler er:

Dette er et paradys i forhold til Ringerike og Bergen.

Dette er ikke et fengsel, det er en folkehøgskole. Jeg vet ikke helt hva jeg skulle ha gjort for å bryte reglene. Her er det fint å være.

Mot normalt ser enkelte ikke poenget med å søke seg videre til fengsler med åpnere soningsregimer, som for eksempel Leira⁷. De blir på Modulen selv om de kunne ha fått overføring til det som ”egentlig” er en bedre soningshverdag. Én faktor som

⁷ Åpent fengsel i Trondheim med 29 plasser. Har tradisjonelt vært et naturlig sted å søke seg videre fra Trondheim fengsel. Bygger på fellesskap, miljøarbeid og såkalt *konsekvenspedagogikk*. For mer, se: <http://www.leira-fengsel.no/leira-info.html> og Hammerlin og Fridhov 1994.

trekkes frem er innsattes trygghet på Modulen. Avdelingen beskrives av både innsatte og ansatte som en fredelig frisone i forhold til resten av fengselet. Å sone i de andre avdelingene fremstilles som slitsomt, med mye rusing og ulike former for press. I kontrast beskrives Modulen som et fristed:

Jeg skjønner ikke hvorfor de er som de er på andre avdelinger. Bare problemer og kranling. Virker som om de vil tilbake hit – men det er jo ikke noe artig å sitte i fengsel? De har bare konflikter der borte. Her er det ro. Alle trives.

Jeg føler meg trygg her. Vi føler oss trygge på hverandre. Vi skuler ikke på hverandre som på de andre avdelingene. Flesteparten er sammen. Vi fungerer godt sammen nå.

Også betjentene jeg snakket med uttrykte at de trives godt på avdelingen. I evalueringsrapporten fra Kontraktsavdelingen refererer Danielsen og Hansen (2000) til arbeidsmiljøundersøkelsen i kriminalomsorgen fra 1997-98. Her kommer E-seksjonen, og herunder kontraktsavdelingen, meget dårlig ut på en rekke punkter. Ansatte opplevde blant annet at de hadde liten handlefrihet og de skåret dårligere på nesten alle trivselsspørsmål enn alle ansatte i kriminalomsorgen for øvrig. I dag er bildet et annet:

Jeg trives veldig godt her. Det er en givende jobb å ha. Her har vi innsatte som vil gjøre noe. Man ser at det hjelper, det vi gjør. Vi tilrettelegger for planer som faktisk gjennomføres, vi ser at det faktisk skjer noe. Det er mye konstruktivt arbeid som skjer på Modulen.

Dette betyr ikke at det ikke finnes kritiske eller misfornøyde røster på Modulen. Alt er langt fra bare rosenrød idyll, noe jeg skal komme tilbake til ved flere anledninger. En innsatt jeg snakket med hadde for eksempel et langt mer kynisk forhold til egne og medinnsattes holdninger til arbeidet som gjøres på Modulen enn situatene over tyder på:

Halvparten av dem som er her, er her bare fordi det er enklere å være her – flere permisjoner og så videre. De mener ikke noe med det. Det handler om å gi faen og komme seg gjennom soningen på best mulig måte.

En annen understreker hvor sårbar den gode stemningen har vist seg å være tidligere:

Nå fungerer det godt her. Stemningen er god. Men det kan snu på et sekund hvis feil person tas inn her. Det er helt personavhengig.

Poenget i denne sammenheng er snarere at hvis jeg som utenforstående skal beskrive grunnstemningen på Modulen i de tre ukene jeg var på besøk, vil jeg si at det er en avdeling som preges av mye og til tider nokså rå humor og et vesentlig

innslag av omsorg innad, i og på tvers av de ulike gruppeinndelingene som finnes (se under). Dette er ment som et bakteppe for de kommende beskrivelsene av problemer og utfordringer for avdelingen.

4.3 Modulen er mennesker

Grovt sett er det tre forskjellige grupper mennesker som arbeider og lever side om side på Modulen. Den største gruppen er de innsatte. Modulen har plass til 15 innsatte. I perioden jeg var på besøk var stort sett 14 av cellene bebodde. Tanken er at 10 av disse plassene reserveres for deltakere i den såkalte *rusgruppen*. Jeg skal komme tilbake til hva det innebærer for dem i praksis. I denne sammenheng er det tilstrekkelig å konstatere at to tredjedeler av de innsatte til enhver tid skal ha et uttalt rusproblem. De fem resterende plassene er derimot reservert for innsatte som *ikke* har et rusproblem.

Ved siden av og som regel overlappende med *rusgruppen* finner vi deltakerne i prosjektet *Ung-firer'n*. I utgangspunktet er det snakk om én til to innsatte som er 23 år gamle eller yngre, men antallet unge som til enhver tid er på avdelingen, varierer en del i praksis. I løpet av 2004 var fire innsatte definert som deltakere i prosjektet (*Ad. Unge lovbrytere – Ung-firer'n*. Brev til KSF 28.01.05), mens tallet i 2005 var sju (*Ad. SNU unge lovbrytere – rapportering for 2005*. Brev til KSF 12.01.06). Da jeg ankom avdelingen var det fire der, og tre av dem var deltakere i *rusgruppen*. Da jeg avsluttet feltarbeidet på Modulen hadde en av dem blitt overført til fengsel med lavt sikkerhetsnivå. Samtidig var det meningen å ta inn to nye unge innsatte til Modulen, noe som ville øke det totale antallet til fem. Alle disse skulle være del av *rusgruppen*, noe som ville bety at halvparten av *rusgruppen* var med i *Ung-firer'n*-prosjektet. Det er enighet blant de ansatte om at fem unge på avdelingen samtidig ikke er en optimal gruppesammensetning. Én av ruskonsulentene fortalte tidlig i feltarbeidet mitt at

...vi tok inn tre unge samtidig en gang, og oppdaget at de ble en gruppe i gruppen. De holdt seg sammen, og hadde en egen sjargong som virket ekskluderende på resten. Vi bestemte oss fort for å jekke ned antallet til én til to unge, helt bevisst, for å inkludere dem bedre i gruppa.

Det er ulike grunner til at en slik prioritering likevel gjennomføres. Jeg kommer tilbake til enkelte av dem i avsnittet om "Veien inn" under.

Ved siden av de innsatte består Modulen av de to sentrale ansattegrupper. For det første er det seks faste ansatte uniformerte fengselsbetjenter i turnus på avdelingen. Mye på grunn av nettopp turnusordningen, som innebærer en del nattevakter, er i tillegg et stort antall vikarer, ekstrabetjenter og andre betjenter som ikke vanligvis jobber på Modulen, innom avdelingen. Derutover kommer et antall aspiranter i

praksisåret, som også plasseres på Modulen etter behov. Noen av de problematiske effektene det store gjennomtrekket av fengselsbetjenter får for avdelingen vil være tema i delkapitlet om ”Ekstrabetjenter, vikarer, konflikter”.

For det andre er det to ruskonsulenter som har sitt daglige tilholdssted på avdelingen, men som er ansatt på Stavne Gård, et omfattende kommunalt foretak som i tillegg driver arbeidsmarkedstiltak for Aetat, egne tiltak rettet mot ulike målgrupper, sosialfaglige tjenester for Trondheim kommune og prosjektrettet arbeid for Sosial- og helsedirektoratet for til sammen omkring 450 deltakere⁸. De to ruskonsulentene representerer den kanskje største forskjellen mellom Modulen og en vanlig fengselsavdeling. Med åpne dører inn til kontorene sine midt i avdelingen og et ansvar for rusprosjektet som er en helt sentral del av ti av de innsattes (rusgruppens) soningshverdag, påvirker ruskonsulentene avdelingen på en rekke måter. Jeg skal beskrive flere av dem under.

I tillegg til disse to gruppene er det en rekke andre ansatte ved fengselet som spiller en rolle for hverdagen på Modulen. Fritidslederen i fengselet har ansvaret for koordinering og gjennomføring av aktivitetskurs (se under). Han har også et saksbehandlingsansvar i forhold til inntak av nye innsatte til avdelingen, og er dermed en viktig person. Ledelsen på E-bygget har fått lederansvaret også for Modulen, og representerer avdelingen i forhold til direktøren og toppledelsen i fengselet. I tillegg til dette har innsatte selvfølgelig kontakt med ansatte på skolen og de ulike arbeidsplassene i fengselet, samt helseavdelingen og kjøkkenet. Det kommer også psykolog til fengselet utenfra én dag i uka.

4.3.1 Veien inn – rekruttering

De ansatte jeg intervjuet hadde stort sett overlappende oppfatninger av inntaksprosessen. Det følgende er en sammenfatning av deres beskrivelser. Det hele begynner med at innsatte sender inn en søknad om å overføres til Modulen. Dette skjer kontinuerlig, uavhengig av om det er plasser ledig eller ikke. Søknadene sendes til fritidsleder, som er saksbehandler for inntaksprosessen. Nyinnsatte ved Trondheim fengsel skal enten få informasjon om muligheten for å sone på Modulen av sin kontaktbetjent, eller gjennom et informasjonsmøte for nyinnsatte som arrangeres med ujevne mellomrom. Betjentene på de andre avdelingene skal alltid ha øynene åpne for gode kandidater. I praksis ser flere ansatte at man likevel også er avhengig av jungeltelegraphen – kommunikasjon mellom innsatte på jobb, skole eller i luftegården – for å spre budskapet.

Når en plass blir ledig på Modulen samler fritidslederen sammen søknadene som har kommet inn og forbereder inntaksprosedyren. Hvis det ikke er tilstrekkelig

⁸ Tall fra 2005. For mer, se <http://www.stavne.no/> og *Kilden til visdom: Utvikling – realisering – drømmer*.

mange søknader inne på dette tidspunktet, setter han i gang en ”sjarmoffensiv” overfor de andre avdelingene, for å forsøke å finne frem til egnede kandidater. Han innkaller så til inntaksmøte, og gjennomfører intervjuer av alle søkerne sammen med en av de faste betjentene på Modulen.

Intervjuene foregår på Modulen, og søkerne får dermed samtidig et første inntrykk av avdelingen. Jeg var med på et slikt inntaksintervju i løpet av feltarbeidet, og har i tillegg fått tilgang på det faste spørreskjemaet⁹ som er utgangspunktet for intervjuet. Intervjuet starter med at kandidaten forteller litt om seg selv – sin livssituasjon, sin motivasjon for å søke seg inn på avdelingen og sine drømmer og håp for fremtiden. Intervjuet tar også opp hvordan kandidaten vil fungere i miljøet på Modulen og hvordan han ser på å delta i aktivitetskurset og fengselets programtilbud. Til slutt dreies samtalen inn på eventuell rusmiddelerfaring. Dette er et viktig spørsmål, ettersom deltakelse i rusgruppen krever et erkjent rusproblem og motivasjon til å slutte, mens de som ikke er med i rusgruppen *ikke* skal ha eller ha hatt et rusproblem. Det er eksempler på at akkurat dette spørsmålet ikke har vært godt nok behandlet i intervjuene. En av grunnene til dette kan ifølge enkelte være at plassproblemer i resten av fengselet koplet med sterkt fokus på reduksjon av soningskø, av og til tvinger avdelingen til å ta inn mindre gode kandidater uten en tilstrekkelig godt gjennomført inntaksprosess.

Hvis det kommer frem i intervjuet at kandidaten er aktuell for rusgruppen, gjennomfører en av ruskonsulentene et annet intervju med sterkere fokus på arbeidet i gruppen. Deretter samkjøres eventuelt inntrykkene fra de to intervjuene sammen med fritidslederen og betjenten som gjennomførte det første. Det er altså inntil tre vitensproduserende ledd før inntaksmøtet – fritidslederen som behandler søknadene i utgangspunktet, det første intervjuet som alle må igjennom, og det andre intervjuet for dem som er kandidater for rusprosjektet. All denne informasjonen tas så inn i inntaksmøtet, som består av inspektøren på E-bygget, nestkommanderende på E-bygget, vakthavende førstebetjent, tjenestemennene på Modulen, ruskonsulentene på Modulen og sosialfaglig ansvarlig på E-bygget, ved siden av fritidslederen. Disse skal sammen beslutte hvem som skal tilbys plassen.

I denne avgjørelsen er det ulike faktorer som spiller inn. Først og fremst tar inntaksmøtet stilling til hvor lang tid kandidaten har igjen å sone ved Trondheim fengsel – regelen er at man skal være på Modulen i minimum seks måneder for å være aktuell. Tidligere var regelen fire måneder, men grensen ble økt til seks fordi man anså at dette var et minimum ”for å få til noe”. Begrunnelsen er altså at den formen for endringsarbeid som skal skje på Modulen, tar tid.

⁹ Skjemaet *Intervju/samtale med innsatte som har søkt kontraktsoning i Trondheim kretsfengsel*.

Denne regelen fravikes imidlertid hvis det er snakk om unge innsatte, potensielle deltakere til Ung-firer'n-prosjektet, som får komme til Modulen selv om de har kortere tid igjen til løslatelse. Deretter ser man om alle sakene til den enkelte er pådømt – hovedregelen er at alle saker skal være avsluttet, at det ikke skal foreligge ny kriminalitet, for at en person skal være aktuell for Modulen. En tredje viktig faktor er innsattes motivasjon og holdning til å endre seg. Dette spørsmålet besvares både gjennom intervjuernes oppfatninger av kandidaten i intervjusituasjonen – her er både hva han sa og en følelse av hvorvidt han mente det han sa viktig – og gjennom kandidatens oppførsel i fengselet mer generelt. Søkeren må fremstå som troverdig i intervjusituasjonen, han må fortelle at han vil gjøre noe med livet sitt, at han er motivert. Han bør også fremstå som en som kan bidra positivt i miljøet, som er aktiv og inkluderende i en gruppesammenheng.

Til slutt tar man også hensyn til gruppesammensetningen på avdelingen. Av og til er det kjent at noen går dårlig sammen. Sedelighetskriminalitet er generelt et ømtålig tema på avdelingen, og inntaksmøtet må ta stilling til hva resultatet kan bli av ulike konstellasjoner. Hvis det er snakk om en kandidat til rusgruppen, må det selvsagt være plass i rusgruppen også.

Alt i alt beskrives den ideelle innsatte på Modulen av de ansatte jeg intervjuet som en motivert mann ("vi har prøvd én gang med en dame, det var ikke lett..."), gjerne førstegangssoner, men hvis ikke, en med "relativt langtkomne problemer", som er i fysisk stand til å gjennomføre aktivitetskurset. Ung alder skal gis prioritet, de yngste skal fortrinnsvis til Modulen så fort som mulig, gjerne allerede mens de sitter i varetekt. Dette hensynet prioriteres fremfor ønsket om å begrense antallet Ung-firer'n-deltakere samtidig på avdelingen. Ifølge fritidslederen er det vanligvis ikke så vanskelig å prioritere søkerne – det er som regel de mer formelle kriteriene, som seksmånedersregelen, som slår ut.

Innsatte som jeg intervjuet har blandede erfaringer med veien inn i avdelingen. Én av dem opplevde at betjentene på avdelingen han satt på i utgangspunktet informerte om Modulen og oppfordret ham til å søke. De to andre beskriver informasjonen de fikk som langt mer tilfeldig. Én måtte spørre og grave hos betjenter på andre avdelinger for å få vite om Modulen ("er det virkelig ikke andre tilbud enn dette?"), mens den siste måtte ta jungeltelegrafen til hjelp:

Jeg fikk informasjon om dette av de andre innsatte på byggfagutdanningen. Jeg fikk ikke noe informasjon ved inntak i fengselet, ikke om noe. Det tok lang tid før jeg fikk vite om Modulen. Det var veldig dårlig. Man kan ikke søke på noe man ikke vet om.

Det varierer hvor lang tid det tar før nyankomne kandidater overføres til Modulen. Noen opplever at det gikk kort tid fra de ankom Trondheim fengsel til de ble overført til Modulen. Andre forteller at det tok lengre tid. De yngste skal altså prioriteres, og overføres så raskt som det er praktisk mulig. I praksis kan dette bety alt fra å overføres til Modulen allerede mens man sitter i varetekt, til at det går flere måneder før man i det hele tatt hører om tilbudet.

4.4 Modulen er et prosjekt

Modulen er et prosjekt med klart definerte målsetninger og midler for å nå målene. Ifølge informasjonsbrosjyren *Trondheim fengsel Firer'n: En kort presentasjon*¹⁰ (2005), er formålet med avdelingen å endre innsattes kriminalitetsbilde gjennom individuelt tilpassede tiltak, programmer og skole/arbeid. Målgruppen er innsatte som ønsker å sone i et rusfritt miljø og forsøke å komme ut av sin kriminelle løpebane og sitt (eventuelle) rusproblem. En overordnet målsetning er *økt livsmestring*, i informasjonsbrosjyren definert som

”...mulighet til å lære seg ulike ferdigheter, utvikle kompetanse når det gjelder kommunikasjon, samhandling og selvkontroll, samt bedre mulighetene til bearbeidelse av egen kriminalitet og rusproblem.”

Modulen som prosjekt er altså en målrettet innsats hvor målet er å endre de innsatte til det bedre. Dette prosjektet skal realiseres ved hjelp av en rekke ulike (men noen ganger beslektede) delprosjekter, med Danielsens og Hansens (2000) begrep flere ulike *teknologier*, som pågår parallelt, overlappende og/eller i konkurranse med hverandre. Her begynner det å bli komplisert, i hvert fall for en utenforstående. Ung-firer'n-prosjektet pågår altså parallelt og overlappende med flere andre prosjekter på ulike nivåer på eller i tilknytning til Modulen. Deltakerne i Ung-firer'n deltar alle i noen av disse. Derfor er både modulen som helhet og de ulike delprosjektene alle relevante i en forståelse av Ung-firer'n. Jeg skal kort komme inn på noen av de aktuelle prosjektene:

4.4.1 Aktivitetskurset

Aktivitetskurset er en sentral del av tilbudet til de innsatte på Modulen. Kurset arrangeres tre ganger årlig og går over ti uker (Jf. *Fagplan for aktivitetskurs*). I løpet av denne tiden skal innsatte delta i ulike idrettsaktiviteter (utholdenhet og

¹⁰ Modulen gikk tidligere under navnet kontraktavdelingen og Firer'n (henspilte på avdeling fire). Navnet ble endret ved flyttingen til Modulbygget sommeren 2005. I det følgende kommer jeg for enkelthets skyld til å bruke *Modulen* også om avdelingen før den skiftet navn.

lagidrett), friluftsliv (også med overnatting utenfor fengselet), spenningsaktiviteter (klatring, rafting, osv.) og kulturelle aktiviteter (teater, konserter, ulike idrettsarrangementer). Kurset starter og avsluttes med en fysisk test (en såkalt coopertest) som er ment å måle forbedring av den enkeltes kondisjon ("aerobe kapasitet").

Aktivitetskurset ledes av fritidslederen ved fengselet. Betjentene deltar ettersom de er på jobb, og også ruskonsulentene forsøker å delta på ulike aktiviteter så langt det er praktisk mulig. Gjennom dette blir ruskonsulentene bedre kjent også med de innsatte som ikke deltar i rusgruppen, og som dermed egentlig ikke er deres ansvarsområde. Aktivitetskurset kan dermed sies å virke samlende på avdelingen som helhet.

Målene med kurset er både individuelle og kollektive. På det individuelle nivået er målet å bygge opp den enkelte psykisk og fysisk, og dermed gi den enkelte bedre selvfølelse og nye, sunne verdier og holdninger. På det kollektive planet er målet trening i regelrespekt, selvkontroll og trygghet sammen med andre, å "...hjelp innsatte opp på et mestringsnivå som de fleste andre i samfunnet har" gjennom sosial trening. Fritidslederen sammenfatter det slik:

Målet er å gjøre noe sammen, å ta hensyn til hverandre. Å være sammen.
Aktivitetskurset er en samarbeidsøvelse.

Samlet sett er målet med kurset altså både økt livsmestringskompetanse for den enkelte deltaker gjennom å prøve ut ulike aktiviteter sammen med andre, og økt trivsel og bedre miljø på avdelingen.

De fleste innsatte syns at aktivitetskurset er et godt tilbud. Den økte treningsdosen oppleves som et godt og nyttig avbrekk fra hverdagen, og alle er enige om at turene ut av fengselet med overnatting (skitur til Oppdal) er en kjærkommen sjanse til å bli kjent med betjentene på en annerledes måte, uten uniformer og mer "på lik fot". En innsatt forteller entusiastisk:

Turene til Oppdal er veldig bra! Det er veldig godt å komme seg ut, sove i en annen seng. Vi får tillit, blir ikke bare bura inne. Har vi lyst til å stikke av, så kan vi det, derfor gjør vi det ikke. Forholdet til betjentene blir også mye bedre av turene. Vi fordeler alle oppgavene likt når vi er på tur, vi blir én gruppe. Det er som om de ikke er der for å passe på oss.

Alle jeg intervjuet forteller at de trener mer på Modulen enn de ville gjort ellers. Alle tre trekker frem hvordan trening og fysisk form henger sammen med trivsel og mental velvære. Én av dem beskriver hvordan aktivitetskurset har vekket gamle, glemte interesser til live igjen. Han ser frem til å fortsette sin gjenoppdagede hobby også etter løslatelse, og håper idrett på sikt kan bli et substitutt for rusmiddelbruk.

Den eneste negative kommentaren som går igjen blant flere handler om at kurset legger for mye vekt på idrett. Målet er å gi et bredt tilbud slik at innsattes ulike interesser tilgodeses, men i praksis oppfattes aktivitetskurset som noe ensporet av de fleste. En innsatt sier det slik:

Man burde være mer fleksibel, for å trekke inn flest mulig. Det er ikke riktig å bestandig gå etter flertallet. Ikke *bare* fotball, liksom. Da føler noen seg alltid dårlige, og det skaper dårlig stemning. Man må prøve å få til at alle føler seg gode.

Også enkelte ansatte deler dette synet. Én av ruskonsulentene:

Jeg ser jo at fysisk fostring er bra, men det kunne jo ha vært andre ting også? Å lære noe nytt sammen, for eksempel, å gjøre noe sammen. Det blir veldig mye springing.

Her der det til dels ut til å være motstrid mellom idealet om et mangfoldig og flerdimensjonalt aktivitetstilbud og realitetene i gjennomføringen av aktivitetskurset. Dette er en kritikk som ikke bare kommer frem i andre undersøkelser fra Modulen, (Danielsen og Hansens 2000), men som også kan finnes i rapporter fra andre sammenliknbare fengselsavdelinger (se for eksempel Kristoffersen og Hammerlin 1998 om Hassel fengsel).

4.4.2 Rusgruppen

Rusprosjektet i Trondheim fengsel startet sitt arbeid i 2003. Ideen kom fra ansatte ved Stavne gård, som ønsket å starte en egen avdeling i fengselet inspirert av samarbeidet mellom Oslo fengsel og Tyrilistiftelsen som har resultert i avdelingen *Stifinner'n* – kjent gjennom filmen *Store gutter gråter ikke*. Prosjektets mål er å skape og forsterke en endringsoptimisme blant innsatte gjennom individuelt tilpasset tilbud og oppfølging, og målrettet arbeid med tilrettelegging av tiden etter løslatelse. Å være med i rusgruppen skal føre til bedre muligheter etter soning og økt motivasjon og tro på fremtiden. En av ruskonsulentene forteller om arbeidet:

Det å komme hit, i gruppa... vi er veldig inkluderende, det er mye tøffere i resten av fengselet. Her er det mer positivt miljø. Vi tar dem på alvor. Vi er veldig service-minded. Så lenge det har mål og mening strekker vi oss langt i å hjelpe. Vi kan lirke og lure litt og få ting til å gå litt fortere. Kontaktbetjentene kan være litt fraværende, vi blir ofte litt reserve for dem. Vi prøver rett og slett å bistå. (...) De kan henge seg opp i en filleting på fengselet, vi kan legge ballen død, skifte til et mer positivt fokus. Mange opplever at fengselet er et tungvint system, og at vi er mer fleksible.

At kontaktbetjenter kan være fraværende og lite tilgjengelige er tema også i rapporten til Danielsen og Hansen (2000). Der kritiserer de avdelingen for å neglisjere det individuelle oppfølgingsarbeidet overfor innsatte, fordi kontaktbetjentordningen i for stor grad var en ordning på papiret. I dag kan ruskonsulentene på Modulen sies å delvis rette opp dette problemet, ettersom de fungerer som en slags utvidet reservekontaktbetjent for de inntil ti innsatte som er med i rusgruppen. Deltakerne skal ha et erkjent rusproblem, og skal være motivert for endring. Disse ti har faste morgenmøter sammen med ruskonsulentene hver morgen før de går på jobb eller skole, der de tar opp ulike spørsmål og behov den enkelte måtte ha. Ruskonsulentene er behjelpelige på ulike måter, ikke minst ved å legge til rette for at innsatte kan ringe ulike etater/forvaltningssamarbeidspartnere på utsiden – en tjeneste som oppleves som særlig nyttig. Ellers er det store individuelle forskjeller i behov, og dermed i hva ruskonsulentene gjør for den enkelte. En ruskonsulent forteller om arbeidet i gruppen:

Alt kommer an på hvor man står og hvor man går. Alle skal ha noe å gå til etter endt soning, som bygger videre på arbeidet her. Det kan være mye forskjellig, men alle skal ha individuelt tilrettelagte planer. Alle skal jobbe konstruktivt med de målene de har satt seg. Alle skal jobbe med rusbildet sitt. Men konkret kan dette være voldsomt ulikt. (...) Det overordnede målet er å få tillit, å bygge relasjoner. Da må jeg vise hvem jeg er. Motivasjon – hva er det? Hva legger vi i det? Jeg må vise i handling – ved å si imot når jeg er uenig, jeg må fortjene respekt. Når man har fått glimt i øyet er mye gjort. Vi må stå i ubehaget sammen med dem, vise respekt, likevel at man bryr seg, tar på alvor, ikke farer med tomme ord. Vi må ta en fight, på både godt og vondt. Slik skaper vi gode relasjoner, som igjen skaper motivasjon.

De innsatte som er med i rusgruppen opplever den ekstra hjelpen og tilretteleggingen som ruskonsulentene representerer som kjærkommen. De fleste trekker frem praktisk støtte og ekstra fordeler og tjenester i forhold til det som er vanlig på andre avdelinger når de forteller om ruskonsulentenes arbeid. To eksempler:

Det er kun positivt at ruskonsulentene er her, de ordner det praktiske for oss, telefoner, søknader, vi kan låne mobiltelefonlader på perm, alle sånne ting. De fikser og ordner, ringer oss og sjekker at alt går bra på perm. De henter og bringer. Også skaper de spesielle ting, spesielle måltider og sånn.

Ruskonsulentene gjør det lettere å være her, de ordner telefoner, ordner og fikser, de stiller opp. De kjøpte gløgg i jula, og vi bakte pepperkaker alle sammen. Det var stor stas. Fellesskapsaktiviteter som det gjør at vi blir sammensveiste. Det eneste er at det kunne vært sånne ting oftere.

Selv om de bærer nøkkelknippe og alarm, oppleves ruskonsulentene som noe annet enn fengselsbetjenter. Der døren inn til betjentenes vaktrom (i hvert fall i

utgangspunktet, men litt avhengig av hvem som er på jobb) fungerer som en grense innsatte ikke har lov til å overstige, er dørene inn til ruskonsulentenes kontorer åpne, også hvis besøket er av mer uformell art, der formålet for eksempel er å diskutere Rosenborgs svake formkurve over en kopp kaffe. Vel representerer ruskonsulentene også det kontrollapparatet innsatte er underlagt mens de er på Modulen, men de gjør det på en helt annet måte enn de uniformerte betjentene. Dette er i mine øyne en vesentlig del av bakgrunnen for den stort sett gode stemningen jeg beskrev over.

4.4.3 Programvirksomhet

Flere av de innsatte på Modulen har deltatt eller deltar programtilbudet i Trondheim fengsel – fortrinnsvis i programmene Ny Start og Rusprogram i fengsel (RIF).¹¹ Disse programmene er begge åpne for hele fengselet, så her møtes innsatte på tvers av avdelinger. Ny Start arrangeres i et lokale på Modulen, mens RIF foregår i et annet bygg.

Generelt oppfattes programmene som for rigide og modulbaserte av innsatte på Modulen. En innsatt forteller for eksempel om frustrasjon over at han, som aldri hadde hatt noe problem med alkohol, måtte sitte gjennom timevis av et RIF-kurs hvor fokuset kretset om alkoholens skadevirkninger. Også ansatte ser dette problemet. En betjent fortalte at dette var noe de hadde snakket om i betjentgruppen – de ønsket å kunne variere og spesialtilpasse programmene i større grad i forhold til sin bestemte målgruppe, men er redde for reaksjoner fra regionalt og sentralt hold i kriminalomsorgen. Programgjennomføring er knyttet til økonomi, og det var flere som fortalte om en frykt for å miste det økonomiske tilskuddet programmene genererer hvis de fjerner gjennomføringen for mye fra manualen. Av dem jeg intervjuet hadde to innsatte deltatt på RIF-kurs, ingen på Ny Start. Det var stor forskjell på hvordan de opplevde å ha vært med på kurset. Den ene mente kurset var nyttig. Han hadde ikke ventet noe særlig utbytte av det, men fikk seg en overraskelse:

Jeg har vært med på RIF-kurs, og det var faktisk ganske interessant. Man kjenner seg selv mye bedre etterpå. Målet er å kartlegge rusproblemet, og da ble jeg litt skremt. Vi satt sammen i gruppa og hadde til sammen over 90 års ruserfaring, og jeg hadde minst av alle. Likevel var det jeg som hadde størst sjanse til å sprekke, ifølge manualen. Da ble jeg redd, og jeg begynte å tenke. Det var nyttig.

Den andre hadde store problemer med å se poenget med å være med på et slikt kurs:

¹¹ For mer om Ny Start, se for eksempel Danielsen og Hansen 1997. For mer om RIF, se Nesvik 2004.

Ja, jeg har deltatt på RIF, det var kjedelig. Det blir bare for teit... det er greit å komme seg bort fra avdelinga, men det kurset er barnslig. Jeg lo jo en del, det var ikke så mye nytt, nei. Vi vet jo hva det er vi driver med. (...) Det er ikke noe problem å være rusfri her på Modulen, det er ute det er vanskelig, når kompisene gjør det. Når jeg var ute på perm så jeg at jeg hadde ødelagt de gode soningsforholdene hvis jeg sprakk. Det var det som gjorde at jeg ikke sprakk, ikke RIF-kurset. Jeg vil si det sånn: de som får noe igjen for det RIF-kurset er virkelig dumme!

Begge to understreker at det er helt sentralt for en (eventuell) vellykket gjennomføringen av RIF at betjentene ikke tror at det er de som er eksperter på rus og rusmidler. De mener begge to at RIF burde tone ned kunnskapsdelen – det blir en merkelig situasjon når to noviser forsøker å lære opp et helt rom fullt av eksperter, når ”vitenskap” får så mye mer å si enn levd liv. Betjentene jeg snakket med er for så vidt enige i denne kritikken, og de forsøker å tone ned ekspertrollen som de mener er for sentral i programmets manual, selvfølgelig hele tiden innenfor det spillerommet de opplever at de kan benytte seg av uten å miste det økonomiske tilskuddet et gjennomført programløp representerer.

4.4.4 Forvaltningssamarbeid

Straffegjennomføringslovens § 4 regulerer forvaltningssamarbeidet mellom kriminalomsorgen og ulike offentlige samarbeidspartnere slik:

”Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet” (Storvik 2003: 305).

Utgangspunktet er at innsatte har de samme rettighetene som befolkningen for øvrig i forhold til sosiale tjenester, helsetjenester, undervisning, kulturtilbud, og så videre. Disse tjenestene skal ytes av de samme etater som er ansvarlige for tjenestene overfor resten av befolkningen. Kriminalomsorgen skal etablere faste samarbeids- og møterutiner med de etatene som kan tilby innsatte eller domfelte ulike tjenester de har krav på.

Regjeringens handlingsplan *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet 2005-2008* (2005) beskriver de ulike offentlige sektorenes ansvarsområder og forpliktelser spesifikt i forhold til gruppen unge lovbrytere. Handlingsplanen ser forpliktende samarbeidsavtaler mellom justissektoren og ulike offentlige samarbeidspartnere som et av hovedvirkemidlene i arbeidet mot ungdomskriminalitet:

”Lovbryternes atferd og handlinger gjør at de har krav på tjenester fra mange etater på ulike forvaltningsnivå. Å følge opp den enkelte unge lovbryter kan være en oppgave for politiet, domstolene, kriminalomsorgen, barnevernet, skole- og utdanningssektoren og helsetjenesten, i samspill med den enkelte unge, familien og andre. Uten en klar struktur for oppfølgingen, kan resultatet bli at ingen tar ansvaret for helheten.

(...) Selv om det i dag er et godt tverretattlig samarbeid i mange lokalsamfunn, mener Regjeringen at samarbeidet kan bli bedre, særlig på individuelt oppfølgingsnivå. Gode og samordnende lokale tiltak overfor barn og ungdom som begår alvorlig eller gjentatt kriminalitet, er av stor betydning for å snu den enkelte unge lovbryter” (2005: 17).

Trondheim fengsel forhandlet seg frem til en forpliktende samarbeidsavtale¹² med Trondheim kommune i 2003, en avtale som kan sies å lede an i denne utviklingen nasjonalt sett, og som har gitt inspirasjon til utvikling av tilsvarende avtaler andre steder i landet, blant annet i Bergen som jeg skal beskrive nærmere i kapitlet om Ung-risk-prosjektet. Avtalen fokuserte på blant annet innhenting av samtykke fra den enkelte innsatte for oppheving av taushetsplikten, for derigjennom å lette samarbeidet, bedre kommunikasjon mellom partene gjennom faste samarbeidsmøter, bedre kommunikasjon med innsatte og felles arbeid for faglig utvikling.

Thomas Hugaas Molden evaluerte samarbeidsavtalen i 2005. På tross av at avtalen ble sett på som unik i landet og en utvilsom styrke for utviklingen av gode samarbeidsrelasjoner mellom de to aktørene, beskriver Molden et stort forbedringspotensial. En rekke startvansker og tilfældigheter hadde preget arbeidet så langt, tidsfrister ble ikke overholdt, og kommunikasjonen mellom fengsel og kommune var mangelfull.

Etter denne evalueringen er samarbeidet videreført og utviklet – en rekke av evalueringens anbefalinger er tatt til følge – og samarbeidsavtalen er revidert i *Utenfor murene – innenfor samfunnet?* (2006). Oppsummeringen i denne rapporten fokuserer på at samarbeidsavtalen fra 2003 har hatt en positiv innvirkning på samarbeidsklimaet og at ”barnesykdømmene” nå er på vei til å forsvinne.

Likevel er situasjonen fremdeles ikke uten forbedringsmuligheter. Ifølge de ansatte jeg intervjuet kan tidsfrister fremdeles være en utfordring for begge parter, og den daglige kommunikasjonen mellom partene kan by på problemer – blant annet på grunn av fengselsbetjentenes turnusordning som gjør at de i perioder kan være vanskelige å få kontakt med. En av ruskonsulentene ser slik på det:

¹² For detaljer, se *Samarbeidsavtale vedrørende domfelte og varetekstfengslede innsatte mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune*.

Vi har gått foran i forhold til samarbeidet mellom kriminalomsorgen og kommunene. Det har hatt positive følger, blant annet har det lettet mulighetene for innsatte til å bli overført til Jarlegården¹³. Men kommunen må mer på banen. Det knirker i samarbeidet – i forhold til turnus fra fengselets side også – men heller ikke kommunen klarer å holde avtaler til punkt og prikke. Nettverket med kommunen er et pionerprosjekt, vi satser på det, det vil få store ringvirkninger.

I løpet av feltarbeidet deltok jeg på et samarbeidsmøte i dette nettverket. Fra kriminalomsorgen møtte representanter fra de forskjellige fengselsavdelingene; fra Leira, helseavdelingen, skoleavdelingen og en ruskonsulent fra Modulen. Fra kommunen møtte boligkontoret, rådmannens kontor, sosialkontorene i de ulike bydelene og Stavne gård. Møtet ble brukt til informasjon, gjensidig inspirasjon og ikke minst til lufting av frustrasjoner. Mitt inntrykk etter møtet var at et slikt fast forum, der man blir kjent med hverandre og kan ta opp problemer ansikt til ansikt, virker konstruktivt. Ansatte på Modulen opplever også samarbeidet mellom fengselet og kommunen i dag som godt og konstruktivt.

4.4.5 Ung-firer'n

Til slutt i denne gjennomgang av de ulike delprosjektene – de ulike teknologiene – som finnes på Modulen, har jeg spart selve hovedsaken i denne sammenheng: Ung-firer'n. Basert på skriftlig informasjon fra Ung-firer'n¹⁴ og fra SNU-prosjektens felles prosjektbeskrivelse¹⁵, kan man si at prosjektets målsetning er todelt. Dels ønsker prosjektet å (1) opprette forpliktende og formelle rutiner for forvaltningssamarbeid. Deltakerne i prosjektet har omfattende kontakt med ulike offentlige instanser. Disse snakker ikke godt nok sammen. Stikkord her er riktig plassering av ansvar, bedre kommunikasjon og kontraktfestet samarbeid. Målet er en tilrettelagt løslatelsessituasjon og klare planer for livet etter soning. I og med dette målet overlapper Ung-firer'n-prosjektet med forvaltningssamarbeidet og den forpliktende samarbeidsavtalen med Trondheim kommune.

¹³ Rusbehandlingsinstitusjon i Steinkjær.

¹⁴ Årsrapport for Ung-firer'n 2005. Brev til KSF av 24.01.06.

¹⁵ Avsnittet om Ung-firer'n gjengis i sin helhet:

”Ungfirer'n er lokalisert i Trondheim. Formålet med prosjektet er blant annet å utvikle et innhold som øker aktivitetsnivået for/rundt den unge som soner, øke motivasjonsarbeidet inn mot den unge samt etablere forvaltningssamarbeidsrutiner med andre etater. Bærebjelken i prosjektet er et forpliktende, kontraktfestet samarbeid som er inngått mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune. Fokus er på tilretteleggelse av løslatelsessituasjonen og livet etter soning for ungdom som soner i fengsel. Det utarbeides mestringstiltak og kompetansegivende tiltak for den enkelte ungdom. Det er utviklet gode rutiner for forvaltningssamarbeid mellom barnevern, Aetat, ungdomspsykiatrisk team, Stavne gård (Trondheim kommune) og Trondheim fengsel. Prosjektet kom i gang høsten 2003. Prosjektet får stimuleringsmidler fra SNU-prosjektet.” (<http://odin.dep.no/jd/norsk/tema/barnogunge/012101-990648/dok-bn.html>).

Det andre målet med prosjektet er å (2) påvirke bestemte enkeltungdommer som er på vei mot en kriminell karriere slik at de snur i tide. Stikkord her er individuelt tilpassede reaksjoner som er forankret i nærmiljøet/familie/venner. Denne målsetningen overlapper i stor grad med det man forsøker å få til gjennom aktivitetskurset, rusgruppen og programvirksomheten. På den ene siden er altså målet med prosjektet Ung-firer'n å påvirke ungdom, på den andre siden å påvirke kriminalomsorgens ulike samarbeidspartnere. Jeg skal forsøke å se litt nærmere på hvordan prosjektet er tenkt gjennomført i teorien – hvordan man tenker at disse målene kan nås innenfor prosjektets rammer.

Et sentralt begrep i denne sammenheng er det jeg innledningsvis kalte prosjektets 'endringsteori', forstått som de implisitte og/eller eksplisitte oppfatningene av hvordan det aktuelle tiltaket skal føre frem til ønskede resultater og mål. Sagt på en annen måte er endringsteorien en modell over hva som er utgangspunktet til prosjektet (før-situasjonen), de mål det enkelte prosjektet er tenkt å føre frem til (etter-situasjonen) og oppfatninger av hva som skal til for at målene skal kunne nås. I det følgende skal prosjektets to delmål behandles for seg med utgangspunkt i de skriftlige målsetningene referert til over.

Delmål I: Forbedret forvaltningssamarbeid

I forhold til dette delmålet tar endringsteorien utgangspunkt i en før-situasjon der ulike offentlige instanser med ansvar overfor unge lovbrøyttere ikke snakker godt nok sammen. Det er uklart hvem som har hvilket ansvar, og resultatet blir ofte at papirer flyttes fra skrivebord til skrivebord uten at så mye skjer. Middelet blir her å etablere forvaltningssamarbeid med andre etater, herunder det forpliktende, kontraktfestede samarbeidet mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune. Målet (etter-situasjonen) beskrives som en tilrettelagt løslatelsessituasjon og klare planer for livet etter soning for den enkelte unge lovbrøytter, herunder etablering av ansvarsgrupper¹⁶ der dette er relevant eller sørge for at eksisterende ansvarsgrupper fortsetter å eksistere og fungerer godt.

Ettersom utgangspunktet (før-situasjonen) og midlene (forpliktende forvaltningssamarbeid) er fylldig behandlet i andre rapporter i forbindelse med avtalen mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune (se delkapitlet om "Forvaltningssamarbeid"), kommer jeg ikke til å gå nærmere inn på dette her. Jeg

¹⁶ En tverrfaglig og tverretatlig gruppe spesielt satt sammen for å ta ansvar for å hjelpe, støtte og følge opp enkeltpersonen etter løslatelse. Foruten personen selv, kan ansvarsgruppen bestå av personer som arbeider innen for eksempel skole, helse- og sosialtjeneste, ulike behandlingstilbud og personens arbeidsplass, i tillegg til at familie, venner og nærmiljøet som regel er representert. Gruppesammensetningen skal variere over tid ettersom personens behov forandrer seg.

skal imidlertid kort komme inn på innsattes opplevelser av måloppnåelse i forhold til den ønskede etter-situasjonen.

Alle de tre innsatte jeg intervjuet har klare planer for hva de skal gjøre etter tiden på Modulen. Én skal overføres til § 12-soning, én skal studere og én skal begynne å jobbe. Alle tre har bekreftede avtaler i orden. En av dem har i samarbeid med ruskonsulentene også fått satt sammen en ansvarsgruppe på ti personer som allerede har hjulpet ham med jobb og bolig, og som skal intensivere arbeidet sitt etter løslatelse. Alle tre trekker frem hjelpen de har fått av ruskonsulentene når de beskriver planer og avtaler for tiden etter soning; dette gjelder også han som ikke er med i rusgruppen, og som dermed "egentlig" ikke er ruskonsulentenes ansvar:

Det er jo helt individuelt hvordan man tar tak i situasjonen etter soning. Ruskonsulentene hjelper mye, de er pådrivere, de krever resultater og svar. De er aktive som bare det. Man får ekstra telefoner, gratis. Mulighetene for samkjøring av planer etter soning er mye bedre på Modulen, takket være ruskonsulentene.

Også de ansatte er enige om at samarbeidet om å tilrettelegge for hver enkelts løslatelse fungerer relativt bra på Modulen. De er imidlertid noe mer moderate i sine vurderinger av resultatet av dette arbeidet. En fengselsbetjent svarer slik på spørsmålet om det nytter å jobbe målrettet frem mot tiden etter soning:

... Det er et godt spørsmål. Det har nok vært begge deler, det. Mange av dem jeg har jobbet med her, har hatt gode ting på gang. De har arbeidet med nettverk, ... men jeg vet ikke. Det er begge deler. Når de går herifra har de alltid noe på gang, noen rundt seg. I motsetning til å løslates fra andre avdelinger har de bolig, jobb, diverse. Og stort sett har det vel gått bra. Forberedelsen til løslatelse er mye bedre her enn på andre avdelinger. Det er nok mye mer konstruktivt å sitte her, mindre dødtid, mer fremtidsrettet.

Alle jeg har intervjuet opplever at innsatte på Modulen tilføres større ressurser, arbeider mer aktivt og har mer konkrete og mer gjennomarbeidede planer i forhold til kontakt med ulike eksterne etater etter løslatelse, enn det som er vanlig i resten av Trondheim fengsel. Slik avdelingen fungerer i praksis, vil jeg si at forskjellen i stor grad utgjøres av ruskonsulentene og deres arbeid overfor eksterne samarbeidspartnere.

Delmål II: Å snu unge lovbrytere i tide

Ut fra perspektivet beskriver prosjektets endringsteori en prosess som analogisk kan beskrives som å ta en bestemt "råvare", "videreforedle" den ved hjelp av bestemte teknikker og virkemidler, slik at man til slutt sitter igjen med et forbedret "sluttprodukt". "Råvaren" er, slik prosjektdokumentene beskriver dem, *unge, demotiverte lovbrytere med negative fritidsinteresser, lav sosial*

livsmestringskompetanse, dårlig selvilde, dårlig fysisk forfatning og et negativt syn på livet, som vantrives i fengsel og er dårlig rustet for en vanskelig soningshverdag, mens det ønskede "sluttproduktet" beskrives som motiverte innsatte som har startet en endrings-/rehabiliteringsprosess, som vokser og utvikler seg, som har et positivt forhold til fritidsinteresser, som har økt sin sosiale livsmestringskompetanse, trives bedre, har forbedret selvbildet og har et positivt syn på livet. Med den overordnede disposisjonen jeg presenterte innledningsvis i minne, melder tre spørsmål seg, hvorav to av dem forsøksvis skal belyses i dette avsnittet, mens det siste skal være det overordnede temaet for resten av kapitlet om Ung-firer'n-prosjektet. Disse er:

- Om før-situasjonen: er utgangspunktet i praksis slik som endringsteorien forutsetter? Kjenner de innsatte seg igjen i endringsteoriens beskrivelse av dem som utgangspunkt for prosjektets endringsarbeid?
- Om etter-situasjonen: blir resultatet som beskrevet? I hvilken grad er målene som prosjektet setter for arbeidet med den enkelte unge lovbyteren, nådd?
- Om veien fra før til etter: er det *på grunn av* Ung-firer'n-prosjektet at prosjektets mål eventuelt nås? Hvorfor når man de eventuelt ikke, eller ikke så godt som man kunne ønske? Hva er mulige utfordringer på veien til målet?

Innsatte reagerer forskjellig på Ung-firer'n beskrivelse av før-situasjonen. Én av deltakerne forteller om følelsen av å være ny og ung i Trondheim fengsel som følger, en beskrivelse som stemmer godt med prosjektets utgangspunkt om at målgruppen er unge som vantrives i fengsel og som er dårlig rustet for et fengselsopphold:

Jeg følte meg utrolig liten som ny her i fengselet – det var et sjokk. Veldig skremmende. Jeg blir fort usikker. Den første måneden var jeg veldig mye på cella. Jeg var redd for at noen når som helst kunne hoppe på meg i lufttegården.

En annen av de intervjuede forteller at han kjenner seg igjen i beskrivelsen av prosjektets målgruppe mer generelt:

Det var jo bare den perfekte beskrivelsen på meg før jeg kom hit! Jeg hadde aldri sluttet å ruse meg uten å havne her heller. Jeg hadde fremdeles bare gått og sulla. Jeg følte meg mislykka, jeg sluttet på skolen, jeg følte at jeg ikke fikk noenting til. Dette har blitt et vendepunkt, det var hell i uhellet.

Han uttrykker at prosjektets bilde av deltakerne som unge kriminelle med mange problemer er en god beskrivelse av ham selv, før han kom til Modulen, men at han i dag har arbeidet seg frem til en forbedret posisjon. Hans beskrivelse av oppholdet på Modulen har i det hele tatt mange likhetstrekk med prosjektets teoretiske endringsteori – han opplever prosjektdokumentenes beskrivelse av idealet som en god beskrivelse av sin egen utvikling på avdelingen.

Den siste av deltakerne jeg intervjuet, opplever derimot at beskrivelsen av utgangspunktet er for entydig negativ til å passe på ham. Det sto langt fra så dårlig til som det prosjektbeskrivelsen forutsetter:

Jeg kjenner meg ikke igjen i den beskrivelsen. Jeg hadde ikke dårlig selvbilde, og var alltid i god form. Kanskje det med dårlig motivert for endring, men det der høres ikke ut som meg.

Når det gjelder etter-situasjonen er alle de tre innsatte jeg intervjuet samstemte i sine optimistiske og positive beskrivelser av fremtiden. Alle tre forteller om planer og mål på måter som tydelig viser motivasjon, vilje til endring og tro på en ny tilværelse etter løslatelse. To av dem trekker frem Modulen som en direkte årsak til et mer positivt syn på fremtiden. Et eksempel:

Ja, jeg er veldig mye bedre motivert etter at jeg kom til Modulen. På E-bygget tenkte jeg: blir jeg sittende her lenge trenger jeg virkelig stoff for å kople av. Her på Modulen har jeg ikke interesse av stoff. Ruskonsulentene er veldig flinke til å motivere. Jeg ser lyst på fremtiden, jeg vet at det skal gå bra.

Alt i alt vil jeg, med utgangspunkt i både intervjuene og egne observasjoner, si at både de innsatte og ansatte ved Modulen (med noen forbehold om den enkelte deltakers opplevelse av sammenfallet mellom egen fortid og beskrivelse av før-situasjonen, samt grunnlaget for en entydig optimistisk holdning til tiden etter soning) er enige om at man i stor grad evner å nå begge Ung-firer'ns delmål beskrevet over – ved løslatelse er deltakerne i egne og ansattes øyne både motiverte og fulle av optimisme og selvtillit, og de har klare og gjennomførbare planer for tiden etter soning. Det betyr imidlertid ikke at det er Ung-firer'n-prosjektet som har skapt eller bidratt til å skape motivasjonen, selvtilliten, planene og fremtidshåpet. I det følgende skal jeg forsøke å drøfte hvorvidt det gir mening å si at Ung-firer'n er et vellykket prosjekt, at det er det arbeidet og de mekanismene som kan sies å høre inn under prosjektet som fører fra problematisk før-situasjon til ønsket etter-situasjon.

4.5 Utfordringer for prosjektet

Så langt kan det altså se ut til at Ung-firer'n-prosjektets delmål om å gi unge lovbrytere motivasjon, selvtillit, endringsoptimisme og livsmestringskompetanse nås på Modulen – selv om ikke alle er enige i at utgangspunktet er så entydig dårlig som prosjektbeskrivelsen skal ha det til. Også delmålet om forpliktende samarbeid med ulike eksterne etater i forhold til hver enkelt ser ut til å nås, i hvert fall i den

grad det er aktuelt i den situasjonen den enkelte er i. I den følgende delen om *Utfordringer for prosjektet* skal jeg i mer detalj presentere og diskutere noen forhold ved prosjektet og ved Modulen som gjør at et bilde av endringsteorien satt ut i praksis må kompliseres, selv om modellen i teorien ser ryddig og troverdig ut, og selv om både innsatte og ansatte (med noen forbehold) beskriver den og prosjektet som vellykket.

4.5.1 Hva er så Ung-firer'n?

Det første spørsmålet som meldte seg for meg, er et spørsmål som har gått igjen gjennom hele arbeidet med denne evalueringsrapporten: Hva er egentlig Ung-firer'n? I et evalueringsperspektiv er Ung-firer'n et prosjekt som er vanskelig å gripe. Et første stopp på veien mot å forstå prosjektet er å se på hva prosjektmidlene har blitt brukt til (*Ad. Unge lovbrytere – Ung-firer'n* og *Ad. SNU unge lovbrytere – rapportering for 2005*). I en viss forstand kan prosjektet Ung-firer'n sies å være de effektene bruk av Ung-firer'n-midlene har skapt. Ifølge avdelingens innrapportering til KSF ble Ung-firer'n-midlene i 2004 blant annet brukt til...

- å arrangere et tverretattlig og tverrfaglig dagsseminar som presenterte Ung-firer'n for daværende og potensielle samarbeidspartnere,
- innkjøp av trivselsskapende utstyr som "...snowboard o. l., Playstation, styrketreningsapparat og [utstyr for] musikkdyrkelse", aktiviteter som i brevet antas å først og fremst være av interesse for de yngste,
- gjennomføring av kostbare aktiviteter på utsiden av fengselet (for alle innsatte, ikke bare de unge), og
- kompetanseheving for de ansatte på avdelingen (studietur til Danmark).

Innrapporteringen for 2005 utvider bildet noe. I tillegg til miljø- og trivselsfremmende tiltak (kr. 40.000), aktivitetskurs og aktiviteter (kr. 45.000) og kompetanseheving (studietur til England, kr. 75.000), fortelles det om profilering gjennom utarbeidelse av plakater og brosjyrer om avdelingen (kr. 15.000) og "skjerming" av nøkkelansatte fra andre oppgaver i perioder (kr. 25.000) – totalt 200.000 kroner. I et visst perspektiv kan altså Ung-firer'n-prosjektet sies å være gjennomføring av seminar, studietur og aktiviteter utenfor fengselet, skjerming av enkelte ansatte, samt innkjøp av diverse utstyr og produksjon av informasjonsmateriell. Hvordan akkurat denne måten å bruke prosjektmidlene på har skapt resultater i forhold til prosjektets endringsteori kommer ikke frem i brevene. Bildet kompliseres ytterligere av de andre prosjektene/teknologiene som løper parallelt på avdelingen. I det følgende skal jeg forsøke å diskutere hva som kan være et godt svar på det for denne evalueringen helt fundamentale spørsmålet *hva er Ung-firer'n?*

Det første delmålet behandlet over, om forbedret forvaltningssamarbeid gjennom forpliktende avtaler med ulike andre offentlige etater, utgjør et prosjekt som i stor grad overlapper arbeidet med den forpliktende samarbeidsavtalen mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune. Mitt inntrykk er at denne avtalen har vært et godt initiativ som etter hvert fungerer også i praksis (jf. evalueringen til Molden fra 2005 og rapporten *Utenfor murene – innefor samfunnet?*). Problemet er bare hva som er forholdet mellom dette arbeidet og prosjektet Ung-firer'n.

Det andre delmålet, det med å snu unge lovbyggere i tide, overlapper i stor grad med andre prosjekter som gjennomføres på avdelingen, som rusgruppen, aktivitetskurset og programvirksomheten – prosjekter som alle har en klart mer sentral posisjon på avdelingen enn Ung-firer'n. Man kan rett og slett si at Ung-firer'n til en viss grad drukner i møte med disse andre prosjektene. Ingen av de innsatte jeg intervjuet hadde hørt om Ung-firer'n, og de var heller ikke klar over at de var definert som deltakere. En av dem reagerte slik:

Jeg visste ikke om Ung-firer'n før du sa det, det har ikke vært noe informasjon om det i det hele tatt. Hva betyr det at jeg er med der? Er det ekstra penger til oss unge? Jeg vet ingenting.

Også i forhold til ansatte kan det sies å være et problem at prosjektet er lite kjent. De faste ansatte på Modulen måtte som regel tenke seg om både to og tre ganger før de kunne svare på hvem av de innsatte som var definert som deltakere i Ung-firer'n. Flere kom bare frem til to eller tre av de fire deltakerne som var der under mitt feltarbeid. Blant de ikke-faste betjentene var situasjonen enda dårligere – flere av dem hadde ikke engang hørt om Ung-firer'n. I en slik situasjon kan man spørre seg om hva det å være deltaker i Ung-firer'n-prosjektet egentlig betyr i daglig praksis¹⁷.

På spørsmål om hva Ung-firer'n er og hva som er forskjellen mellom å være eller ikke være deltaker i prosjektet er svarene ulike og til dels sprikende. En betjent forteller at det fra hans ståsted ikke har noen praktisk betydning at noen av de innsatte på Modulen er med i Ung-firer'n-prosjektet – det er ikke noe forskjell på dem av den grunn. Det viktigste som har skjedd er ifølge ham at de ekstra pengene har gått inn i aktivitetskurset, slik at man har kunnet tilby flere kostbare aktiviteter utenfor fengselet. Dette er noe som har kommet alle på Modulen til gode, og ikke bare deltakerne i Ung-firer'n. Igjen blir prosjektet vanskelig å få øye på.

¹⁷ Det var også en illustrerende begrepsforvirring på avdelingen: Ung-firer'n er den vanligste betegnelsen på prosjektet, men også Ung-snu og Ung-sats ble brukt flere ganger. Den siste betegnelsen brukes også i skriftlig informasjonsmateriell om avdelingen.

Den ene ruskonsulenten trekker frem at prosjektmidlene har gjort det mulig å jobbe tettere opp mot de yngstes familier. De har kunnet reise på hjemmebesøk til de yngstes foreldre, noe som ellers hadde vært umulig på grunn av kostnadene. For øvrig har de yngste på avdelingen blitt behandlet akkurat som de andre, for, som vedkommende sier:

Hvorfor skal vi finne opp hjulet på nytt igjen? Vi vet hva som fungerer. Med de midlene er ad hoc-tiltak mulig i konkrete tilfeller. Vi har større spillerom i arbeidet med de yngste. Med de midlene har vi kunnet gi dem noe særegent, der og da. En viktig følelse av å bli ivaretatt, av at vi strekker oss for dem.

Samtidig forteller han at det var unge innsatte på Modulen også før Ung-firer'n-prosjektet, og det kommer til å være det selv om prosjektet avsluttes. Modulen skal også i fremtiden være et sted som prioriterer de yngste domfelte. Det spesielle ved prosjektet, som prosjekt, blir dermed igjen uklart.

Nestlederen på E-bygget trekker frem at deler av Ung-firer'n-midlene har gått til etterutdanning av de faste betjentene på Modulen. Hvis pengene forsvinner, vil dette være den store forskjellen. Utover dette skal de kunne klare å gi de yngste på Modulen et like godt tilbud som tidligere. De yngste på venteliste kan eventuelt komme til å måtte vente lenger før de kommer til avdelingen, men de som er på Modulen skal ikke merke forskjell på dagens tilbud.

Også fritidslederen har vansker med å se hva som hadde vært forskjellig hvis Ung-firer'n-prosjektet ble avsluttet. Han sier rett ut at det er vanskelig å peke på hva som i praksis bli endret i de unges soningshverdag hvis Ung-firer'n-midlene forsvinner. De yngste får ikke spesialbehandling, men går inn i fellesskapet som alle andre. Vel har Ung-firer'n-midlene vært med på å styrke tilbudet i forhold til aktivitetskurset, men dette har kommet hele avdelingen til gode. Så hvis disse pengene forsvinner, vil de yngste ikke merke noe til det, bortsett fra at tilbudet generelt sett blir dårligere. Han ser for seg at de i fremtiden kan arrangere egne turer/aktiviteter for de yngste, for å skape et eget samhold og en egen identitet som Ung-firer'n-deltaker blant dem. Dette har ikke latt seg løse praktisk så langt, men han håper at omorganiseringen som nå foregår ved Trondheim fengsel skal gjøre det mulig.

Den andre ruskonsulenten ser også mulige gevinster ved et eget opplegg for de yngste. Vedkommende ser det som en svakhet at prosjektet ikke er bedre kjent blant deltakerne, og mener at de må bli bedre til å informere om Ung-firer'n. En slik informasjon, med tilhørende særposisjon for de yngste, må imidlertid følges av et eget tilbud.

Den første ruskonsulenten deler derimot ikke dette standpunktet. Denne personen forteller stikk motsatt at det er et helt bevisst valg at de ikke har flagget prosjektet spesielt høyt. Bredden på Modulen for øvrig har favnet de yngste godt, derfor har de ikke sett noe poeng i å iverksette noe spesielt rundt de yngste.

Alt i alt er mitt inntrykk at Ung-firer'n er et prosjekt som har og har hatt svak identitet. At Modulen kan være et bra sted å være, og at det gjøres godt arbeid der, betyr ikke at Ung-firer'n er et vellykket prosjekt. Det betyr heller ikke at det *ikke* er det, bare at det er vanskelig å peke på prosjektet i kontrast til resten av virksomhetene ved avdelingen. At Ung-firer'n er vanskelig å få øye på i dagliglivet på Modulen, gjør det også vanskelig å evaluere prosjektet.

Hva er egentlig Ung-firer'n-prosjektet? Jeg har støtt på flere mulige svar underveis i feltarbeidet: Ung-firer'n er de to plassene i rusgruppen reservert for innsatte som er 23 år eller yngre, Ung-firer'n er ekstra ressurser til arbeidet med denne gruppen, særlig i forhold til kontakt med familien, Ung-firer'n er ekstra penger til aktivitetskurset som kommer alle på avdelingen til gode, Ung-firer'n er etterutdanning av avdelingens faste betjenter, Ung-firer'n er egne turer og aktiviteter for de unge, som det riktig nok ikke hittil har blitt noe av. Gir det mening å si at Ung-firer'n er et prosjekt? Er Ung-firer'n *ett* prosjekt? I beskrivelsene av både teori og praksis over er det stor overlapping mellom Ung-firer'n og andre parallelle prosjekter, samtidig som det, i forhold til den skriftlige innrapporteringen jeg presenterte over, er noe uklart akkurat hva prosjektmidlene har gått til og hvorfor. Det ligger et produktivt potensial i å styrke prosjektets identitet i forhold til annen aktivitet på avdelingen. Min vurdering, spesielt med tanke på innsattes reaksjoner når de får vite at de er med i dette prosjektet som de aldri har hørt om, er at Ung-firer'n burde hatt en langt tydeligere og mer uttalt profil.

4.5.2 En rusfri oase i et narkofylt fengsel?

Modulen skal være et alternativ for de som ønsker å sone i rusfrie omgivelser uten det kontinuerlige presset som finnes på andre avdelinger. Jeg har allerede vært inne på at Modulen som frisone ikke er fullstendig. Flere innsatte trekker frem de ulike arbeidsplassene på fengselet, skolen og, spesielt, luftegården som arenaer der de som bor på Modulen daglig må takle press, forespørsler om kjøp og salg og generelt ”ruspreik”:

Det er rene såpeoperaen i luftegården. Det er ikke rart mange her unngår felles lufting, for å si det sånn. Der ute er det bare snakk om dop, og utrolig masse intriger i forbindelse med dop.

De ansatte er fullt klar over dette problemet, og flere trekker frem behovet for en egen luftegård for Modulen for å gjøre situasjonen enklere for de innsatte med rusproblemer. De håper at dette er noe også ledelsen ved fengselet vil se behov for og muligheten til å realisere.

Når det gjelder rusbruk inne på Modulen er de ansatte enige om at det har forekommet noen episoder, også av større format, der flere har blitt tatt med stoff sammen, men at det stort sett og akkurat nå er rusfritt på avdelingen. Den ene ruskonsulenten forteller:

Vi har større fellessprekker i gjennomsnitt én gang i året. Da blir det en skikkelig runde. Ellers er det stort sett et utrolig bra miljø her. Modulen er ikke noe glansbilde, men vi takler det som kommer, og vi vokser på det. I enkelte perioder savner jeg nesten at noen sprekker, det arbeidet vi gjør i etterkant av en sånn episode er veldig verdifullt. Det viser retningen, da har vi en enorm puls her. Det skjer mye positivt arbeid i kjølvannet av en sprekk, arbeid som skaper samhold. Det vil skje også i fremtida. Vi krever mye av dem, vi setter et stort press på dem. Da kan sånt skje.

Holdningen til såkalte sprekker har utviklet seg siden kontraktsavdelingens tidligere dager. Danielsen og Hansen (2000) forteller om klare konsekvenser for dem som blir tatt – det er rett tilbake til lukket avdeling. I dag er dette myket opp betraktelig. Nestlederen på E-bygget forteller:

Vi jobber kontinuerlig med holdninger, i forhold til det innsatte kaller ”tysting”, som vi heller ser som å ta ansvar for hverandre, å hjelpe hverandre. Vi har kommet så langt at det er sånn at om de sprekker på perm, ringer de og sier fra. Det ville aldri skjedd på en annen avdeling. For to år siden ville en sprekk ha medført automatisk utkastelse av prosjektet. Det er ikke sånn lenger. Før var det sånn at første gang du sprakk fikk du utestengelse i fire uker, andre gang to måneder, og tredje gang fikk du ikke komme tilbake. Nå har vi i enkelte tilfeller sett at gevinsten for den enkelte er større ved å beholde dem i gruppa og jobbe videre. Det er tøffere for dem å stå i gruppa i sånne situasjoner. De må ta på seg tenkehatten, møte gruppa.

Her er det snakk om en faktisk tenkehatt etter modell av Petter Smarts berømte hjelpemiddel. Hatten er en gave én av ruskonsulentene har fått, men han understreker at dette tiltaket ikke er hans idé. At innsatte som gjør en tabbe må ta på seg hatten foran resten av gruppen er snarere noe noen av de innsatte selv har kommet på, men som han ser kan ha en god effekt. Jeg var ikke vitne til bruk av tenkehatten under mitt feltarbeid, og kan ikke uttale meg om eventuelle positive effekter, men slik denne ”selvpålagte” og ”humoristiske” straffen beskrives, kan jeg forestille meg at det i hvert fall er deilig å få den av igjen etter endt tenkepause.

De innsatte svarer mer sprikende på spørsmålet om det er rusfritt på avdelingen i dag. En svarer slik:

Ja, det er rusfritt i dag. I motsetning til de andre avdelingene! Det har vært noen sprekker, men nå er det rent. Jeg synes at de som sprekker burde få en ny sjanse. Men jeg er nok den eneste. Det må være rom for å feile, men alle de andre er imot. Det handler bare om å gi folk litt spillerom – det går seg til.

En annen er uenig. Han forteller at det foregår en del rusbruk i det skjulte, også på Modulen:

Det er ikke rusfritt på Modulen. Man holder det skjult. Det er ikke så mye, heller ikke så tunge stoffer, men det er pisspreik at det er helt rent her. Betjenter kan jo presses til å holde kjeft, og vi går daglig sammen med andre [fra andre avdelinger] på skolen, og så videre. Det er ikke vanskelig å få tak i hva som helst. Da er det forståelig. Det er enkeltpersoner og det er sporadisk, men det skjer. Man kan se det på atferden, på humøret, dagsformen. Skolen er et senter for sånne ting. Stoff, medisiner, rus, det snakker de om på skolen hver dag. Det er ikke heldig å blande inn oss fra Modulen på skolen.

Modulen oppleves som et relativt rusfritt soningsalternativ i forhold til de andre avdelingene i Trondheim fengsel. Likevel er det ingenting som tyder på at det ikke også i fremtiden vil forekomme bruk av ulike rusmidler på avdelingen. Noen ganger vil dette ta form av mindre, enkeltstående hendelser, andre ganger vil det være snakk om større ”fellessprekker”.

4.5.3 Ekstrabetjenter, vikarer, konflikter

Over har jeg beskrevet Modulen som et sted, en stemning, en samling mennesker og en rekke prosjekter. Men avdelingen kan også beskrives som en kultur, forstått som en mer eller mindre uskreven og uuttalt kollektiv forståelse av *hvordan man gjør ting her*. Denne kulturen skapes gjennom kontinuerlige forhandlinger i dagliglivet mellom innsatte og de ulike ansattegruppene, og blir først tydelig når noen som ikke har vært med på forhandlingene bryter med avdelingens prinsipper. Dette skjer dessverre ganske ofte.

Jeg har beskrevet det store gjennomtrekket av betjenter på avdelingen. Ifølge den ene ruskonsulenten som har gjennomført en uformell opptelling, var 72 forskjellige betjenter på jobb på Modulen i løpet av 2005. Dette er noe færre enn tallene Danielsen og Hansen (2000) presenterer (79 betjenter i 1998 og 82 betjenter i 1999), men det må likevel karakteriseres som et meget høyt tall. Dette skaper konflikter på avdelingen. Under feltarbeidet mitt var det to tilfeller av mer alvorlige

konflikter mellom innsatte og ansatte. Begge involverte en betjent som ikke jobber fast på Modulen i en av "hovedrollene". Jeg skal kort beskrive én av hendelsene.

Det hele startet med at en gruppe innsatte hadde planlagt et bedre måltid til kvelds. På grunn av en misforståelse dem imellom ble en viktig ingrediens, svinekotelettene, tatt for sent ut av fryseren. Ved hjelp av ulike teknikker for "sjokktining" ble måltidet likevel gjennomførbart, men tidsplanen forskjøv seg for dem og tiden frem til innlåsning begynte å bli knapp. Klokka nærmet seg halv ni, og en av betjentene (ikke av de faste) begynte med det innsatte opplevde som masing: "Bli ferdig nå – dere skal låses inn," mens han raslet med nøkkelknippet. Betjenten ble oppfattet som lite fleksibel (det var tross alt tid nok) og unødvendig røff og uhøflig i tonen. Samtidig fortalte flere av de ikke-faste betjentene til meg at de opplever at det har "sklidd ut" på Modulen, at de innsatte har det for lett og at de har fått for mye å si. De opplever at det bør strammes inn. Med et slikt utgangspunkt eskalerte konflikten raskt. Det endte med at innsatte lot kveldsmat være kveldsmat og gikk ned på cellene i sinne, uten mat. Denne situasjonen fikk diverse etterspill dagen etter, og fikk til slutt en løsning inne på den ene ruskonsulentens kontor. Flere av de innsatte kan fortelle at slike situasjoner ikke hører med til sjeldenhetene. En sier det slik:

Noen ekstrabetjenter har ovenfra-og-ned-holdning. De er spydige. Noen ser på oss som *bare kriminelle*. Her på Modulen er det sånn at spør du om noe, så får du hyggelig og raskt svar. Sånn er ikke ekstrabetjentene. Og da oppstår det konflikter. Problemet er at de har fått for lite informasjon. De vet ikke hvordan det fungerer her. Det er ofte folk som ikke er fast her på jobb. De stiller seg utenfor situasjoner, involverer seg ikke. De sitter bare på vaktrommet, drikker kaffe.

Også de ansatte på Modulen ser dette problemet – de møter det selv i samtaler med ansatte fra andre avdelinger. En av ruskonsulentene forteller:

Jeg syns helt klart det er best med de faste, de viser mer ansvar, det er bedre å få til samarbeid med dem. Det kommer noen betjenter hit som er litt nedlatende – de mener at de innsatte er så bortskjemte her. De skaper lett konflikter. Vi får høre det også – litt sånn 'får de ikke nok snart der nede hos dere?' – det kan være holdningen vi møter. At innsatte har det for bra her.

Hovedproblemet i forhold til bemanningssituasjonen er turnussystemet – fordi de faste betjentene på Modulen også har nattevakter i turnusen sin, går det ofte flere dager mellom hver gang de er på Modulen på dagtid. De får også en del avspasering på grunn av overnattingsturene i forbindelse med aktivitetskurset. Dette var også et problem som ble tatt opp av Danielsen og Hansen allerede i 2000. Det ligger et forslag til behandling hos ledelsen i fengselet om å opprette en egen gruppe "faste" ekstrabetjenter som skal dekke behovet på Modulen. Lederne på Modulen har tro på at dette går igjennom. Nestlederen på E-bygget forteller:

Det er helt klart et forbedringspotensial her. Vi hadde ønsket å lage en pool med egne ekstrabetjenter som er faste på Modulen. Jeg regner med at det kommer i løpet av den pågående omorganiseringen. Det er ikke heldig med for høy andel ekstrabetjenter på en sånn avdeling. Modulen er et levende sted som hele tiden er under utvikling. Selv om vi forsøker å gjøre arbeidet skriftlig, vil det skriftlige hele tiden henge etter utviklingen. Det som gjelder i dag er ikke nødvendigvis det samme som gjaldt for et halvt år siden. Ekstrabetjenter klarer ikke å være oppdatert, de kjenner ikke historien. Det kan skape konflikter.

Et annet tiltak som er foreslått er å ta betjentene på Modulen ut av natturnusen. Dette er et forslag som får støtte også blant ledelsen på E-bygget, som går langt i å love at de faste betjentene på Modulen skal tas ut av natturnusen i løpet av omorganiseringen som pågår i fengselet. Betjentene jeg snakket med er delt i oppfatningen av denne nye arbeidssituasjonen. En av dem sier det slik:

Fordelene med en ny turnus der hvor de faste på Modulen tas ut av nattevaktene, er mer kontinuitet i arbeidet. Ulempene er at det blir mindre kollegialt – vi samles jo på natta og diskuterer, nattevaktene er den viktigste faglige møteplassen. Også lønna, selvsagt. Kompensasjon for tap av lønn er helt nødvendig for at et sånt forslag skal gå gjennom.

De fleste jeg snakket med var svært positive til en endring av turnusen for de faste betjentene på Modulen. De motforestillingene jeg hørte, var knyttet til det en slik endring vil bety for den enkeltes lønningspose. Det er en utfordring for den nye ledelsen i Trondheim fengsel å legge opp en eventuell ny turnusordning på en slik måte at de riktige personene ønsker å jobbe på Modulen. Det burde være et udiskutabelt mål å få ned antallet betjenter som er innom avdelingen i løpet av et år.

4.5.4 (Dårlig) kommunikasjon i fengselet – kulturkamper, fordommer og rot

Både Danielsen og Hansen (2000) og Molden og Berg (2005) beskriver kulturkampene som har pågått i Trondheim fengsel ettersom Modulen har vokst frem til det avdelingen er i dag. Både innsatte og ansatte i resten av fengselet har hatt fordommer mot avdelingen, fordommer som har fått negative følger på mange ulike nivåer. Samtidig har det pågått en kamp også internt på avdelingen, mellom ruskonsulenter som har opplevd fengselet som et rigid system med sterk fokus på sikkerhetstanken, og fengselsledelsen som har hatt behov for å holde fast ved flere hensyn samtidig og for å ”skynde seg langsomt”. Ruskonsulentene har blitt sett som en sikkerhetsrisiko, mens de har opplevd fengselsansatte som fastlåste regelryttere. Denne konflikten beskrives godt av Molden og Berg (2005). Begge

disse partene opplever i dag at striden i stor grad hører fortiden til, at samarbeidet i dag går bra, og at de store kulturslagenes tid er omme internt på avdelingen.

Fordommene mot Modulen i resten av fengselet lever imidlertid i beste velgående. Jeg har beskrevet problemet med betjenter fra andre avdelinger som opplever behovet for å ”rydde opp” på Modulen. Nestlederen på E-bygget beskriver situasjonen slik:

Det er fordommer mot Modulen på resten av fengselet. Det går for å være ”vaffelsoning”. Dette bygger på uvitenhet. Det samme gjelder også betjentene, særlig de på A-bygget. Folk flest ser på det positivt, tror jeg, men noen syns alltid at de har det for lett og for godt på Modulen, at det er for lite fokus på sikkerhet. Informasjonen ut til resten av fengselet har blitt bedre, men vi har fremdeles et forbedringspotensial, for eksempel inn mot miljøavdelingen [den nye avdeling fire]. Vi har basert oss for mye på jungeltelegrafen.

Som jeg har beskrevet opplever enkelte at informasjonen til nyinnsatte om tilbudet ved Modulen har vært mangelfull. Informasjon om Ung-firer'n-prosjektet har vært generelt dårlig overfor ansatte, og ikke-eksisterende overfor innsatte. Det kan virke som om resten av Trondheim fengsel generelt sett er litt usikre på hva som skjer på Modulen, og hvorfor. En typisk motforestilling er at det som skjer på avdelingen går på sikkerheten løs. Den ene ruskonsulenten forteller:

Vi har opplevd en del skittkasting fra andre avdelinger på fengselet. Det bygger på uvitenhet, man vet ikke hva som skjer her. Vi har vært altfor dårlige til å profilere oss, til å avmystifisere. Vi burde komme inn på seksjonsmøtene til de ulike avdelingene og fortelle om Modulen.

Konflikter mellom fengselsavdelinger på grunn av dårlig kommunikasjon og feilaktige oppfatninger av praksis, er en kjent problematikk i kriminalomsorgen. Mangelfulle vertikale og horisontale kommunikasjonslinjer var for eksempel et hovedfunn i evalueringen av det såkalte tjenestemannsrolleprosjektet (se Hammerlin 1993). Samtidig nevner flere betjenter at de savner et faglig forum på tvers av avdelinger og fagmiljøer i fengselet. Slik jeg ser, det burde det være en klar målsetning for Modulen å aktivt arbeide for å endre holdninger og skape forståelse i resten av fengselet.

Mer konkrete eksempler på mangelfull kommunikasjon kan også være med på å skape frustrasjon og konflikter. En innsatt forteller:

Det burde vært bedre kommunikasjonsnett for de ansatte. Det er mye dårlig kommunikasjon i fengselet. Bedre kommunikasjon skaper bedre humør blant oss, dårlig kommunikasjon er ofte kilde til konflikt. Beskjeder blir borte, informasjon når ikke frem, sånt skaper mye frustrasjon. For eksempel: Det er mange

deltidsstillinger på fengselet. Vi har 20 % stilling for psykolog. Det betyr at man kan få time hver tredje uke. Hvis du da går glipp av en time på grunn av dårlig kommunikasjon, en beskjed som ikke når frem, kan du tenke deg frustrasjonen. Noen enkeltpersoner er sløve, men problemet er at systemet er dårlig. Løsbladsystemet gjør at papirlapper forsvinner.

Også enkelte ansatte ser behovet for å gjøre noe med rot og unøyaktighet i kommunikasjonen i og ut av avdelingen. En av ruskonsulentene tok blant annet opp det følgende da jeg ba vedkommende beskrive avdelingen i en perfekt verden:

Vi burde hatt et helt annet internt system for kommunikasjon, beslutninger, klart svar. Ja eller nei, der og da. Bedre samkjøring mellom betjentene og ruskonsulentene. Vi må snakke med hverandre og trekke i samme retning. Da ville alle spart mye drit og lort og venting. I en perfekt verden ville vi blitt tatt på alvor, med respekt. Det ville vært en forutsigbarhet i hverdagen.

Mangelfull kommunikasjon skaper frustrasjon, både i forhold til konkrete forglemmelser og misforståelser, og i møtet med mer generelle feilaktige oppfatninger og fordommer mot avdelingen. Dette er selvfølgelig ikke unikt for verken Modulen eller Trondheim fengsel. Ansatte har et aktivt forhold til denne problemstillingen og ser potensialet for forbedret kommunikasjon. Mens jeg var på avdelingen ble det lagt planer for å ta den ene ruskonsulenten ut av sitt vanlige arbeid i en periode i løpet av sommeren, for å forsøke å gjøre praksis, holdninger og verdigrunnlag på Modulen skriftlige, nettopp for å kunne kommunisere bedre overfor omverdenen hva som kjennetegner kultur og væremåte på avdelingen – hvordan man ”gjør ting” på Modulen.

4.5.5 Skillelinjer, grenser og forskjeller

Alle de parallelle prosjektene som løper samtidig på Modulen gjør at det oppstår skillelinjer og grenser som går på tvers av ulike grupper innsatte. Man kan enten være eller ikke være med i rusgruppen, det samme gjelder å være klarert for å være med på aktivitetene utenfor fengselet, eller å ha den såkalte helgeklareringen. Disse inndelingene får konsekvensene for avdelingen i praksis.

Skillet mellom de som er med i rusgruppen og de som er utenfor, er i praksis først og fremst de to ruskonsulentene – deres arbeid er i utgangspunktet knyttet til de ti deltakerne i gruppen, og ikke resten. For disse ti fungerer de som en form for forbedrede kontaktbetjenter som er på jobb hver dag: de har ”kontaktbetjentarbeidet” som førsteprioritet, og lang erfaring i slikt arbeid, samt stort kontaktnett på utsiden av fengselet som letter arbeidet. I fortiden har dette skapt en del gnisninger mellom de to innsattegruppene. En av ruskonsulentene forteller om sine erfaringer:

Før håndhevet vi skillet mellom rusgruppa og de andre strengere, vi to er her jo for rusgruppa. Nå er vi litt åpnere, de andre får også ta en telefon når det passer sånn. Men egentlig skal vi jo ikke det, og jeg føler at jeg blir satt i en merkelig stilling i forhold til dem. Skal egentlig ikke hjelpe dem, men de er jo her. Dette var mer konfliktfylt før. De ti har kjørt gags på de fems bekostning, noe som har skapt frustrasjon og konflikter. Vi bor under samme tak, det må vi bare forholde oss til, respektere. Vi må arbeide videre med holdninger.

Også innsatte forteller om denne spenningen. De fem utenfor rusgruppen opplever av og til å være ”utenfor”, spesielt i forhold til de ekstra godene som blir rusgruppen til del, som fellesmåltider. En av betjentene jeg snakket med fortalte at dette skillet fremdeles kan skape misunnelse og konflikt:

Det har vært noen episoder tidligere – ’rusgruppa får alt, de får være med på alt – det er urettferdig’. Etter episoden der flere hadde sprekke sist, ble det også litt de narkomane og de ikke-narkomane mot hverandre her på avdelingen. (...) Det er synd hvis det blir to grupper mot hverandre, en usynlig mur mellom folk. Men jeg har ikke egentlig sett på det som et skille – selv om det har vært litt surmuling.

Dette problemet har ruskonsulentene et bevisst forhold til. De arrangerte et festmåltid for hele avdelingen mens jeg var på Modulen, blant annet nettopp for å forsøke å myke opp noen av grensene som eksisterer mellom rusgruppen og de øvrige innsatte. Dette var et vellykket måltid, selv om skillelinjene mellom rusgruppen og resten ble svært tydelige – både gjennom bordplasseringen og en rekke henvisninger til ”oss i rusgruppen” og ”dere som ikke er med i gruppen”.

Til tross for dette er det mitt inntrykk at de fleste, også dem utenfor gruppen, opplever at de tjener på at ruskonsulentene holder til på Modulen, og at gnisningene mellom de to gruppene er relativt små. Likevel er det nå foreslått å utvide rusgruppen til 15 plasser, slik at Modulen blir en ren rusavdeling. Ledelsen ved fengselet uttrykker seg positivt til dette forslaget, under forutsetning av at et tilsvarende tilbud gjøres tilgjengelig også for innsatte som ikke bruker rusmidler. Hvis ikke kan man lett havne i den paradoksale situasjonen at man må ha et erkjent rusproblem for å få lov til å sone i rusfrie omgivelser. Eller som en innsatt uttrykte det da han hørte om disse planene: ”Må jeg bli narkoman for å få denne muligheten?” Tanken er i dag at avdeling fire på E-bygget skal fylle en slik rolle i fremtiden, hvis disse planene gjennomføres.

Forskjellen mellom dem som kan være med ut av fengselet i forbindelse med aktivitetskurset eller helgeaktivitetene og de som må bli igjen på avdelingen, oppleves som mer frustrerende¹⁸. Dette kommer ikke først og fremst av at det at

¹⁸ Den såkalte helgeklareringen er knyttet til permisjonstid. Fra det er én måned igjen til generell permisjonsrettighet kan innvilges, er det mulig å bli helgeklarert. Dette innebærer en generell

noen får være med ut av fengselet mens andre må bli igjen på avdelingen, føles urettferdig. Innsatte jeg snakket med er inneforstått med at det kommer til å bli deres tur. Frustrasjonen kommer som følge av at tilbudet til dem som blir igjen, oppleves som for dårlig:

Det burde vært et mye bedre alternativ i mellomtiden. Det blir for mye henging. Vi sitter jo ofte bare her, hele helgen igjennom. De som er igjen må også aktiviseres når de andre er på tur. Det er jo litt demotiverende – derfor er det ekstra viktig med gode muligheter for oss også.

På enkelte områder kan det se ut til at de mange parallelle underprosjektene på Modulen kan være med på å skape konflikter. Jeg vil hevde at det bør være en målsetning å forsøke å viske ut eller dempe flest mulig av disse skillelinjene mellom ulike innsattegrupper – herunder skillet mellom rusgruppen og ikke-rusgruppen, de aktivitetsklarerte og de ikke-aktivitetsklarerte og de helgeklarete og de ikke-helgeklarerte, som oppleves som de viktigste. Ikke dermed sagt at jeg mener at aktivitetskurset ikke kan dra på aktiviteter utenfor fengselet, hvis ikke alle kan være med. Det vil måtte være forskjeller i fremtiden også. Over har jeg i en viss forstand til og med argumentert for at skillet mellom Ung-firer'n-gruppen og de eldre innsatte burde ha vært tydeligere. Men betydningen av skillelinjene kan dempes, for eksempel gjennom å tilby sammenliknbare goder på begge sider av grensene. De ansatte på Modulen har allerede fokus på slike problemstillinger. Dette arbeidet må fortsette og kan intensiveres, slik at færrest mulig av de innsatte (som del av ulike grupperinger eller som enkeltpersoner) i fremtiden opplever å settes utenfor på ulike måter.

4.5.6 Om å være yngst på Modulen

Prosjektet Ung-firer'n har som målsetning gjennom forbedret forvaltningssamarbeid og målrettet arbeid overfor den enkelte ”å snu de yngste innsatte bort fra sin kriminelle løpebane”. Et delmål som ikke går så tydelig frem i de forskjellige formålsdokumentene, men som flere av mine intervjupersoner trekker frem, er behovet for å skjerme de yngste innsatte fra den uheldige påvirkningen de utsettes for i resten av fengselet. Dette er hovedbegrunnelsen for at de yngste prioriteres i inntaksprosessen til avdelingen, at man ser bort fra seksmånedersregelen for denne gruppen, og for at de yngste kan komme til Modulen allerede mens de sitter i varetekt. Det beskrives som en helt sentral

godkjenning for fremstilling til ulike aktiviteter i helgene. Dette har ikke noe med aktivitetskurset å gjøre, som er en form for tidsbestemt klarering i den perioden kurset varer. For dommer over 10 år avgjør regionen, ellers avgjør fengselet. Både aktivitetskurset og helgeaktivitetene er altså formelt å regne som fremstilling.

forutsetning for arbeidet med de yngste lovbrysterne at de skjermes fra det flere ansatte betegner som ”ulvene på E-bygget”. Dette hensynet veier så tungt overfor de yngste, at man altså velger å se bort fra målsetningen om rehabilitering (ettersom seks måneder på Modulen oppfattes som et minimum for å kunne lykkes i dette arbeidet), og i stedet fokuserer på et ønske om en minst mulig skadelig straffegjennomføring.

Samtidig fokuserer flere av de ansatte på Modulen at avdelingen er et sted der de eldste kan fungere som gode forbilder for de yngste. En slik tanke har lange tradisjoner i arbeidet med unge mennesker i ulike institusjoner. Jon (2005) finner også dette motivet i sin studie av Foldin verneskole. Med utgangspunkt i maskulinitetsteori beskriver hun hvordan det var et uttalt ønske at yngre gutter som ankom Foldin skulle lære ansvar og disiplin gjennom å finne sin ”naturlige” plass i hierarkiet på institusjonen. Ifølge Jon slo dette imidlertid feil – gjennom å benytte seg av hierarkiet mellom guttene i behandlingsøyemed, var Foldin med på å videreføre en form for maskulinitet som fokuserte på tøffhet og fysisk styrke – det Jon betegner som cowboymaskulinitet:

”Skal guttene komme seg mest mulig helskinnet ut av oppholdet på Foldin er det et poeng å komme så høyt opp i hierarkiet som mulig. Foldin er ingen arena hvor det gis anledning for guttene å dempe stilen preget av cowboymaskulinitet – tvert imot. Foldin er et sted hvor det blir enda viktigere ’å være noe til kar’” (2005: 251).

Dette at Foldin var et sted der det var svært viktig å ikke ”senke guarden”, bidro igjen til at enkelte av guttene som av ulike grunner ikke klarte eller ønsket å klare å fremvise den rådende cowboymaskuliniteten, falt utenfor, ble marginaliserte, og fikk nye tapsopplevelser.

Hvordan er det så å være blant de yngste på Modulen? Min opplevelse i løpet av de tre ukene jeg var der, er at det ikke alltid er bare lett. Jeg var gjentatte ganger vitne til at et par-tre av de ”sterke” innsatte, de som utgjør toppen av hierarkiet blant innsatte på Modulen, tydelig markerte egen overlegenhet overfor de yngste. Dette skjedde stort sett ved hjelp av verbale virkemidler – her er vi inne på de tilfellene jeg var inne på over når den råe humoren går for lang. For dette spillet av mer eller mindre tydelig over- og underordning foregår hele tiden med ”godt humør”, og det kan derfor være vanskelig å oppdage og gjøre noe med. Men de yngste utsettes også for fysiske markeringer av overlegenhet, fremdeles med ”godt humør”, men lettere å få øye på. Modulen er arena for kontinuerlige fysiske markeringer av typen holding, klyping, slag og spark (”lekeslåssing”) og (hardhendt) kiling, som ikke alltid oppleves som like morsomme. En liknende forventning til det som kan kalles *underordning med godt humør* kommer også frem det historiske materiale fra Foldin. Dette hadde ikke vært så problematisk hvis det var en viss grad av

gjensidighet inne i bildet. Men forutsigbart nok er det som regel en av de yngste som ender underst. Hvis den yngste parten trekker seg unna og godtar sin underordnede posisjon, er ”leken” som regel raskt over. Men hvis vedkommende forsøker å gjøre motstand, å opponere mot overmakten, eskalerer ”leken” helt til den yngste parten tvinges til underordning gjennom fysisk smerte (han ”ber om nåde”). Dette var jeg vitne til ved flere anledninger. En av de innsatte opplever dette som en stor belastning:

Hvordan det er å være blant de yngste? Se på hvem det er som blir trampet på først. De yngste er de svakeste og blir trampet på. Jeg trøster meg selv med at jeg vet bedre. Det er bestandig vi minste som får høre det, uansett hva man sitter for. Det er et hierarki – den sterkeste vinner. Det går på fysisk størrelse, og det går på alder, det er jantelov. Mange som er her er preget av en machopreget gutteoppdragelse.

En annen av de innsatte bruker ikke like sterke ord, men forteller om at han jevnlig trekker seg unna fellesskapet for å få fred fra ”morsomhetene”:

Det kan jo bli litt mye av det gode, alle meldingene som kommer. Jeg blir fort lei, men da bare går jeg på cella eller sammen med noen andre. Men det kan bli litt mye kødding.

De ansatte er klar over disse problemstillingene. De ser det som et beklagelig resultat av at gruppesammensetningen på Modulen ikke var helt heldig i den perioden jeg gjennomførte feltarbeidet. En ruskonsulent forteller:

Nå har vi en tung eldstegruppe på avdelingen. Dette er nytt, med torpedoer og så videre. De eldste her har hittil vært meget klare over ansvaret de har hatt. Men nå har vi en liten gruppe ”tunge” innsatte som gjør mye ut av seg, og som ikke er klar over ansvaret sitt. Vi hadde et møte for å ta tak i dette bak lukkede dører. (...) Vi visste at dette er personer som alltid får nei, vi var klar over hva som kunne skje. Skal de [de ”tunge”] være ofre for seg selv, skal vi opprettholde nei-kulturen overfor dem? Nei – men vi må være klar over hva vi går inn i. Jeg vil ta denne kampen, ingen skal si at vi ikke har gjort et ærlig forsøk. Man kan si at disse ”tunge” innsatte skal vi ikke ha inn på Modulen. Da vil jeg si: Jo! I hvert fall dem.

Ansatte på Modulen har kryssende hensyn de må forholde seg til i en slik situasjon. Også hensynet til de ”tunge” innsatte skal ivaretas. Jeg har heller ikke gjennomført feltarbeid på andre avdelinger i Trondheim fengsel, og det kan hende situasjonen er mye verre der. Men slik denne destruktive dynamikken fungerte mens jeg var på avdelingen, vil jeg si at delmålene om å skjerme de yngre (og dermed ”lettere” og ”enklere” enn de ”tunge”?) deltakerne i Ung-firer'n-prosjektet fra ”ulvene” og å legge til rette for en konstruktiv soningstilværelse for dem, langt fra fungerte optimalt i den perioden jeg var på avdelingen. Ett hovedmål med å ta de yngste til Modulen er å skape en trygg hverdag for dem. I et maskulinitetsperspektiv kan et

opphold på Modulen tvert imot være med på å forsterke en opposisjonsmaskulinitet, jamfør Messerschmidt (1997), eller en cowboymaskulinitet, jamfør Jon (2005). I et prisoniseringsperspektiv kan den beste strategien i en slik situasjon være å identifisere seg med den rådende fangekulturen, noe som igjen kan bidra til å forsterke en allerede påbegynt stigmatiserings- og marginaliseringsprosess. Denne situasjonen er en utfordring til alle ansatte på Modulen.

Jeg skylder også i denne sammenheng å gjøre oppmerksom på at jeg som forsker, med mitt kjønn og min alder, i et interaksjonistisk perspektiv var med på å skape denne situasjonen. En kvinnelig forsker i femtiåra hadde neppe blitt vitne til de samme episodene, i hvert fall ikke på samme måte. Det var et dilemma underveis i hvor stor grad jeg skulle markere avstand til denne oppførselen – på den ene siden ønsket jeg ikke å le av disse vitsene, på den andre siden kunne jeg risikere å helle bensin på flammene ved å markere tydeligere avstand. I min forskerrolle valgte jeg å ikke gripe tydelig inn, men heller ikke le av eller på andre måter støtte aktivt opp om slike ”morsomheter”. Dermed har jeg min del av skylden for at akkurat de episodene jeg var vitne til, utspant seg på akkurat denne måten.

5 Ung-risk

Ung-risk er et samarbeidsprosjekt mellom kriminalomsorgens region vest, Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor. Målet er, som Ung-firer'ns målsetning over, todelt. I den følgende gjennomgangen tar jeg utgangspunkt i følgende dokumenter: SNU-prosjektene felles prosjektbeskrivelse¹⁹, Ung-risks prosjektbeskrivelse (*Prosjektbeskrivelse: Forpliktende forvaltningssamarbeid om unge lovbyggere: Ung-risk prosjektet: et tilbud til unge domfelte i Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor, Region Vest*), prosjektets årsregnskap for 2005 (*Prosjektet "Ung-risk" Årsregnskap for 2005*), et informasjonsskriv forfattet av prosjektets medarbeidere, samt et brev til forfatteren om prosjektet fra kriminalomsorgens region vest (*Ung risk – et forvaltningssamarbeid i region vest*). Med utgangspunkt i dette materialet skal jeg beskrive prosjektets *endringsteori*, forstått som implisitte og/eller eksplisitte oppfatningene av hvordan det aktuelle tiltaket skal føre frem til ønskede resultater og mål. Som nevnt før er en endringsteori mer spesifikt en modell som gjør eksplisitt hva som forstås som utgangspunktet for prosjektet (før-situasjonen), de mål prosjektet er tenkt å føre frem til (etter-situasjonen) og tanker om og oppfatninger av hva som skal til for at målene skal kunne nås i den bestemte konteksten prosjektet er tenkt gjennomført i. Prosjektets to delmål skal beskrives hver for seg.

5.1 Prosjektets endringsteori

Ung-risk-prosjektets to delmål kan sammenfattes slik: dels skal prosjektet (1) bedre kriminalomsorgens arbeid overfor den enkelte unge lovbyggere, dels er målet å (2)

¹⁹ Avsnittet om Ung-Ung-risk gjengis i sin helhet:

"Ung-risk er lokalisert i Bergen, og henvender seg til de yngste lovbyggere som soner i Bergen fengsel, eller soner samfunnsstraff, dvs 15-18 (22) år. I alt vil prosjektet omfatte 12-16 unge domfelte, halvparten rekruttert fra fengslet, halvparten fra friomsorgen. Hovedfokus vil være å tilrettelegge gode, helhetlige tiltak tilpasset den enkeltes livssituasjon for å forebygge gjentakelse og støtte opp under en (re)integrering i samfunnet etter løslatelse. Å utvikle et godt forvaltningssamarbeid mellom kriminalomsorg, barnevern, helse, Aetat m.fl. skal vektlegges. Formålet med prosjektet er, i samarbeid med relevante samarbeidspartnere, å legge til rette for at ungdommen mestrer å ta ansvar for sitt eget liv på en bedre måte, blant annet ved opphør av lovstridig atferd. Hordaland friomsorgskontor vil bidra med 20 % koordinatorstilling, mens fengselet vil bidra med 10 % stilling. Prosjektet får stimuleringsmidler fra SNU-prosjektet og fikk sin formelle åpning 26.11.2004" (<http://odin.dep.no/jd/norsk/tema/barnogunge/012101-990648/dok-bn.html>).

etablere og utvikle gode samarbeidsrutiner mellom kriminalomsorgen og de instanser som har ansvar og oppgaver overfor unge lovbyggere, herunder sosial- og helsetjenesten, Aetat, barnevernet, og så videre.

Det første delmålet tar utgangspunkt i en før-situasjon som beskrives som en gruppe unge lovbyggere som deler en meget problematisk situasjon. De ulike prosjektdokumentene beskriver en gruppe unge lovbyggere med en lang ”smørbrødsliste” av mangler og problemer på forskjellige nivåer: De er på god vei til å bli gjengangerkriminelle, og noe må gjøres. Videre beskriver prosjektdokumentene at mange har uttalt sosial angst, dårlige utviklede evner til å kommunisere med andre, lite eller ingen erfaring med å være medaktør i et fellesskap, og problemer med rus/psykiatri og AD/HD. De har liten tillit til voksne, føler seg generelt misforstått/motarbeidet og mangler tilhørighet, trygghet og positive erfaringer. De mangler tro på seg selv, omsorg og struktur på hverdagen og vanlige sosiale ferdigheter. De mangler grensesetting og har store kunnskapshull, har problemer med å tilpasse seg en ordinær skolesituasjon, de ruser seg og er urolige, sinte og frustrerte. Til slutt forteller prosjektdokumentene at de unge lovbyggere har et mangelfullt nettverk, mangler sunne forbilder og at mange har vanskelige hjemmeforhold og få eller ingen fritidsinteresser. Målet for prosjektet er en etter-situasjon der ungdommene er endret, slik at de bedre mestrer å ta ansvar for sitt eget liv, er fortrolige med og motivert for sunne interesser, og generelt sett har bedre forutsetninger for en meningsfylt fritid og et bedre fundert selvbylde – alt dette for å forebygge gjentatt kriminalitet.

Arbeidet med denne første delmålsetningen er tenkt gjennomført noe annerledes i Bergen fengsel enn på Hordaland frimsorgskontor. For arbeidet i fengselet legges fokuset på følgende områder, i henhold til prosjektdokumentenes beskrivelser:

- Planleggingsarbeid i forhold til oppfølging etter løslatelse sammen med den enkelte unge innsatte,
- skjerming av den enkelte unge ansatte fra uheldig påvirkning under straffegjennomføringen,
- tilrettelegge tilbud i forhold til den enkeltes behov,
- bruke eldre innsatte som stabilisatorer i forhold til de unge,
- deltakelse i program og sysselsettingstiltak, og
- strukturert miljøarbeid – fengselet skal utgjøre en arena for økt sosial kompetanse gjennom aktivitet.

I frimsorgen er arbeidet med den første delmålsetningen tenkt løst gjennom:

- Kartlegging av den enkeltes lovbrudd og behov,
- bevisstgjøring i forhold til konsekvensene av lovbruddet gjennom trening i å tenke og handle på andre, mer hensiktsmessige måter,

- skape relasjon til den unge som åpner for en positiv tilnærming,
- strukturerte individuelle samtaler, og
- fokus på ”andre kriminalitetsforebyggende tiltak” snarere enn samfunnsnyttig tjeneste.

Den andre delmålsetningen er tenkt løst mer samkjørt av de to samarbeidspartnerne, og skal beskrives under ett. Utgangspunktet er her en før-situasjon der kriminalomsorgen mangler kunnskap om hvordan forvaltningssamarbeidet fungerer i praksis. Samarbeidsrutinene er ikke gode nok mellom de ulike offentlige instanser som naturlig har ansvar og lovpålagte oppgaver relatert til barn og unge. Den ønskede etter-situasjonen er bedre kontakt mellom de ulike instansene som kan hjelpe de unge lovbyrterne etter soning, og økt innsikt i hvordan de involverte instanser har fungert i etterkant av løslatelse. Dette er tenkt løst gjennom etablering og utvikling av gode samarbeidsrutiner mellom de aktuelle offentlige instansene, samt gjennom bruk av kontrakter med de unge domfelte som gjør det mulig å hente inn informasjon om dem og deres situasjon inntil ett år etter løslatelse. Det skal arrangeres jevnlig evalueringsmøter med de ulike samarbeidspartnerne, man skal opprette ansvarsgrupper der det er aktuelt, og sette økt fokus på forbedret informasjon til alle involverte instanser.

Slik ser prosjektet ut om man tar utgangspunkt i de skriftlige kildene prosjektets medarbeidere på ulike nivåer har utarbeidet for å beskrive hva de gjør og hvorfor. I det følgende kapitlet om Ung-risk-prosjektet i Bergen kommer jeg til å ta utgangspunkt i, diskutere og problematisere denne teoretiske endringsteorien ut i fra de forskjellige aktørenes opplevelser og beskrivelser av praksis. Der det er aktuelt (først og fremst i avsnittene om arbeidet med den enkelte unge lovbyrter) vil jeg skille mellom prosjektet slik det gjennomføres i henholdsvis Bergen fengsel og på Hordaland friomsorgskontor.

5.2 Prosjektets historie

Slik mine intervjupersoner beskriver prosjektets historie, hadde Ung-risk en noe haltende start. Utgangspunktet var et initiativ fra sentralt hold i kriminalomsorgen i slutten av 2003, der kriminalomsorgens region vest fikk vite at det både var mulig og ønskelig at de søkte om midler til et prosjekt med spesielt fokus på forbedret straffegjennomføring for unge lovbyrtere. En søknad ble trommet sammen på kort varsel og regionen ble tildelt midler – i første omgang 200.000 kroner, senere 200.000 kroner til – og måtte deretter mer eller mindre ”på sparket” finne ut hva pengene kunne brukes til. Den sentrale bestillingen ble oppfattet som uklar – hadde man for eksempel mulighet til å ansette noen til prosjektet? Var det mulig å kjøpe inn eksterne tjenester for pengene? Nye runder avklarte at det ikke var meningen å

opprette en egen stilling, målet var heller ikke å kjøpe tjenester som ungdommene ellers var berettiget til. Målet skulle være å *utløse* tjenester. Det var også uklarheter i forhold til styringen av prosjektet fra sentralt hold. Prosjektet hører formelt hjemme i politiavdelingen i Justisdepartementet, men i denne avklaringsprosessen forholdt region vest seg til kriminalomsorgsavdelingen. Etter hvert ble sentralt og regionalt nivå enige om prosjektets konkrete oppbygging – én person fra Hordaland friomsorgskontor og én fra Bergen fengsel skulle samarbeide om økt fokus på unge lovbytere.

Underveis i denne forhandlingsprosessen hadde regionen uformell kontakt med aktuelle prosjektmedarbeidere på Hordaland friomsorgskontor og i Bergen fengsel. Regionen kunne fortelle at de sannsynligvis kom til å bli tildelt penger som skulle brukes til et prosjekt som skulle rette fokus mot arbeidet med unge lovbytere, men var ellers sparsomme med detaljer. En av de to som etter hvert ble Ung-risk-prosjektets medarbeidere fra friomsorgskontoret forteller slik om sitt møte med det blivende prosjektet:

Det var av regionen jeg hørte første gang at vi skulle begynne med et prosjekt. Litt sånn i forbifarten, fra én dør til en annen. Jeg ble invitert inn i noe som var veldig ustrukturert. Det er ikke meg, jeg jobber egentlig ikke slik. Dette [arbeid med unge lovbytere] har jo jeg drevet med lenge, så hva er dette prosjektet for noe? Jeg klarte ikke å få tak i det. Det var litt sånn 'Ja, vi skal ha fokus på de unge, og så kan dere gjøre hva dere vil.' Presentasjonen av prosjektet var ikke lett å forstå.

Etter hvert begynte prosjektet likevel å utkrystallisere seg noe – tre personer ble knyttet til Ung-risk – to fra Hordaland friomsorgskontor, og en fra Bergen fengsel. Fra friomsorgen ble assisterende leder ved friomsorgskontoret og en saksbehandler tilknyttet prosjektet – assisterende leder i en rolle som koordinator og diskusjonspartner, og saksbehandleren for å ta seg av den daglige driften av prosjektet. Begge to har lang erfaring fra beslektet arbeid, og saksbehandleren har vært friomsorgskontorets ”ekspert” på unge lovbytere i en årrekke. Totalt utgjør Ung-risk-prosjektet i utgangspunktet 20 % stilling ved Hordaland friomsorgskontor. Ved Bergen fengsel ble juridisk rådgiver tilknyttet prosjektet i en 10 % stilling. Hun er utdannet jurist, og er til daglig del av fengselsdirektørens stab. Hun har ansvaret for en rekke ulike oppgaver, blant annet søknadsbehandling, juridisk rådgivning for fengselets ledelse, kursvirksomhet, personalsaker, samt noe kontakt utad, for eksempel med politi og Bergen kommune. Hun har også tatt seg av noen spesielle juridiske forespørsler fra innsatte ved Bergen fengsel, men har ikke jevnlig kontakt med innsatte, utenom Ung-risk-prosjektet. Totalt skal altså prosjektet utgjøre 30 % stilling, fordelt på Hordaland friomsorgskontor og Bergen fengsel.

Prosjektet hadde oppstart i begynnelsen av 2005. Tidlig i prosessen sørget regionen for at de tre prosjektmedarbeiderne som skulle stå for den daglige driften av prosjektet, ble invitert til et fast samarbeidsmøte mellom sosialsjefene i bydelene i Bergen kommune, politiets barnevernvakt og kommunens oppsøkende avdeling. Tanken var å presentere det nye prosjektet for potensielle samarbeidspartnere, knytte verdifulle kontakter og få tanker og innspill i utarbeidelsen av Ung-risk. Dette møtet blir av alle tre beskrevet som en tilnærmet sjokkartet opplevelse. De opplevde å ikke bli hørt, ikke forstått, og at representantene fra Bergen kommune så med generell uvilje på det de mente var et naivt prosjekt.

Alle på ansattssiden av prosjektet, også de jeg snakket med som ikke var tilstede, trakk frem dette møtet som en sentral hendelse i prosjektets historie. Flere beskriver møtet som en bekreftelse på at Ung-risk-prosjektets arbeid med å forbedre samarbeidsrelasjoner mellom kriminalomsorgen og ulike forvaltningssamarbeidspartnere er en helt sentral (om enn ambisiøs) målsetning. Sann sett kan dette famøse møtet ha vært en kilde til inspirasjon i oppstarten av prosjektet. Sikkert er det i alle fall at denne episoden er sentral i fortellingen om oppstarten av Ung-risk-prosjektet, slik prosjektmedarbeiderne ser det. Assisterende regiondirektør beskriver det slik:

Historisk har kriminalomsorgen slitt med at vi ikke oppleves som interessante å samarbeide med. Omdømmet vårt har vært dårlig. Vi startet med å invitere oss til et møte med sosialsjefene i Bergen kommune. Du har sikkert hørt om det møtet. Den holdningen vi møtte der... jeg tenker at, OK, det er i dag, så får vi heller jobbe langsiktig. Alle prosjektene må ha et langsiktig perspektiv.

I oktober 2005 ble det videre arrangert et seminar i tilknytning til prosjektet med tittelen "Resistance offenders workshop" der psykolog Linda Bludd fra England var innleid foreleser. Målet var delvis faglig påfyll, og delvis å forsøke å endre det dårlige omdømmet prosjektlederen beskriver over. Etter hvert har man også arbeidet med en formell samarbeidsavtale mellom kriminalomsorgen i Bergen og Bergen kommune, samt vært med å finansiere ungdomsklubben ProVoX – alt gjennom Ung-risk-midler. Prosjektet har altså bestått av en rekke forskjellige praksiser på ulike nivåer. Jeg skal komme tilbake til de ulike delprosjektene i Ung-risk etter hvert.

5.2.1 Veien inn – rekruttering

Prosjektet var i gang, og medarbeiderne rekrutterte deltakere fra friomsorgens klienter og fengselets innsatte. I stor grad ble Ung-risk-deltakerne de i aldersgruppen 15 til 22 år som tilfeldigvis startet sin straffgjennomføring i Bergen fengsel eller ved Hordaland friomsorgskontor omtrent da prosjektet begynte å ta

form. Deltakerne har dermed vært med på å forme prosjektet ettersom det vokste frem. Prosjektets medarbeider i fengselet forteller:

Det er i stor grad de som var her da vi begynte, som er med i prosjektet. Når vi begynte var det få 18-19-åringer i systemet. Vi tok dem som var, etter hvert som de kom. Vi begynte med én, så ble det flere etter hvert. Ettersom prosjektet tok form, tok vi inn flere etter hvert. Vi så også litt på hvem de var, hadde de for eksempel store psykiske problemer, tok vi de ikke inn i prosjektet. Da må de få hjelp for det først. Hvis man er så syk, er det det man må rette fokus på. Det må være noen det er mulig å jobbe med. Vi prioriterte rus, vold og relativt lite erfaring fra fengsel.

Samtidig var prosjektets vage profil en utfordring for rekrutteringen i starten. Prosjektmedarbeiderne forteller at de opplevde det som vanskelig å fortelle om prosjektet til kolleger og potensielle deltakere, siden de selv ikke hadde alt helt klart for seg:

Jeg har fått tips om noen Ung-risk-deltakere fra andre saksbehandlere. Men det er klart, når vi ikke helt vet hva prosjektet er for noe selv, kan vi ikke fortelle om det til kollegene våre, heller. Etter hvert har det blitt klarere, sånn av seg selv. (...) Jeg vil si at jeg har valgt ut de verste av mine til Ung-risk. De trenger det mest. De er voldsdomte, som alle samtidig har ruskarrierer. Og flere av disse ungdommene har mer enn pils, for å si det sånn. En del bruker narko, og da mer enn hasj. Det gjelder ikke alle, men klart de fleste.

Etter hvert har totalt 14 unge lovbyggere blitt tatt inn og definert som deltakere i prosjektet. Fire av disse har gjennomført straff i Bergen fengsel, tre av dem satt der fremdeles på det tidspunktet jeg gjennomførte intervjuer. De resterende ti gjennomfører eller har gjennomført samfunnsstraff i regi av Hordaland friomsorgskontor. Flere av deltakerne, både i fengselet og friomsorgen, har rukket å gjennomføre flere fengselsstraffer/samfunnsstraffer mens de har vært tilknyttet prosjektet. Hvis man løslates fra Bergen fengsel som Ung-risk-deltaker, er man altså fremdeles tilknyttet prosjektet hvis man må inn igjen. Det samme gjelder for samfunnsstraffdomte. Prosjektet fokuserer på oppfølging etter soning. Oppfølgingsperioden er satt til ett år, men de i prosjektet som har rukket å gjennomføre straffen ferdig, har alle kommet tilbake til kriminalomsorgen før dette året var omme.

5.3 Hva er Ung-risk?

Ung-risk er altså et prosjekt som dels handler om å arbeide annerledes (bedre) overfor unge lovbyggere som, slik prosjektet beskriver dem, har meget store problemer på forskjellige områder, og dels om å endre rutinene og klimaet i samarbeidet med ulike offentlige instanser som deler kriminalomsorgens ansvar overfor unge lovbyggere. Men hva er det de har gjort? Hvordan har prosjektets medarbeidere arbeidet annerledes i forhold til deltakerne i prosjektet? Hva har Ung-risk prosjektet endret for deltakerne, og hvordan opplever de å ha deltatt?

I det følgende skal jeg bruke inndelingen i to ulike delmål fra gjennomgangen av endringsteorien over som disposisjon i gjennomgangen av de ulike aktørenes opplevelser av prosjektet.

5.3.1 Delmål 1: Å endre unge lovbyggere

Det ene delmålet handler om å endre den enkelte unge lovbygger som er på vei inn i en kriminell karriere. Utgangspunktet for dette arbeidet i både fengselet og frimsorgen, er at de som skal endres i forskjellig grad antas å dele den lange listen av problemer presentert over. Men selv om utgangspunktet antas å være det samme, er rammebetingelsene for arbeidet på de to arenaene vidt forskjellige. Derfor er Ung-risk-prosjektet også tenkt gjennomført på til dels svært forskjellige måter, avhengig av hvor den enkelte unge lovbyggeren skal gjennomføre sin straff.

Bergen fengsel

Basert på intervjuer av innsatte og ansatte vil jeg si at Ung-risk-arbeidet overfor den enkelte unge lovbyggeren i Bergen fengsel i praksis er tenkt gjennomført gjennom følgende fem konkrete arbeidsoppgaver: (1) et forbedret kartleggingsarbeid av deltakerens ønsker, muligheter og behov, (2) praktisk hjelp og støtte i forhold til kontakt med ulike eksterne samarbeidspartnere (en form for forbedret kontaktbetjentarbeid), (3) en produktiv og positiv personlig relasjon mellom prosjektmedarbeiderne og de innsatte, (4) forbedrede soningsbetingelser i en egen boenhet spesielt tilrettelagt for unge lovbyggere og (5) oppfølging av den enkelte (inntil) ett år etter løslatelsen.

(1) Ung-risk-prosjektet har blant annet bestått av en utvidet kartlegging av deltakernes behov, ønsker og mål med soningen. Målet er at dette er et arbeid som skal påbegynnes så tidlig som mulig etter at straffegjennomføringen har startet, slik at det målrettede arbeidet frem mot løslatelse kan pågå så lenge som mulig. Kartleggingen følger en mal, men er likevel dynamisk og mulig å tilpasse hver enkelts situasjon. Dette arbeidet har også vært løsningsorientert, ettersom fokus

hele tiden har vært på hva som er mulig å få til innenfor rammene av straffegjennomføringen og det aktuelle tidsrommet.

(2) Det er meningen at kartleggingsarbeidet så skal resultere i et individuelt tilpasset målrettet arbeid frem mot løslatelse. Med utgangspunktet i de problemene, ønskene og mulighetene som kartleggingen har avdekket, og i samarbeid med den enkelte deltaker i prosjektet, skal prosjektmedarbeideren arbeide i forhold til ulike forvaltningssamarbeidspartnere i og utenfor fengselet. Prosjektet innebærer altså at den unge lovbrøyteren skal få en slags ”ekstra kontaktbetjent” – i tillegg til den egentlige kontaktbetjenten som hver enkelt også i teorien har hatt – en person som kan sette et ekstra fokus på den enkeltes forhold til ulike offentlige etater og kontorer, utover det kontaktbetjenten har anledning til. Jeg skriver i teorien her, fordi både ansatte og innsatte forteller om en kontaktbetjentordning som langt fra fungerer optimalt i Bergen fengsel. Prosjektets medarbeider i fengselet sier det slik:

Det som hadde vært veldig viktig, er å få kontaktbetjentordningen skikkelig opp og gå. I dag er kompetansen til kontaktbetjentene ofte altfor dårlig. Vi trenger andre yrkesgrupper inn i fengselet, sosionomer, miljøterapeuter. Jeg ser det veldig tydelig. Samfunnet er komplisert, ingen kan kunne alt. (...) Turnusordningen blir mye brukt som argument når kontaktbetjenten ikke fungerer. Det er vanskelig å få til et bra kontaktbetjentarbeid når det plutselig kan gå to uker mellom hver gang man ser hverandre. Tid er et poeng. Men jeg tror mye kan gå seg til med gode rutiner, god organisering. I dag er det ofte for dårlig. (...) Noen skifter kontaktbetjent hele tiden. Det er veldig variabelt hva de forskjellige legger i arbeidet, for å si det mildt. Ordningen fungerer ikke i dag. Jeg forsøker å ta tak i det, sende ut e-poster, orientere. For deltakerne i Ung-risk er vi med på å rette opp en kontaktbetjentordning som ikke fungerer. Noen er veldig aktive, andre ikke.

Et utgangspunkt for Ung-risk-prosjektet er altså et ønske om å rette opp en kontaktbetjentordning som ikke fungerer som den skal i Bergen fengsel. De to innsatte jeg intervjuet er enige i at det er stor forskjell mellom teori og praksis når det gjelder kontaktbetjentordningen i fengselet. Begge delte sine til dels meget blandede erfaringer med meg. En av dem forteller:

Kontaktbetjentordningen fungerer ikke. Jeg fikk ikke vite noe, alt tar tid, man må grave selv. Det fungerer ikke som det i teorien skal. Det er mye dårlig kommunikasjon, mye rot. Man bytter kontaktbetjent veldig ofte. Det er vanskelig å holde følge. (...) Noen av dem snakker med deg bare fordi de er nødt, jeg har til sammen hatt en åtte-ti stykker. En gang fikk jeg ikke vite hvem kontaktbetjenten var før jeg ble overført til en annen avdeling, og fikk ny kontaktbetjent: 'Hei, jeg har vært kontaktbetjenten din, og nå skal du få ny.' Det er mye rulling, alle bytter kontaktbetjent hele tida. Men det er når *de* vil – hvis man ikke er fornøyd med kontaktbetjenten er det vanskelig å bytte. Får man en kontaktbetjent som ikke bryr seg, så *har* man en kontaktbetjent som ikke bryr seg.

Tanken er altså at Ung-risk-prosjektet delvis skal bøte på disse problemene for deltakerne.

Ettersom arbeidet dermed i stor grad skal tilpasses den enkeltes situasjon, vil hva som konkret har blitt gjort variere fra person til person. Prosjektmedarbeideren gir en rekke eksempler på denne type arbeid: hun har blant annet brukt tid på å forsøke å få én av deltakerne videre til § 12-soning, hun har fått en annen til neuropsykologisk vurdering for AD/HD på sosialkontorets regning, hatt kontakt med noen av deltakernes familier og arrangert samarbeidsmøter med dem i fengselet, formidlet kontakt med sosialkontor og Aetat, og lagt til rette for at deltakerne kan ta opp ulike fritidsaktiviteter, også utenfor fengselsmurene.

Om deltakerne i Ung-risk-prosjektet i Bergen fengsel opplever at de har hatt en ”ekstra kontaktbetjent”, er en annen sak. De to jeg snakket med godtar ikke uten videre en slik beskrivelse:

Nei, jeg føler ikke det. Jeg har ikke blitt tatt inn i diskusjonene. Det har vært veldig rotete, alt har vært over mitt hode. Samtalene våre har vært veldig lite konkrete: ’Nå må du skaffe deg bolig’, har hun sagt. Men vi har ikke snakket konkret om hvordan jeg skal gjøre det, jeg har ikke fått hjelp.

Det har vært mye dårlig kommunikasjon, mye rot. Ung-risk har ikke fungert som noen forbedret kontaktbetjent for meg, det syns jeg ikke. Det kunne det godt ha vært, det hadde vært veldig positivt, en god idé. Det kunne for eksempel ha vært en fast ekstra kontaktbetjent for oss unge. Det hadde vært veldig bra.

Dette betyr ikke at de to jeg har intervjuet ikke har fått med seg arbeidet prosjektmedarbeideren har gjort. Én av dem forteller for eksempel om den forestående AD/HD-utredningen som ble omtalt over, som noe prosjektmedarbeideren har fått i stand for ham. Men ingen av dem anerkjenner at hennes innsats kvalifiserer til tittelen ”ekstra kontaktbetjent”, og ingen av dem er enige i at de har hatt det i vesentlig grad bedre eller annerledes enn andre som sitter i Bergen fengsel.

(3) Intervjuet med prosjektets medarbeider i Bergen fengsel fokuserte også på den positive relasjonen som har oppstått mellom henne og prosjektets deltakere. Gjennom Ung-risk-prosjektets fokus på samarbeid mellom innsatt og ansatt, opplever hun at hun har kommet nærmere den enkelte deltakeren enn det ansatte ved fengselet flest gjør. Hun opplever videre at innsatte setter pris på denne spesielle relasjonen, at de gode samtalene de har hatt er noe begge parter setter pris på:

Jeg forsøker å motivere dem. Det merker jeg at de setter pris på. Jeg har brukt mange timer på å snakke med dem. Jeg merker at de syns det er bra å ha noen som

bryr seg om dem. Jeg er ærlig, jatter ikke med dem, men konfronterer dem. Er det motstrid mellom handling og ord, sier jeg ifra. Man gir mulighetene, gir dem noe å strekke seg etter. De er veldig opptatt av om vi tror på dem. Jeg har veldig god kontakt med dem, og jeg lærer masse av dem. De lever jo et annet liv enn det jeg har gjort. (...) Jeg kjenner de nok mye bedre enn det andre her på fengselet gjør. Gir man de tid, så forteller de alt. Men det tar mye tid. Går jeg ut til dem, nytter det ikke at jeg sitter der i ti minutter. Da kan det ta tid, og det må det få lov til.

Den siste tiden har hun imidlertid hatt dårlig samvittighet. Et skadet kne har gjort at hun i større grad enn tidligere har måttet holde seg på kontoret – det har vært praktisk sett vanskelig å oppsøke de ulike avdelingene i fengselet. Hun har arbeidet videre med Ung-risk prosjektet, men har vært nødt til å prioritere arbeidet med samarbeidsavtalen med Bergen kommune i perioden (se under).

På sin side er de to innsatte jeg intervjuet begge skuffet over det de opplever som et svik fra prosjektmedarbeiderens side. De har selvsagt forståelse for at et skadet kne begrenser bevegelsesfriheten hennes, men de mener dette ikke er en god nok unnskyldning for å ikke treffe dem som før. For, som den ene innsatte sa, ”Vi to har jo friske knær? Hun har gjort seg utilgjengelig.” Dette farget deres uttalelser både om forholdet til prosjektets medarbeider slik det hadde vært, og slik det var på det tidspunktet (og sannsynligvis også i noen grad deres uttalelser om prosjektet mer generelt). Én av dem forteller at han opplevde prosjektmedarbeiderens fravær som noe annet enn resultatet av en beklagelig skade da han nylig ble overført fra frigangsavdelingen tilbake til lukket avdeling på grunn av en slåsskamp mellom han og en annen innsatt. Han var skuffet, såret og sint på grunn av det han opplevde som manglende interesse fra hennes side, i en situasjon der han trengte kontakt mer enn noen gang. Hva som har skjedd i denne situasjonen er vanskelig for meg å ta stilling til. Prosjektmedarbeideren beskrev det for meg som at hun vurderte at vedkommende innsatt hadde godt av å tenke seg litt om i fred etter denne episoden. Den innsatte opplever kanskje på sin side manglende oppmerksomhet fra henne i forhold til en ramme av mer generell skuffelse på grunn av lite oppmerksomhet etter kneskaden. Likevel vil jeg si at uttalelsen over tyder på at relasjonen mellom innsatt og ansatt på et tidligere tidspunkt har vært god og fruktbar. Hvis innsatte ikke hadde opplevd det slik, hadde han heller ikke blitt så skuffet når hun valgte å ikke møte opp. Det kan godt hende at intervjuene ble gjennomført på et svært uheldig tidspunkt, og at uttalelsene hadde sett annerledes ut uken etter. Men slik innsatte opplevde situasjonen på intervjutidspunktet, og siden de begge to beskrev relasjonen til prosjektmedarbeideren som meget anstrengt på dette tidspunktet, er det uansett helt sentralt at noe gjøres for å få den gode tonen mellom deltakerne og medarbeideren i prosjektet tilbake. Det som uansett er viktig å peke på i denne situasjonen, er at et prosjekt med én medarbeider i Bergen fengsel er meget sårbart for eventuell

sykdom eller skade. Det er i mine øyne sentralt at prosjektet har personer i bakhånd som kan ta over ved sykemelding over tid.

(4) Bergen fengsel har opprettet en egen avdeling spesialtilpasset for unge lovbyggere. Tanken for denne avdelingen er at fire unge soner sammen med to voksne ”stabilisatorer” i en boenhet med seks plasser. Denne boenheten er ikke knyttet spesielt til Ung-risk-prosjektet, selv om det har vært meningen å samle deltakerne på ett sted. Formålet med en slik avdeling har vært å skjerme de yngste i fengselet fra uheldig påvirkning fra eldre, mer garvede innsatte. Dette har ikke fungert som planlagt i forhold til de to Ung-risk-deltakerne jeg intervjuet. Ingen av dem har hatt lyst til å bo på denne avdelingen, og begge er kritiske til måten fengselet har tenkt på i forhold til å opprette en egen avdeling for unge lovbyggere:

Målsetningen er ikke dum, men sånn som det gjøres her, det er feil måte å gjøre det på. Det er jo på den strengeste avdelingen, og man lufter sammen med de andre, ellers er det det samme. Jeg vil ikke dit. Det som hadde vært lurt med unge lovbyggere, det hadde vært å ikke sette dem i fengsel i det hele tatt, fengsel er bare skadelig. Her inne er det ingenting å fylle dagene med, det gjelder bare å få tiden til å gå.

Hun spurte om jeg ville ned på den avdelingen, men jeg sa nei. Jeg er avhengig av å se nye mennesker, der nede er det for få folk. Det er ’tilrettelagt’, du slipper innlåsing og det er felles fremstillinger, men bare ut i skauen. Det appellerer ikke til meg. Hadde det vært til byen, bare det å se alle menneskene, være der. Men skauen er ikke noe for meg. Det gir ikke meg noen frihetsfølelse. (...) Ellers er det en lukket avdeling, da blir det å gå tilbake i systemet. Det er den dummeste avdelingen de kunne lagt det til, helt hull i hodet.

Avdeling A i Bergen fengsel er en lukket avdeling med sterk fokus på sikkerhet. Blant annet av frykt for at en overføring dit vil hindre fremtidig progresjon til andre, åpnere soningsalternativer, velger altså de jeg intervjuet å ikke søke seg dit. Hvis tilbudet hadde vært lagt opp annerledes, hadde begge to vært interesserte i å sone på en slik egen avdeling for unge. Men det inntrykket de har fått av tilbudet i dag slik det er blitt presentert for dem, gjør at de forblir på andre avdelinger i Bergen fengsel. Av de tre Ung-risk-deltakerne som oppholdt seg i fengselet på intervjudagpunktet, valgte bare én å bo på den avdelingen som er tiltenkt prosjektets deltakere. Samtidig er det på sin plass å minne om farene ved en slik strategi. I kapitlet om Ung-firer'n-prosjektet går det frem at forholdet mellom eldre og yngre innsatte kan være problematisk. Å aktivt bruke eldre innsatte som ”stabilisatorer” og ”gode rollemodeller” krever at man faktisk finner fram til stabile (hva det måtte bety i praksis) eldre innsatte som ønsker og evner å ta på seg rollen som rollemodell.

(5) Til slutt handler Ung-risk-prosjektet om en frivillig oppfølgingsperiode hvor prosjektmedarbeideren skal følge deltakerne inntil ett år etter ferdig soning. Grunnlaget for dette arbeidet er at deltakeren samtykker til at prosjektmedarbeideren kan innhente informasjon fra ulike offentlige etater, noe som ellers ville ha vært problematisk i forhold til de ulike aktørenes taushetsplikt. Prosjektmedarbeideren i fengselet beskriver det slik:

De skal ha den oppfølgingen de har krav på etter soning. Vi ønsker å følge opp ett år etter løslatelse at det som er avtalt, faktisk skjer. Vi har jo ikke noen myndighet etter løslatelse, men vi følger med, får et innblikk. 'Dette synes å ha fungert', 'dette fungerte ikke'. Men dette er jo ikke satt ordentlig i system ennå, de som har vært her og har blitt løslatt, har kommet tilbake hit lenge før det har gått et år.

Én av de to innsatte jeg intervjuet er en av dem som har blitt løslatt og kommet tilbake igjen innen kort tid. Han kan ikke huske å ha fått noen oppfølging i den aktuelle perioden i frihet. Han forteller om manglende bolig som hovedgrunnen til at han raskt var tilbake i fengselet:

Forrige gang jeg var inne fikk Ung-risk-medarbeideren kontaktbetjenten min til å ordne med fremstilling for å lete etter bolig før jeg skulle løslates. Men på grunn av at det ikke passet den dagen likevel, gikk det ikke, og jeg ble løslatt til hospits i stedet. Der ble jeg ikke, det orket jeg ikke. Så jeg ble heller "uteligger" – en boms som går fra venn til venn og tigger etter et sted å sove. Da varte det ikke lenge før det var tilbake.

Den andre deltakeren skal snart løslates etter en dom på tre og et halvt år. Han har ikke hørt noe om at han skal følges opp etterpå, men han syns umiddelbart at dette virker som en god idé:

Oppfølging etterpå? Det der har jeg ikke hørt noe om. Det er jo en ting som er viktig, og vi har snakket mye om løslatelse. Jeg skal ikke inn hit igjen! Så jeg vil takke ja til alle tilbud som jeg kan få, også til oppfølging etter soning.

Dette oppfølgingsarbeidet er fremdeles på planleggingsstadiet. Men det kan være på tide å inkludere de innsatte i planene - ingen av de to jeg snakket med har fått med seg at kriminalomsorgen planlegger å følge dem videre etter endt soning. De er likevel ikke negative til en slik oppfølging, selv om dette vil innebære å skrive under på en erklæring som gir kriminalomsorgen mulighet til å omgå bestemmelsene om taushetsplikt.

Samlet sett vil jeg si at deltakerne jeg intervjuet ikke opplever at de har hatt en ekstra god "kontaktbetjent" i Ung-risk-medarbeideren. De opplever ikke noe spesielt utbytte av relasjonen mellom dem og medarbeideren, selv om min fortolkning er at dette forholdet har vært bedre og mer konstruktivt tidligere, og var

preget av en spesiell episode som opprørte begge. De mener videre at en egen avdeling hvor de yngste lovbrysterne samles er god idé, men slik fengselet har lagt det opp i praksis er de ikke interessert. De har ikke fått med seg at det er meningen å følge dem opp etter løslatelse, selv om de ikke er negative til dette siste forslaget. Alt i alt er det i mine øyne stor forskjell mellom innsattes og ansattes opplevelse av det praktiske prosjektarbeidet overfor den enkelte unge lovbryster i Bergen fengsel.

Hordaland friomsorgskontor

Måten man i praksis ser for seg gjennomføringen av Ung-risk-prosjektets arbeid overfor unge lovbrystere på Hordaland friomsorgskontor, har flere likhetstrekk med tankene bak arbeidet i fengselet. Basert på samtaler med ansatte og klienter, vil jeg si at tanken er at dette arbeidet skal ha særlig fire ulike fokuseringspunkter: (1) en produktiv og positiv personlig relasjon mellom prosjektmedarbeiderne og de innsatte, som opprettholdes og styrkes blant annet gjennom ukentlige aktivitetsdager, (2) en lovbruddsanalyse av den enkeltes hovedlovbrudd, (3) praktisk hjelp og støtte i forhold til kontakt med ulike eksterne samarbeidspartnere og (4) oppfølging av den enkelte (inntil) ett år etter løslatelsen. I det følgende skal jeg beskrive klienters og ansatte beskrivelser av praksis i forhold til disse fire delprosjektene.

(1) Begge ansatte ved friomsorgskontoret ble entusiastiske når de beskrev forholdet mellom dem og Ung-risk-deltakerne. De beskriver at ”manglende berøringsangst” er et kjennetegn ved arbeidet til Hordaland friomsorgskontor generelt og arbeidet i Ung-risk-prosjektet spesielt. Målet presenteres som en relasjon der man som medarbeider i prosjektet forsøker å være positiv og forståelsesfull, men samtidig er en tydelig voksenperson.

Det er særlig gjennom de ukentlige aktivitetsdagene at denne relasjonen skapes og vedlikeholdes. Hver fredag tar prosjektets saksbehandler med seg unge lovbrystere som gjennomfører samfunnsstraff i Bergen og omegn, hvorav som regel en eller flere er Ung-risk-deltakere, på forskjellige aktiviteter. Noen er med hver fredag, noen annenhver, mens noen er med med mer ujevne mellomrom. Eksempler på ulike fredagsaktiviteter er tur på fjellene rundt byen, bowling, skøyter og rollespill/-lek i samarbeid med en skuespiller med tilknytning til ProVoX, en ungdomsklubb som delvis er finansiert av Ung-risk-midler (jeg kommer tilbake til støtten til ProVoX under). Mens jeg var i Bergen ble det også foreslått av én av deltakerne på dette aktivitetstilbudet å forsøke å få til at deltakerne får prøve seg på en såkalt *driving range* – et treningsfelt for golfspillere. De arbeider også for å få til en omvisning på Den Nasjonale Scene, aller helst med en kjent skuespiller som guide. Ung-risk-medarbeiderne i friomsorgen er i det hele tatt kreative og åpne i sine forsøk på å gi de unge lovbrysterne i denne fredagsgruppen et mest mulig variert tilbud.

Tanken bak dette arbeidet er at de unge lovbryterne har godt av sosial trening, øvelse i relasjonsbygging og å forsøke seg på nye, rusfrie fritidsaktiviteter. Saksbehandleren forteller:

De trenger trening i livsmestring og sosial trening. Noe av dette kan vi selv, andre ting får vi hjelp til utenfra. Fredagsaktivitetene våre er eksempel på sosial trening, det er snakk om øvelse i det å være sammen med andre. Der må de være deltakende, man hører ikke på musikk, snakker heller ikke i mobiltelefon – helt enkelt trening i å være i fellesskap og ta hensyn til hverandre, trekke alle inn i en samtale. Der er vi tydelige, alle må delta. Det er greit å være tydelig, det er det de liker. Vi syns det er så gøy selv. Vi har vært på veldig mye forskjellig, nå skal vi for eksempel på en delt dag i Bergenshallen. Først går vi på skøyter, så skal vi ha et opplegg med en skuespiller. Hun har tilknytning til ProVoX-ungdomsklubben som vi støtter. Hun leker med oss, og da er det ikke forskjell på meg og klientene. Å oppleve disse guttaboys i et rollespill er fantastisk. De engasjerer seg. Også syns de det rart å se meg som er femti år leke. Sånt er de ikke vant til. Vi har det veldig gøy på fredagene, alle sammen.

Et underliggende utgangspunkt her er det som står beskrevet i min fremstilling av prosjektets endringsteori om usunne fritidsinteresser og dårlige venner. Fredagsaktivitetene er uttrykk for et ønske om å gi klientene nye og bedre venner som de kan dele nye, bedre hobbyer med:

De har jo ingen interesser. De har følt på utstøtingen hele tiden, derfor har de ikke engasjert seg i noe. Mange har ikke gått på en tur hele livet. Vi forsøker å gi de noen interesser. Det gir dem selvtillit, de kan vise at de kan noe. De får noen kontaktpunkter, også etter løslatelsen. Men det er vanskelig – hvordan lage nye vennerelasjoner? Det er kjempevanskelig.

Det økonomiske ved dette fredagstilbudet har imidlertid vært et problem. Friomsorgskontoret har satt av 2500 kroner i måneden til å dekke de løpende utgiftene til dette tilbudet, og det dekker stort sett kun det nødvendigste. Situasjonen blir at det er flust med gode ideer, men at man stort sett er avhengig av velvilje fra gode hjelpere for å kunne gjennomføre noen av dem. Assisterende leder på friomsorgskontoret forteller:

I forhold til måten hun [saksbehandleren i prosjektet] jobber på – hun er jaggu modig! Hun drar rundt i byen med en gjeng hjelpetrengende ungdommer, hun står på døra rundt omkring som en tigger for disse ungdommene. Hun bryter barrierer, nå er hun altså på vei inn i kulturområdet.

De stadige møtene med veggen på grunn av små ressurser oppleves som frustrerende. Saksbehandleren beskriver at den jevne brukeren av fredagstilbudet (og herunder de fleste Ung-risk-deltakerne) er i en vanskelig økonomisk situasjon. Det oppleves som en belastning å ikke kunne hjelpe hver enkelt mer direkte:

Vi sliter hele tiden med at det ikke er nok ressurser. Det er jo pinlig. De kommer inn i tynne vindjakker midt på vinteren og skal ut å gå tur. Og vi kan ikke hjelpe. Det er trist. Ideelt sett hadde det sett helt annerledes ut. Hadde det vært bruk for en ny sykkel eller en fiskestang eller et snowboard, hadde vi kjøpt det. Fri kino, frie teaterbilletter. De unge hadde rett og slett ikke vært så fattige. Vi hadde ikke behovd å tigge, de hadde fått det samme som ”våre barn”.

Når været er godt er det heldigvis mulig å gjøre mye med lite. Jeg hadde gleden av å delta på en av disse fredagssamlingene hvor seks samfunnsstraffdømte, to ansatte ved friomsorgen og en forsker fra KRUS fikk en flott tur på et av Bergens sju fjell i strålende maivær. Turen tok omkring fire timer og gikk til dels gjennom kupert terreng og utenfor vei og sti. Turen var såpass lang og strekket i laget såpass stort, at det var gode muligheter til å få snakket på tomannshånd med alle deltakerne. Det var også mulig for deltakerne å stikke seg litt unna og snakke om ting utenfor hørevidde av ”voksne”. Sånn sett ble turen noe mer enn ”et tilbud overfor unge lovbyrtere som trenger livsmestringstrening”, det ble en møteplass for venner, en god måte å tilbringe en fredag sammen med kompisene sine (selv om turen for enkelte ble opplevd som *vel* lang). Alle jeg snakket med underveis fortalte at de satte pris på disse aktivitetsdagene – hvis man først skal gjennomføre en samfunnsstraff, var omkvedet at det å gjøre det ved Hordaland friomsorgskontor er ”helt greit”.

Også deltakeren i Ung-risk fra friomsorgen som jeg intervjuet, opplever at fredagsaktivitetene er et godt tilbud:

Det er greit nok, liksom. Jeg har gått på tur masse før, også, så det er ikke noe nytt. Det er jo gøy å gå på de turene. En mild samfunnsstraff, det vil jeg si. Jeg tviler på at jeg hadde gått tur hver fredag, hvis det ikke hadde vært for samfunnsstraffen.

Han fremhever selve turaspektet som viktigere enn fredagen som møteplass, men er fornøyd med å få forsøke forskjellige aktiviteter. Han beskriver også relasjonen til saksbehandleren som god, han lytter til henne, og han uttrykker at han setter pris på at hun er så engasjert i ham og hans situasjon.

(2) Noe av det første som skjer med nye Ung-risk-deltakere når de møter på Hordaland friomsorgskontor, er at de gjennomgår en såkalt lovbruddsanalyse av det mest alvorlige lovbruddet sitt sammen med saksbehandleren i prosjektet. En slik analyse er en strukturert samtale om den kriminelle handlingen, om hva som ledet opp til den, og om resultatene og konsekvensene av handlingen for alle impliserte parter. Saksbehandleren bruker tavle eller ”flipover” som verktøy til å drive samtalen fremover gjennom de ulike temaene de skal innom. Hun forteller:

Jeg foretar alltid en lovbruddsanalyse av det alvorligste lovbruddet, hvordan var det før, under og etter lovbruddet. Målet er å se resultater og konsekvenser. Dette

kan være tøft for enkelte. Vi blir samtidig kjent med hverandre, det fører til økt kunnskap for meg. Det er en fin setting, de opplever at dette er noe annet enn å være i avhør hos politiet. Etterpå tenker de annerledes: 'Ja, Gud, han må ha vært skikkelig redd meg...' Sånne uttalelser, det er klart det kan være tøft å gå gjennom. Det å jobbe her er veldig spesielt. Målet er at de tar stilling til hvordan det var å være meg [seg selv], og hvordan det var å være han [offeret]. Det skjer noe, det er mye bevegelse. Jeg sier noe til dem, dette er ikke lett, jo vanskeligere det er, jo mer jobber du med deg selv. Vi er avhengig av å skape motivasjon, av å nå gjennom. Hvis ikke ungdommene er med, nytter det ikke. De skal hjelpes til å få en trening i å se verden i et annet lys.

Målet er å forsøke å skape en ny forståelse av fortidige hendelser som bidrar til at sjansen blir mindre for at noe lignende skal gjenta seg. Saksbehandleren opplever lovbruddsanalysen som et meget effektivt hjelpemiddel i arbeidet med unge lovbyggere.

Også deltakeren i prosjektet fra friomsorgen som jeg intervjuet opplever at lovbruddsanalysen har vært nyttig:

Det var en samtale mellom meg og saksbehandleren, vi tok opp rus og alkohol – egentlig snakket vi om masse, om vold og sånne saker, om de tingene jeg har gjort selv. Hun stilte spørsmål, så svarte jeg. Det gikk greit, litt kjedelig, da, men det er jo litt mer samfunnsstraff vil jeg si, jeg lærer litt mer om de feilene jeg har gjort. Jeg har fått snakket ut om de sakene, tenkt gjennom det. Det har vært bra.

Han opplevde at samtalen var nyttig for ham, og at det var godt å få tenkt gjennom og snakket ut om sine "feil". At han mener at lovbruddsanalysen er "litt mer samfunnsstraff" må forstås i sammenheng med at han beskriver samfunnsstraffen som "for lite straff". Han argumenterer for at hjemmesoneing med elektronisk fotlenke hadde vært et bedre og mer avskrekkende alternativ.

(3) I likhet med gjennomføringen av prosjektet i fengselet, bruker prosjektmedarbeideren i friomsorgen en del tid på å formidle, opprettholde og styrke kontakten mellom deltakerne og ulike offentlige kontorer og etater. Dette arbeidet beskrives i noen grad som et arbeid i motbakke. Ofte opplever ulike samarbeidspartnere unge lovbyggere som en krevende klientgruppe. Assisterende friomsorgsleder forteller:

Det er jo så mange fordommer ute og går. Det vi gjør er med på å bryte ned noen barrierer, fjerne noen fiendebilder. Når ungdommene våre har blitt fienden, er det for ille. Det varierer veldig hvordan vi blir møtt når vi kontakter andre etater. Vi har gode relasjoner til barnevernet, det har vi alltid hatt. Men de blir veldig glade når ungdommene blir 17 ½, da trekker de seg tilbake. Vi samarbeider med de fleste, men alle er ikke like flinke til å gjøre jobben sin. Det går på attityden, alle

har jo en mening om disse unge, og den er stort sett negativ – de er *kriminelle*. Det farger jobben de gjør.

I et stigmateteoretisk perspektiv (Becker 1963) kan et møte med et hjelpeapparat som har en slik oppfatning føre de unge som skal hjelpes dypere inn i en selvforståelse som kriminell – med tilhørende konsekvenser for personens handlingsvalg. Å blir møtt som kriminell, fører til at man ser seg selv som kriminell, som igjen fører til at man begår ny kriminalitet.

Begge de ansatte jeg intervjuet fra friomsorgskontoret gir eksempler på dette – at når ungdommene nærmer seg 18 år, puster de ulike etatene med ansvar overfor barn og unge lettet ut og demper sin innsats i påvente av at vedkommendes bursdag. Prosjektmedarbeiderne beskriver at de på friomsorgskontoret står på videre på tross av nedtrapping andre steder i systemet – de resultatene de tross alt får, er verdt alle nedturene.

Dette arbeidet består av kontakt med en rekke ulike kontorer og etater på mange ulike nivåer – oppavene kan være alt fra å forsøke å skaffe en permanent bolig til å ta seg av mer lokale ad-hoc-behov som å megle i en konflikt mellom lærer og elev på videregående skole.

Deltakeren i Ung-risk-prosjektet opplever denne delen av straffegjennomføringen som vellykket. Han har fått hjelp på flere forskjellige måter, blant annet i forhold til å skaffe arbeidsplass, planlegge et utdanningsløp og i kontakten med barnevernet:

Hun har ordnet med nye avtaler med barnevernet. Hun har klart å sette i gang ting som min mor ikke klarer. Det har vært en del med barnevernet oppigjennom. Hun [Ung-risk-medarbeideren] er veldig sønn, skal ha ting i gang fort, de hører på henne. Hun har hjulpet meg litt med jobb, også, hun ringte oppfølgingstjenesten, det var de som fikset videre jobben som maler. Jeg skal prøve å søke om borteboerstipend nå, jeg regner med å få det. Da vil jeg flytte, da må jeg få meg en jobb. Jeg begynner på byggfag til høsten, hvis jeg kommer inn. Det er rusingen jeg ville slutte med. Og det klarer jeg ikke alene. Jeg skal til en ruskonsulent denne måneden. Vi får se på det.

Ung-risk-medarbeiderne har også hatt nær kontakt og et godt samarbeid med foreldrene hans, spesielt i perioden før han fylte 18. Alt i alt beskrives dette arbeidet som helt vesentlig for at man skal tro på planer og bygge fremtidsoptimisme. Selv intervjupersonen som ikke syns at samfunnsstraffen er ”straff nok”, er enig i at tiden han har vært i kontakt med friomsorgen, har gitt mange gode resultater.

(4) Til slutt er det meningen at også Ung-risk-prosjektets deltakere i friomsorgen skal følges opp inntil ett år etter at straffen er avsluttet. Åtte av deltakerne i

prosjektet fra friomsorgen er ferdige med samfunnsstraffen. Sju av disse har gått med på videre oppfølging og skrevet under på at kriminalomsorgen kan innhente informasjon om dem i ett år etter løslatelse. Kun én har altså takket nei, ifølge prosjektmedarbeiderne fordi han ikke opplevde det som nødvendig. Bare det at så mange sier ja til dette tilbudet oppleves som en seier av prosjektets medarbeidere:

Bare det at vi har klart å gjøre noe som gjør at de sier: 'Ja takk, følg meg videre', er fantastisk. Det er hyggelig å se, når jeg kommer på besøk, at de setter pris på at noen er interesserte i dem.

Dette arbeidet har etter medarbeidernes vurdering kommet godt i gang, men det er vanskelig å trekke noen slutninger, til det har tiden vært for kort. Det presenteres som et ønske å samle inn kunnskap om hva det er som eventuelt ikke går som planlagt etter at straffen er ferdig gjennomført, for å lære hva som kan gjøres annerledes neste gang. Det er en mulig fare at et slikt prosjekt skaper forhåpninger som ikke kan innfris av kriminalomsorgen, hvis oppfølgingsbegrepet fokuserer på innhenting av informasjon og læringseffekt for prosjektets medarbeidere, og ikke på videreføring av det arbeidet som er gjort under samfunnsstraffen eller i fengselet. Det er imidlertid for tidlig å si hvordan oppfølgingsarbeidet fungerer i praksis, både når det gjelder deltakerne fra fengselet og fra friomsorgen.

5.3.2 Delmål 2: Forbedret forvaltningssamarbeid

Det andre hovedmålet for Ung-risk-prosjektet handler om å forbedre forholdet til kriminalomsorgens ulike offentlige samarbeidspartnere, slik at forvaltningssamarbeidet blir bedre og mer effektivt. Utgangspunktet er at samarbeidet i dag generelt fungerer for tilfeldig og dårlig, en problemstilling jeg allerede har vært inne på mer spesielt for den enkelte deltaker. To ulike underprosjekter trekkes frem når praksis for gjennomføring av denne målsetningen beskrives: dels skal Ung-risk (1) resultere i en formell permanent forvaltningssamarbeidsavtale mellom kriminalomsorgens region vest og Bergen kommune, som vil komme alle innsatte/domfelte i regionen til gode, og dels skal prosjektet (2) arbeide for å bedre uformelle relasjoner mellom kriminalomsorgens medarbeidere og samarbeidspartnere i de ulike samarbeidsetatene.

Formell samarbeidsavtale med Bergen kommune

For det første har målet vært å utarbeide og implementere en forpliktende samarbeidsavtale mellom kriminalomsorgens region vest og Bergen kommune, blant annet inspirert av avtalen i Trondheim beskrevet i kapitlet om Ung-firer'n. Det er særlig prosjektets medarbeider i Bergen fengsel som har arbeidet med utkastet til denne avtalen fra kriminalomsorgens side. Hun er jurist av utdanning, og ble tiltenkt en rolle i prosjektet nettopp på grunn av erfaring fra utarbeidelse av sammenliknbare avtaler på en tidligere

arbeidsplass. Etter at kneskaden har begrenset arbeidet hennes med den enkelte prosjektdeltaker i fengselet, har hun intensivert arbeidet med utkastet til samarbeidsavtale.

I utkastet (*Samarbeidsavtale vedrørende innsatte varetekt og domfelte mellom Kriminalomsorgen i Hordaland og Bergen kommune*) beskrives formålet med avtalen mer spesifikt som (1) å sikre at kommune og fengsel sammen oppfyller de forpliktelsene som ligger i eksisterende lovverk, (2) bidra til at begge parter sammen arbeider for å sikre ”god bosetting” ved løslatelse, (3) å skape gode og klare rutiner for at alle innsatte/domfelte som omfattes av avtalen får muligheten til å planlegge tiden etter løslatelse så tidlig som mulig sammen med relevante instanser og (4) at innsatte/domfelte skal møte rask ansvarsavklaring, tydelig funksjonsfordeling og felles opptreden. Avtalen inneholder bestemmelser og frister for ulike samarbeidsmøter i forhold til enkeltdeltakere, og mer generelle fora for samarbeid og faglig utvikling. Region vest håper at avtalen vil være ferdig utformet og klar til undertegning i løpet av sommeren 2006.

For en utenforstående kan det virke rart at det er nødvendig å underskrive forpliktende avtaler for at innsatte/domfelte skal få det tilbudet de har krav på etter lov. Men lovverk er ikke nok – flere jeg har snakket med i forbindelse med SNU-prosjektene understreker at man er avhengig av ytterligere forpliktende avtaler for å ha ”noe mer håndfast å vise til” i samarbeidet med eksterne etater. Den nytilsatte prosjektkoordinatoren for Ung-risk i region vest ser slik på prosjektets fokus på samarbeidsavtalen:

En slik avtale kan bli kjempeviktig, der har vi det vi kan peke på, slå i bordet med. Man trenger det, man gjør dessverre det. Man burde jo ikke trenge det, men – faktum er at alle må prioritere. Da må man ha den beste avtalen, og den beste lobbyvirksomheten. Slik kan vi få ledelsen til å legge trykk nedover, og slik kan vi få den enkelte saksbehandler til å prioritere våre klienter. Våre samarbeidspartnere har det sånn: Hvis man sitter der og har en viss mengde tid og ressurser, da er det mer fristende å legge ressursene inn i det stakkars uskyldige barnet, heller enn i den kriminelle.

Dette arbeidet viser en velutviklet sans for realistiske og pragmatiske løsninger i en virkelighet som oppleves som at alt ikke virker som det skal. I forlengelsen av en slik måte å tenke på, er det meningen at Ung-risk-prosjektet skal produsere informasjonsmaterieell om avtalen så snart den er klar, for å informere ulike brukergrupper om innholdet.

Forbedre uformelle samarbeidsrelasjoner – lobbyvirksomhet

Det andre delprosjektet under målsetningen om et forbedret forvaltningssamarbeid, understreker enda tydeligere en forståelse for hvordan offentlig forvaltning og saksbehandling ”virker” og en evne og vilje til å endre situasjonen til det bedre gjennom fokus på mer uformelle faktorer – i dette tilfellet personlige relasjoner mellom saksbehandlere i ulike offentlige etater, og ansatte i kriminalomsorgen på forskjellige nivåer. Et delmål er altså å sørge for at enkeltpersoner i

kriminalomsorgen blir kjent med enkeltmennesker som det er potensielt aktuelt å samarbeide med i arbeidet overfor unge lovbyggere – å ”gi et ansikt til telefonnummeret” for å ”smøre” samarbeidet – til det beste for den enkelte unge lovbyggere.

I praksis består dette arbeidet av seminaret medarbeiderne i Ung-risk-prosjektet arrangert i oktober 2005. Et nytt seminar er planlagt, og meningen er at dette (minst) skal bli en årlig affære. Seminarene skal selvfølgelig inneholde faglig påfyll av ulik art, men dette er sekundært og nesten presentert som et ”påskudd”. Det primære presenteres for meg som det å skape en møteplass, et rom der mennesker fra ulike instanser og kontorer som ikke samarbeider bra nok, kan møtes, bli kjent og opprette en kontakt som skaper bedre samarbeid i fremtiden. Prosjektlederen fra regionen forteller:

Det har skapt et nytt fokus som ellers ikke ville ha eksistert. Gjennom seminarene bygger vi noe som har en større effekt over lengre tid, vi har engasjert mange parter og gjort dem kjent med hverandre. Det vil skape ringvirkninger. Vi jobber med samarbeidsavtalen også, det har blitt mye lettere å få til samarbeid enn tidligere. Seminarene vi arrangerer som del av Ung-risk-arbeidet må ses i en slik sammenheng.

I mine øyne skal Ung-risk-medarbeiderne ha ros for forsøket på å tenke kreativt og pragmatisk i det de opplever som en vanskelig situasjon. Mitt lille innblikk i samarbeidet mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune tyder på at avtalen mellom disse partene har fått positive følger for samarbeidsrelasjoner og - klima, noe som igjen kan komme den enkelte innsatte til gode. Slik jeg ser det er det klokt at kriminalomsorgen i Bergen har snappet opp dette og arbeider med å gjøre det til sitt eget. At de enda sterkere enn i Trondheim fokuserer på de personlige relasjonene mellom samarbeidspartnere gjennom å arrangere fagseminarer, er en styrke, slik jeg ser det. Det kan virke utradisjonelt at kriminalomsorgen skal drive lobby- og reklamevirksomhet til sine innsattes og klienters beste. Uten å ha vært tilstede på seminarene, vil jeg med utgangspunkt i intervjuamtaler med de forskjellige medarbeiderne, som alle opplever dette som fornuftig bruk av både tid og penger, si at dette minst virker som en god idé.

5.4 Hva er så Ung-risk?

Også Ung-risk-prosjektet har det vært vanskelig å få tak på underveis i arbeidet med denne evalueringsrapporten. Hva er det unike ved prosjektet, som prosjekt, og hvordan skiller det seg fra vanlig gjennomføring av en fengsels- eller samfunnsstraff? Over har jeg lagt vekt på å forsøke å beskrive prosjektets teoretiske endringsteori og de ulike aktørenes oppfatninger av praksis med utgangspunkt i at prosjektet skal representere noe annet enn det som er normalt og dagligdags i norsk kriminalomsorg for øvrig. Derfor har jeg for eksempel forsøkt å avgrense mot selve gjennomføringen av samfunnsstraffen i beskrivelsen. Hva er så Ung-risk-prosjektet? Det korte svaret på dette tilsynelatende enkle spørsmålet er at Ung-risk-prosjektets innhold kan sies å være forskjellige ting, avhengig av hvem man spør. Alle jeg har intervjuet fra ansattensiden av prosjektet har trukket frem forskjellige elementer når de skal forklare meg hva Ung-risk-prosjektet *egentlig* handler om. I tillegg beskriver intervjupersonene fra deltakersiden erfaringer som står i til dels sterk motsetning til de ulike utsagnene om prosjektets kjerneaktiviteter. I det følgende skal jeg forsøke å rydde litt i dette.

Det første stoppestedet er prosjektets pengebruk. Hva har midlene øremerket Ung-risk-prosjektet blitt brukt på? Til en viss grad gir det mening å si at Ung-risk-prosjektet er det arbeidet som har blitt betalt av Ung-risk-midlene. Ifølge prosjektets årsregnskap for 2005 (*Prosjektet "Ung-risk" Årsregnskap for 2005*) har prosjektes midler blitt brukt som følger: Omkring kr. 81.000,- har blitt brukt til lønnsmidler, fordelt på 10 % stilling i Bergen fengsel og 20 % stilling på Hordaland friomsorgskontor²⁰. Rundt kr. 26.000,- ble brukt til kompetansebygging (prosjektmedarbeiderne deltok på et seminar om vold og risikovurdering av barn og unge i utsatte miljøer), oppunder kr. 58.000,- ble brukt til å arrangere eget seminar, mens kr. 50.000,- ble brukt til å støtte ungdomsklubben ProVoX som omtalt over. Kr. 55.000,- var satt av til nok et relasjonsbyggingsseminar, som av praktiske grunner ikke lot seg gjennomføres innen utgangen av året. Disse pengene ble, sammen med et restbeløp på nesten kr. 133.000,-, overført til budsjettet for 2006. Totalt var prosjektets budsjett i 2005 på kr. 400.000. Tar man utgangspunkt i disse tallene, er Ung-risk-prosjektet det de to medarbeiderne i fengselet og på friomsorgskontorene har benyttet henholdsvis 10 % og 20 % av tiden sin til, og kompetansehevingen de fikk gjennom seminaret de dro på, i tillegg til det seminaret de arrangerte selv, med tilhørende nye og forbedrete relasjoner til ulike samarbeidspartnere, samt støtten til ungdomsklubben ProVoX. Dette er imidlertid ikke den eneste måten å se på prosjektets innhold.

²⁰ Den siste Ung-risk-medarbeideren, assisterende leder på friomsorgskontoret, har ikke satt av en egen prosentandel av stillingen sin til arbeidet.

20 % av stillingen til saksbehandleren i friomsorgen tilsvarer gjennomføring av fredagens aktiviteter. En dag i uken har hun tatt fri fra vanlig saksbehandling, og arbeidet direkte med unge lovbrytere gjennom å tilby dem ulike aktiviteter som beskrevet over. Sånn sett er Ung-risk-prosjektet i friomsorgen det samme som fredagsaktivitetene. Samtidig er det ikke bare Ung-risk-deltakere som har deltatt på dette tilbudet, de fleste av de unge lovbryterne som har gått på tur, spilt bowling og/eller lekt rollespill som del av samfunnsstraffen sin er tvert imot *ikke* med i Ung-risk-prosjektet. Videre er det alltid *to* tilsatte med på fredagsaktivitetene. Dermed går 20 % av en annen stilling også til gjennomføring av dette tilbudet, noe friomsorgen dekker av egne midler. Derfor ser det ut til at det ikke gir mening å helt enkelt sette likhetstegn mellom Ung-risk-prosjektet i friomsorgen og fredagsaktivitetene.

Det saksbehandlings-, påvirknings- og straffgjennomføringsarbeidet prosjektmedarbeideren har gjort overfor Ung-risk-deltakerne utover fredagsaktiviteten, forstås derimot som del av den andelen på 80 % som utgjør hennes ”vanlige arbeid”. Alt prosjektets andre medarbeider på friomsorgskontoret, assisterende friomsorgsleder, har gjort i forhold til Ung-risk-prosjektet, har hun gjort som del av sin normale lederstilling. Pengene som er brukt til gjennomføring av fredagsaktivitetene (kr. 2500,- per måned) er også dekket av friomsorgens egne midler, ikke av prosjektmidlene. Dermed går Ung-risk-prosjektet (på forskjellige måter, avhengig av hvordan man velger å se på saken) utover det Ung-risk-pengene har blitt brukt til.

På spørsmål om hva Ung-risk-prosjektet egentlig handler om, trekker saksbehandleren i friomsorgen frem oppfølgingen av de unge lovbryterne etter avsluttet samfunnsstraff. Ifølge dem er det oppfølgingsarbeidet som representerer noe nytt og annerledes ved prosjektet, utover dette får Ung-risk-deltakerne akkurat det samme tilbudet andre unge samfunnsstraffdømte i Bergen får:

Hva Ung-risk-prosjektet er? Det er et godt spørsmål. Jeg har jo på en måte jobbet med dette prosjektet siden jeg begynte i friomsorgen på åttitallet. Det vi gjør er det samme som vi alltid har gjort. Forskjellen må være oppfølging etter domsslutt, at vi går etter dem og ser om det som er planlagt faktisk skjer, og det er først nå vi begynner med det, ettersom deltakerne begynner å bli ferdig med samfunnsstraffen.

Hvis beskrivelsene av gjennomføringen av Ung-risk-prosjektet over ser kjent ut for kjennere av samfunnsstraffen, er det ikke så rart – også saksbehandleren fra friomsorgen understreker altså at ”dette bare er det vi alltid har gjort”. I hennes perspektiv er det altså først nå friomsorgsdelen av Ung-risk-prosjektet så smått begynner å komme i gang. Fredagsaktivitetene er en del av det tilbudet som gis alle

unge domfelte som skal gjennomføre samfunnsstraff i Bergen, og kan således strengt tatt ikke regnes inn i Ung-risk-prosjektet.

Prosjektlederen i regionen trekker på sin side frem seminarene som er arrangert i forbindelse med Ung-risk-prosjektet som det sentrale på spørsmålet om hva prosjektet handler om:

Vi har lurt på underveis: hva gjør vi nå som vi ikke hadde gjort ellers, og som vi ikke har gjort alltid? Svaret på dette spørsmålet må være seminarene. Det har skapt et nytt fokus som ellers ikke ville ha vært. (...) Men det har vært vanskelig å få gjennomslag for denne prioriteringen sentralt. Jeg er ikke sikker på at alle alltid ser helheten. Vi har arrangert noen faglige samlinger der vi har invitert samarbeidspartnerne våre, og hva skjedde etter det? Når vi får holdt noen sårne, så opplever vi at vi blir bedre kjent med hverandre. Vi må drive lobbyvirksomhet, orientering om hva det er vi driver med, det blir starten på et samarbeid. Vi må vite hvem hverandre er. Dette gjelder alle våre samarbeidspartnere. De ser det faglige innholdet, og da får de et annet syn på kriminalomsorgen. De erfarer at vi gjør fornuftige ting. Og vi blir kjent med hverandre.

Seminarene skal altså ifølge prosjektlederen dels gi et faglig påfyll gjennom å leie inn ulike relevante gjesteforelesere, dels bidra til å stille kriminalomsorgen i et mer positivt lys overfor de tradisjonelt noe skeptiske samarbeidspartnere, og dels bidra til at enkeltpersoner i kriminalomsorgen blir bedre kjent med enkeltpersoner i andre samarbeidende etater, med de gevinstene i forbedret samarbeid som dette vil kunne innebære. Det er dette som er kvalitativt nytt ved Ung-risk-prosjektet, og det er det som burde trekkes frem som prosjektets sentrum, ifølge ham.

Den nyansatte prosjektkoordinatoren i regionen er enig med lederen sin i denne prioriteringen. Hun understreker at dette arbeidet vil innebære gevinster også utover Ung-risk-prosjektet snevert sett:

Når kontakten først er opprettet vil det kunne komme alle til gode – også dem som ikke er med i prosjektet. (...) Prosjektet vil sånn sett skape ringer i vannet, etatene ute blir kjent med kriminalomsorgen gjennom Ung-risk. Her lærer vi noe viktig om samarbeid – når prosjektet er over skal dette samarbeidet fortsette. Da vet vi litt om hva som har vært utfordringer, og hva som har fungert. Nå legger vi inn masse energi på å skape noen strukturer som skal vare. Det må vedlikeholdes gjennom daglig arbeid, målet for prosjektet må være å gjøre seg selv overflødig.

Den relasjonsbyggende effekten av seminarene vil kunne komme alle innsatte og domfelte i region vest til gode. I dette perspektivet kan Ung-risk-prosjektet forstås som et samarbeidsprosjekt med et mer generelt mål for øye, utover gevinstene for en liten gruppe unge straffedømte som er definert som deltakere i prosjektet.

Ung-risk-prosjektets medarbeider i Bergen fengsel trekker frem arbeidet med den formelle samarbeidsavtalen som det sentrale ved prosjektet, slik hun ser det. Delen av stillingen hennes (10 %) som er satt av til arbeid med Ung-risk har i stor grad gått til å arbeide med et utkast til denne avtalen, og etter at hun skadet seg har dette bare blitt forsterket. Samtidig har hun i perioder jobbet mer enn 10 % stilling med avtalen, i tillegg til kontakten hun har hatt med deltakerne i fengselet. Resultatet er at hun har arbeidet mer enn full stilling på grunn av prosjektet – på min forespørsel om hun kort kan beskrive hvordan Ung-risk har påvirket hennes arbeidshverdag, svarte hun at prosjektet har vært ”spennende og slitsomt”, og at hun ”langt fra har vært den første som har kommet seg hjem om ettermiddagen”. Igjen er Ung-risk-prosjektet noe mer enn de skriftlige beskrivelsene av prosjektet kan tyde på.

Samtidig skal den ferdige samarbeidsavtalen gjelde for alle innsatte og domfelte i Bergen, ikke bare deltakerne i Ung-risk. Dermed blir igjen forholdet mellom den lille gruppen som er definert som deltakere i prosjektet, og prosjektmedarbeidernes innsats og ressursbruk noe uklart.

Hva er Ung-risk-prosjektet? Jeg har vært innom mange forslag til svar på dette, for denne evalueringen, helt sentrale spørsmålet. Ung-risk er produktet av til sammen 30 % stilling fordelt på Hordaland friomsorgskontor og Bergen fengsel; Ung-risk er et spesielt fokus på oppfølging etter endt samfunnsstraff og løslatelse fra fengselet, som rett nok ikke helt er i gang ennå; Ung-risk er den uformelle relasjonsgevinsten som har kommet av fagseminaret som ble arrangert; Ung-risk er den formelle forvaltningssamarbeidsavtalen mellom kriminalomsorgens region vest og Bergen kommune. Avhengig av hvordan man ser det kan man samtidig si at Ung-risk-prosjektet har tatt mye mer arbeid og langt større ressurser enn det en 30 % stilling og et forbruk på ca. 220.000,- kroner til sammen skulle tilsi. Prosjektet, som til å begynne med var vagt og vanskelig å få tak i også for medarbeiderne, er fremdeles ”uklart i kantene” – dels har Ung-risk-navnet blitt brukt om praksis som er en del av kriminalomsorgens vanlige virksomhet (for eksempel gjennomføring av samfunnsstraffen), dels har tanken vært at prosjektet skal bety en fornyet innsats i forhold til arbeidsoppgaver som kriminalomsorgen og samarbeidspartnerne i teorien allerede skal ha ansvaret for, men som i praksis ikke fungerer godt nok (kontaktbetjentarbeidet, forvaltningssamarbeidet) og dels består prosjektet av praksiser og tiltak som er kvalitativt nye, og som ikke hadde blitt gjennomført hvis det ikke hadde vært for prosjektet (seminarene). Etter å ha arbeidet med denne evalueringsrapporten i snart fem måneder, er forholdet mellom pengebruk, arbeidsmengde, endringsteoriens teoretiske beskrivelse av prosjektet og beskrivelsene av prosjektets praksis fremdeles noe uklart for meg. ”Ryddesjauen” har ikke skapt fullstendig klarhet i spørsmålet som var utgangspunktet: hva er så Ung-risk-prosjektet? Jeg har ikke et godt svar, i hvert fall ikke *ett* godt svar.

Dette betyr imidlertid ikke at Ung-risk ikke har vært et prosjekt som har gitt positive resultater. Alt det jeg har beskrevet over har skjedd eller skal skje. Oppfølging etter soning for den enkelte, samarbeidsavtalen som skal gjelde for alle og seminarerne som skaper uformelle bånd, er alle praksiser som finnes og som til dels – i varierende grad på forskjellige steder – ser ut til å være vellykket. Det betyr bare at det for Ung-risk-prosjektet – som for Ungfirer'n – har vært utfordrende å skrive en klar og entydig evalueringsrapport. Er alle disse praksisene til sammen Ung-risk-prosjektet? Er Ung-risk-prosjektet et prosjekt? Er Ung-risk prosjektet *ett* prosjekt? Eller er midlene en sum penger som i en ressursfattig virkelighet er brukt slik man har ønsket det, der og da? Jeg mener ikke med dette å si at det er feil bruk av pengene. Men Ung-risk-prosjektet *som prosjekt* har i mine øyne i for stor grad blitt til mens man har gått. Dette kan også ha hatt fordeler – prosjektets ad-hoc-preg har gitt en fleksibilitet som kanskje ikke hadde overlevd mer rigide planer. Men i min vurdering må et tydeligere, mer samkjørt prosjekt prioriteres over de gode mulighetene til å endre retning underveis. I fremtiden vil det, slik jeg ser det, være ønskelig å gi prosjektet (eller "prosjektet", eller prosjektene) klarere rammer og en langt tydeligere profil.

5.5 Prosjektets gang: gevinster, utfordringer og problemer

Til slutt i kapitlet om Ung-risk skal jeg kort peke på noen gevinster, utfordringer og problemer ved prosjektet som kan sies å gå "utenfor" endringsteorien, i den forstand at de skriftlige beskrivelsene av prosjektet ikke forholder seg til disse i særlig grad. De utgjør likevel alle problemstillinger som jeg ser som relevante i en beskrivelse av Ung-risk, slik prosjektet har blitt gjennomført i den første tiden etter oppstart.

5.5.1 Samarbeidet fengsel og friomsorgen

For det første ser det ut til at Ung-risk-prosjektet har hatt en positiv virkning på samarbeidet mellom Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor. Saksbehandleren i friomsorgen opplever det slik:

Samarbeidet mellom fengselet og oss har fungert bra. Hun [Ung-risk-medarbeideren i Bergen fengsel] og jeg har hatt en hel del samtaler. (...) Men sånt tar jo tid, det skjer utenom de 20 prosentene. Men vi er i ferd med å bryte opp kulturforskjeller som har vært mellom fengselet og friomsorgen, det er på vei til å bli et veldig godt samarbeid, dette. Jeg blir veldig godt mottatt der ute. Vi har jo

skult litt på hverandre tidligere, vi to underavdelingene av kriminalomsorgen, men ikke så mye nå lenger. Ung-risk har bidratt positivt til det.

Prosjektets medarbeider i fengselet deler denne oppfatningen; arbeidet med Ung-risk-prosjektet har båret frukter i form av lavere terskler for kontakt mellom fengsel og friomsorgskontor generelt. De to medarbeiderne har vært i samme båt i forhold til å være ansvarlige for et prosjekt som i utgangspunktet var uklart og vagt definert. Samtidig har de opplevd at prosjektlederen fra region vest har vært fraværende i den daglige driften av prosjektet, noe som oppleves som positivt, siden de dermed har fått ”utforme prosjektet selv, uten å bli overstyrt.” Prosjektlederen deler også selv denne oppfatningen. Han formulerer det poetisk:

Det er jo flinke folk. Jeg tenker at bekken må finne sitt eget spor på vei nedover fjellsiden. Man må ha respekt for den bekken som finner sin egen vei.

De to medarbeiderne har på denne måten måttet skape prosjektet underveis i arbeidet, uten klare overordnede føringer for hvordan resultatet skulle bli. Om denne måten å lede prosjektet har vært den beste for prosjektet, er en helt annen sak; dette kan være noe av bakgrunnen for at Ung-risk som prosjekt i dag er flytende og vanskelig å få tak i. Men i forhold til å sveise de to medarbeiderne sammen, har denne lederstilen vært positiv – de har ikke hatt noe valg.

5.5.2 Fengselskontekstens begrensninger

Det er sentralt at det arbeidet som gjøres i forhold til Ung-risk-prosjektet må forstås i forhold til prosjektets konkrete omgivelser. Metodisk skiller evalueringen av Ung-risk seg fra evalueringen av Ung-firer'n blant annet gjennom at jeg ikke har observert dagliglivet på en avdeling, ettersom Ung-risk-prosjektet ikke har vært lokalisert til ett sted. Dermed er utgangspunktet mitt for å si noe om hvordan det er å være Ung-risk-deltaker i Bergen fengsel smalere enn tilsvarende grunnlag i kapitlet om Ung-firer'n over. Jeg har vært inne på kontaktbetjentordningens begrensninger i praksis i Bergen fengsel. Jeg har også beskrevet hvordan relasjonen mellom deltakerne og prosjektmedarbeideren i fengselet langt fra var det beste på det tidspunktet jeg gjennomførte intervjuene. Det vil være en stor utfordring å reparere dette forholdet, skal man tro begge mine intervjupersoner. Jeg skal i det følgende gjengi noen av de andre innvendingene innsatte jeg intervjuet hadde.

Begge innsatte jeg intervjuet i fengselet opplever at Bergen fengsel ikke er et heldig sted å plassere unge lovbyrtere hvis man har et ønske om at de ikke skal komme tilbake. Begge forteller om en fengselshverdag der bruk av ulike illegale rusmidler er vanlig, og der handel med disse er et sentralt samtaleemne på de fleste

avdelinger. Dette skaper et sterkt press som kommer i tillegg til den psykiske belastningen et fengselsopphold innebærer, og rus er en enkel løsning for mange:

Det som er en enorm utfordring, er å ikke ruse seg mens man er her inne. Man får psykiske problemer, man er nødt til å få tiden til å gå. Det er veldig vanskelig å si nei her inne. Man trenger virkelig rusen. Det er klart at man må vise at man er villig til å jobbe, jeg skjønner jo det. Men alle kan feile. Det er et stort press å sitte i fengsel.

Den andre innsatte sier det enda sterkere:

Man kan ikke kreve for mye av oss her inne – husk at vi har en tragisk hverdag! Jeg hater å være på cellen min. Sånn er det ute også, jeg er aldri hjemme, aldri inne, ute hele dagen, jeg bare sover hjemme. Jeg takler ikke å være inne på et bestemt sted hele tiden. Jeg må egentlig ut blant folk. Det er veldig slitsomt å sitte i fengsel.

Også i Bergen fengsel er det fast daglig innlåsningstid, noe som sliter spesielt på denne personen.

Videre forteller begge om enkelte fengselsbetjenter som behandler innsatte dårlig. Noen har behov for å markere seg, mens andre ikke bryr seg. Et mer generelt nøkkelord for forholdet mellom innsatte og ansatte i Bergen fengsel er ifølge en av dem jeg intervjuet *mangel på respekt*:

Vi er ikke mennesker når vi er her inne. Vi er en *den*. *Den innsatte*. Det er jævlig upersonlig, det er sånn som du sier til bikkjer. Det er en dårlig holdning, ingen respekt. (...) Fengselet er ikke stedet du skal sette unge folk. Her lærer man ikke noe. Det eneste jeg har lært er at det er jævlig kjipt å sitte i fengsel.

Det er i denne konteksten Ung-risk-prosjektets arbeid overfor den enkelte unge lovbryter antas å skulle virke. Den generelle oppfatningen blant de to innsatte av tilstanden i Bergen fengsel generelt og hvordan unge innsatte behandles spesielt kan forstås som en terskel som et eventuelt vellykket arbeid må komme seg over. Selv om jeg ikke i særlig grad har fokusert på slike problemstillinger i kapitlet om Ung-risk, er dette et viktig fundament for å forstå prosjektet i praksis.

5.5.3 Den vanskelige motivasjonen

Jeg vil også problematisere en av de mest sentrale begrensningene som de ulike medarbeiderne i prosjektet trekker frem når de skal forklare hvorfor noe ikke fungerer optimalt: den innsatte/domfeltes dårlige motivasjon.

Både ansatte i friomsorgen og i fengselet trekker frem deltakernes dårlige motivasjon og mangelfullt utviklede modenhet som sentrale problemer for et vellykket Ung-risk-prosjekt. Dette passer godt sammen med endringsteoriens forståelse av før-situasjonen: unge lovbrøyttere på vei inn i en kriminell tilværelse som mangler tillit til voksne, føler seg generelt misforstått og motarbeidet, mangler tro på seg selv og sunne forbilder – for å nevne noen av de mange problemene prosjektbeskrivelsen forteller om. De unge lovbrøytterne vet rett og slett ikke sitt eget beste, og det er svært vanskelig å få dem til å forstå det:

Det viktigste er å ikke gi dem opp. Man kan jo bli oppgitt av dette arbeidet. De ser overhodet ikke sitt eget beste. De har jo lyst til å slutte med kriminalitet, som regel også slutte å ruse seg. Men helst i går, og helt uten å gjøre noe for det. De vil det den ene dagen, men ikke den neste. Det er vanskelig. (...) Det er veldig viktig at de vil det selv. De må være med, må ville. Vår oppgave er av og til å få dem til å finne ut hva det er de vil. Noen vil jo ingenting, er vanskelige. Alt er kjedelig, det er gjennomgangstemaet. De kommer seg ikke opp om morgenen. De får en sjanse av oss, men de vil ikke nok. Det er mye tull også. Når de ikke vil noen ting, kan ikke jeg gjøre noe. For at vi skal hjelpe dem, må de ville det selv.

I slike uttalelser ser det ut til at det først og fremst er den innsattes vilje det kommer an på – de som komme tilbake til fengselet eller til ny samfunnsstraff har først og fremst problemer med svak vilje. Enten er man motivert for endring, eller så er det ingenting som nytter. Så enkelt er det – de som ikke får til å leve et skikkelig, normalt liv, må skjerpe seg og bli ansvarlige voksne. Ansvar for et vellykket Ung-risk-prosjekt legges dermed i stor grad på de unge deltakernes skuldre. En slik forståelse ligger i mitt syn også til grunn for de forskjellige dokumentene som forteller om prosjektet. I kapitlet om ungdomskriminalitet presenterte jeg teorier og forståelser som kompliserer dette bildet.

Deltakerne jeg intervjuet er også opptatt av vilje og motivasjon, men de legger opp til en mer nyansert forståelse. På den ene siden er de enige i at ett av problemene kan være at det skorter noe på motivasjonen. På den andre siden forsøker de å bryte opp det entydige og klare skillet mellom *enten* motivert *eller* ikke-motivert. De bestrider med sine fremtidsplaner, håp og ønsker dette skillet, de forbeholder seg retten til en grå posisjon mellom prosjektets svart-hvite, enten-eller forståelse av motivasjon for en normal tilværelse:

Jeg sliter noe jævlig med å holde på en jobb. Etter tre måneder går jeg lei, og gjør en dårlig jobb for å prøve å få sparken. Jeg må ha noe som virkelig appellerer, skal jeg fullføre. (...) Men jeg har ikke lyst til å bli noen del av samfunnet. Samfunnet fungerer ikke, man er ikke fri i samfunnet. Jeg hater et A4-liv. Det passer meg ikke. Skole, skole, skole, så jobb, jobb, jobb. Så på gamlehjem for å få liggesår. Så dør du. Er det et liv? Et A4-liv skremmer meg.

De har jo ingen interesser eller mål, sier medarbeiderne i prosjektet. Eller kan det være at de ikke har de *riktige* interessene? I sitatet over er det ikke snakk om enten motivert for endring eller å forstette i en kriminell tilværelse, men en tredje posisjon som innebærer et ønske om noe annet enn *både* et "vanlig A4-liv" og en fortsatt "kriminell tilværelse". Deltakerne forsøker å hevde retten til en mellomposisjon, en "langhåret livsstil" med andre verdier enn det som ligger i prosjektets forståelse av "normalitet" og "motivasjon" (jf. Christie 1968), selv om prosjektets utgangspunkt er at de må velge mellom ett av to – enten kriminell eller motivert og normal. Deres fortidige kriminalitet kan delvis forstås i forhold til et ønske om å skille seg ut, om å være annerledes (kriminalitet kan ha fungert som en måte å *gjøre identitet/annerledeshet* på, jf. kapitlet om ungdomskriminalitet), samtidig som de ikke vil gi avkall på annerledesheten, selv om de skulle klare å "slutte med kriminalitet". Ønsket om å skille seg ut og frykten for å bli "vanlig" er noe de fleste kan kjenne seg igjen i fra ungdomstiden. De færreste ungdommer ønsker vel å bli "vanlig", "normal" og "som alle andre" (at de fleste blir det til slutt likevel, er en annen sak)? På dette punktet snakker prosjektets endringsteori og deltakernes oppfatninger og fremtidshåp forbi hverandre.

5.5.4 Å være eller ikke være med?

I forlengelsen av diskusjonen om deltakernes motivasjon må jeg tilslutt trekke frem at deltakerne i prosjektet uttrykker en viss generell skuffelse over gjennomføringen. Den ene av de innsatte i Bergen fengsel forteller at han fikk forhåpninger til prosjektet som ikke ble innfridd:

Når man er med i et sånt program [Ung-risk], regner man med at det skal bli lettere. Man får større forventninger til soningsforholdene. Men det har ikke blitt noe bedre, ikke egentlig. Man burde stille opp mer.

Deltakeren fra friomsorgen er mer nøytral. Han er opptatt av at deltakelse i prosjektet har vært "greit nok", men at han ikke kan se at det har endret noe for ham.

Den siste deltakeren fra fengselet er tydeligst direkte negativ. Han er redd for at deltakelse i prosjektet gjør det vanskeligere for ham å få prøveløslatelse etter 2/3-tid. Siden han er med i Ung-risk, fokuserer fengselet sterkere på situasjonen ved løslatelse. Hvis de ikke når alle målene som er satt, mål som etter hans oppfatning ikke hadde betydd like mye for fengselet hvis han ikke hadde vært Ung-risk-deltaker, er han redd for at prøveløslatelsen ikke innvilges:

Hvis jeg ikke hadde vært med i Ung-risk, hadde det vært annerledes. Det er stor usikkerhet nå om jeg får prøven. Jeg må ha ansvarsgruppe klart først, helst jobb.

Det er mye mer som skal på plass før prøveløslatelse. På en måte angrer jeg på at jeg ble med. Uten Ung-risk hadde det sikkert vært lettere å få 2/3-tid.

Jeg vet ikke om denne frykten er berettiget. Men jeg har to betraktninger knyttet til disse uttalelsene. Den første er at et tiltak overfor unge lovbrytere som i praksis kan komme til å forlenge straffen til deltakerne, ville slite på motivasjonen til selv den beste, jamfør diskusjonen over. Den andre er at hvis Ung-risk i fremtiden ønsker å satse på jungeltelegrafene for å rekruttere nye deltakere, slik Ung-firer'n-prosjektet delvis har vært avhengig av, vil jeg si at de har et dårlig utgangspunkt i de deltakerne jeg har intervjuet. Prosjektet har vært opptatt av å drive lobbyvirksomhet overfor eksisterende og potensielle forvaltningssamarbeidspartnere. Tiden kan være kommet for å være lobbyister også overfor prosjektets egne deltakere.

Det er ingen skam å snu

En evaluering av SNU-prosjektet i Oslo

Tore Rokkan

6 Stifinner'n jr.

Med Stifinner'n jr. kom barnevernet inn i fengsel. Denne hendelsen ble markert med en offisiell åpning på Stifinnerhuset i Oslo fengsel 13. mai 2005 hvor både justisminister Odd Einar Dørum og byrådsleder Erling Lae deltok.

Fordi prosjektet kom så sent i gang, så er det også det siste av kriminalomsorgens tre SNU-prosjekter som blir evaluert. Prosjektperioden utløper 31.12.2006, og fokuset i evalueringen er derfor knyttet til de siste driftsmånedene i prosjektet, oktober og november 2006. Det er allerede klart at Stifinner'n jr. ikke fortsetter i sin nåværende form. Ansatte, ledelse og styringsgruppen i prosjektet har selv anbefalt en løsning som innebærer en annen organisering av tiltaket enn den som var valgt for prosjektperioden. Evalueringen vil naturlig bære preg av dette, både i forhold til usikkerheten som oppstår for medarbeidere og deltagere i prosjektet, og i forhold til hvordan oppslutningen om den nye modellen farger meninger og vurderinger av dagens praksis.

Denne evalueringen handler om perioden før oppstarten i prosjektet 13. mai 2005 og frem mot avslutningen ved årsslutt 2006. 24 unge har vært inne i prosjektet; noen bare med en samtale på varetektsella, mens andre har vært med i nesten hele prosjektperioden på halvannet år. Det har vært 6 medarbeidere innom prosjektet, som startet opp med to ansatte og endte med fire, to med barnevernsfaglig og to med fengselsfaglig kompetanse. Prosjektet har skiftet prosjektleder to ganger og avdelingen har skiftet ledelse en gang.

Denne evalueringen er også skrevet av en ny evaluator, som overtok ansvaret for evaluering av SNU-prosjektene fra 1. september 2006. Til grunn for evalueringen av prosjektene ligger en forskningsskisse som i dag kanskje ville hatt et annet fokus enn den gang evalueringen av SNU-prosjektene ble planlagt. Den største forskjellen innebærer ikke en forskjell i hva som skal evalueres eller hvordan evalueringen skal gjennomføres, men endringer i det politiske fokuset på barn og unge i fengsel. I denne evalueringen av Stifinner'n jr. innebærer dette et litt tydeligere fokus på de systemmessige og strukturelle sidene av prosjektet. Fremlegging av Sortingsmelding nr. 20 (2005-2006): *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar* og enkeltsaker diskutert i media, har satt et nytt søkelys på straffereaksjoner ovenfor barn og unge. Dette gjør det vanskelig å ikke vurdere tiltakene inn i en større politisk sammenheng, hvor erfaringene og funnene i SNU-prosjektene kan og bør påvirke det politiske ordsiftet.

På den andre siden må jeg som ny evaluator forholde meg til metode og design som ligger til grunn for de to prosjektene som allerede er evaluert: Ung-firer'n i Trondheim og Ung-Risk i Bergen. I dette arbeidet er prosjektene konfrontert med sin før-forståelse; målsetninger og prosjektbeskrivelser i søknader og dokumenter som lå til grunn for prosjektet. Slik er det også jobbet med Stifinner'n jr.. En særlig grunn for en forskningsfaglig etterrettelighet i evalueringen av Stifinner'n jr. er det faktum at jeg i min tidligere jobb som rådgiver i Tyrilistiftelsen deltok i utarbeidelsen av en skisse for etablering av et juniorprosjekt i Stifinner'n i samarbeid mellom Oslo fengsel, Barne- og familieetaten i Oslo kommune og Tyrilistiftelsen (Oslo kommune 1999). Jeg har likevel ikke deltatt direkte i arbeidet med Stifinner'n jr. før jeg overtok ansvaret for evalueringen av prosjektet som ansatt ved Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS.

Hvordan kan min før-forståelse påvirke evalueringen av Stifinner'n jr.? Som tidligere medarbeider i Tyrili har jeg tilgang til kunnskap om forståelsesmåter og vurderinger som kan påvirke hvordan jeg ser på prosjektet. På den andre siden gir min bakgrunn med en faglig legitimitet som gjør det vanskelig å være nøytral observatør i sammenhenger der Stifinner'n inngår. Om dette er positivt eller negativt i forhold til denne evalueringen får andre vurdere, men det gir en mulighet til å skille mellom det som var der før SNU-prosjektet kom til Stifinner'n, hva som er erfaringer knyttet til implementering av prosjektet og hva som er arbeid med de unge i Stifinner'n jr.

Jeg føler meg fri til å kunne vurdere prosjektet utenfra og kunne være kritisk til vurderinger og valg som er gjort i og omkring prosjektet. Jeg er nok likevel farget ved å være positiv til denne formen for initiativer og forsøk i søken etter å finne gode tilbud for unge i fengsel og å søke å oppnå samhandling mellom kriminalomsorgen og samarbeidspartnere i og utenfor fengsel. Samtidig med avslutningen av arbeidet med evalueringen av SNU-prosjektene overtok jeg også ansvar for evaluering av samordning av planarbeid for individuelle opplegg under straffegjennomføring i samarbeid med kriminalomsorgens sentrale forvaltning KSF. I dette arbeidet vil også erfaringene fra SNU-prosjektene og Stifinner'n jr. være interessante og relevante for utvikling av mer helhetlig samhandling om planarbeidet.

Mange erfaringer fra prosjektarbeid skyldes kanskje ikke forhold som er direkte knyttet til målet for prosjektet, men som er et resultat av generelle og strukturelle problemer knyttet til det å utvikle, lede og avvikle et prosjekt. Slik er det også for Stifinner'n jr.. Mange av disse erfaringene er nyttige fordi de avdekker hemmere og fremmere som har overføringsverdi til andre prosjekter, og for å vurdere om måten prosjektet er organisert på er hensiktsmessig for å oppnå de målene som man ønsket.

6.1.1 Justisdepartementet inviterer

Stifinner'n jr. er det fjerde av totalt seks SNU-prosjekter som kom i gang etter et tverrdepartementalt samarbeid "for å oppnå et felles mål: Nemlig å bryte en negativ utvikling hos den enkelte som har påbegynt en kriminell karriere eller som befinner seg i risikozonen"²¹. SNU-prosjektene, Snu unge lovbrøyttere i tide – et felles ansvar for stat, kommune og lokalsamfunn, hadde i utgangspunktet et bredt spekter av interesser ut over kriminalomsorgen, hvor seks departementer var inkludert i samarbeidet²². Unge lovbrøyttere skulle møtes med konstruktive tiltak i samarbeid mellom hjem, skole, politi, hjelpeapparat og nærmiljø, ikke minst for å ansvarliggjøre den unge selv og involvere alle berørte. Formålet med prøveprosjektene var å plassere oppfølgingsansvaret og utvikle modeller for et forpliktende samarbeid rundt hver enkelt mindreårig lovbrøytter, mellom rettshåndhevere, hjelpeapparat, skole, pårørende og den unge selv ved å:

- 1 Identifisere og tydeliggjøre ansvarsfordelingen mellom de ulike instansene som møter unge lovbrøyttere. Samtidig må fellesansvaret presiseres, slik at ingen ungdom faller mellom alle stoler.
- 2 Legge til rette for at ungdommen mestrer å ta ansvar for sitt eget liv på en bedre måte, blant annet ved opphør av lovstridig atferd,
- 3 forebygge sosial utstøting og tilbakefall etter dom,
- 4 beskytte samfunnet mot kriminalitet fra mindreårig, gjennom å prøve ut ulike samarbeidsformer og identifisere gode tiltak som er tilpasset den enkeltes livssituasjon. Både primær- og sekundærforebyggende innsats skal vektlegges. Samspillet med det sivile samfunn skal tillegges betydelig vekt i satsningen.²³

Prøveprosjekt 2, delprosjekt 4 skulle prøve ut tiltak for å sikre kontinuitet i oppfølgingen og motivasjonsarbeidet for unge lovbrøyttere på vei ut av fengsel via oppfølgingstiltak til hjem og samfunn og baseres på et samarbeid mellom kriminalomsorgen og barnevern. Prosjektet skulle lokaliseres i Oslo.

6.1.2 Oslo kommune er med

Justisminister Odd Einar Dørum inviterte personlig barne- og familieministeren, byrådsleder og byrådene for velferd og sosiale tjenester og for barn og utdanning i

²¹ Fra en felles presentasjon om prosjektet *SNU UNGE lovbrøyttere* fra Justis og politidepartementet tilgjengelig på internett: <http://www.dep.no/jd/norsk/tema/barnogunge/012101-990648/dok-bn.html> den 14. november 2006

²² Seks departementer har bidratt til utvikling av SNU-prosjektene forut for igangsetting i 2003: Justis- og politidepartementet, Barne- og familiedepartementet, Utdanning- og forskningsdepartementet, Sosialdepartementet, Helsedepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet.

²³ Fra en felles presentasjon om bakgrunn og utfordringer i prosjektet *SNU UNGE lovbrøyttere* fra Justis og politidepartementet, tilgjengelig på internett: <http://www.hr.dep.no/odinarkiv/norsk/bondevikII/jd/annet/012101-210052/dok-bn.html>

Oslo kommune til møte 24. mars 2004 for å diskutere et mulig samarbeid om SNU-prosjektene *Tak over hodet*²⁴ og *Stifinner'n jr.* Møtet ble fulgt opp av en invitasjon til Oslo kommune om kostnadsdeling for Stifinner'n jr. etter importmodellen (som for annet forvaltningssamarbeid i kriminalomsorgen, se Stortingsmelding 27 1997/98), men hvor justisdepartementet tilbød seg å refundere deler av kommunens lønnskostnader til en stilling som barnevernsfaglig medarbeider i prosjektet. Kommunens barnevernstjeneste skulle påta seg arbeidsgiveransvaret og forlenge engasjementet ut prosjektiden.

Oslo kommune valgte å legge ansvaret til barnevernstjenesten ved en av bydelene i Oslo, Alna barnevernsenhet, for å knytte stillingen til et fungerende barnevernsfaglig miljø, med tilgang til andre kommunale tjenestetilbud. Alna ligger i Groruddalen, en bydel øst i Oslo. Fordeler vi deltagerne i prosjektet etter bydel i Oslo, finner vi også igjen de fleste i bydel Alna, nabobydelen Stovner og bydel Søndre Nordstrand. Et annet argument for bydelstilknytning er organiseringen av barnevernstjenester i Oslo, som er ulik resten av landet. I Oslo har fylkeskommunen fortsatt ansvaret for den delen av barnevernet som ellers i landet er overført det statlige Barne-, ungdoms- og familieetaten (BUFetat), og bydelene i Oslo er bestillere av tjenester fra egne kommunale institusjoner. Denne strukturen har mulige fordeler og ulemper for tilgang til virkemidler i forhold til prosjektet. På den ene siden er både første- og andrelinjetiltak organisert på samme forvaltningsnivå ved Byrådsavdelingen for velferd og sosiale tjenester, Helse og velferdsetaten og på den andre siden fremstår bruk av andrelinjetjenester (institusjonsplasser) som kostnader i bestillerenhetens (bydelens) budsjett.

Totalt sett kan dette innebære at Oslo har en mer helhetlig oversikt over bredden av tiltakstyper, men også at bydelene i mindre grad etterspør institusjonsplasser²⁵. Leder for barnevernet i Alna bekrefter også at de trolig hadde benyttet seg mer av institusjonsplasser for denne gruppen ved en annen finansieringsordning, som for andre kommuner i forhold til det statlige BUFetat²⁶.

Justisdepartementets ønske om etablering av et felles prosjekt mellom kriminalomsorgen og barnevernet sammenfalt med en skisse og tidligere søknad om etablering av Stifinner'n jr. i samarbeid mellom Barne- og familieetaten i Oslo kommune, Oslo kretsfengsel og Tyrilistiftelsen fra 1999. Denne skissen for et tverrretattlig samarbeid var rettet mot unge innsatte med rusmiddelmisbruk som

²⁴ *Tak over hodet* er delprosjekt nummer 2 av de 6 SNU-prosjektene. Prosjektet er revidert i perioden og er nå i ferd med å starte opp som et institusjonsprosjekt i regi av Barne- og familieetaten i Oslo; MultifunC.

²⁵ Fra konklusjonene i evaluering av finansieringsordningen i barnevernet i Oslo kommune i Hanne Borgen og Anne Huser, 2005 *FAFO-rapport 483*. FAFO, Oslo, side 63 - 66

²⁶ Intervju med Leder i Alna barnevernsenhet, Marit Hoff, 9. november 2006

skulle følge forløpet som allerede var etablert i Stifinner'n, forsterket med barnevernsfaglig kompetanse²⁷. Den gang trakk kommunen seg fra samarbeidet etter avslag om økonomisk støtte fra staten²⁸. I invitasjonen til Oslo kommune om deltagelse i SNU-prosjektet er skissen om Stifinner'n jr. på nytt utgangspunkt for samarbeid mellom barnevern og kriminalomsorg.

I oppstarten av prosjektet ble det vurdert ulike løsninger for organisering av prosjektet. En løsning var å etablere et ambulerende tverrfaglig team som fulgte opp de unge på de avdelingene hvor de var plassert, fortrinnsvis i avdelinger som innholdsmessig la gode rammer for endringsfokuset arbeid og for deltagelse i skole og fritidsaktivitet. I Oslo fengsel omfattet dette 5. avdeling (avd. A), TOG-avdelingen (avd. C) eller Stifinner'n (avd. C). Alternativet var å følge føringene som var lagt i den tidligere skissen om Stifinner'n jr. hvor den naturlige plasseringen var Stifinner'n, lokalisert i et eget bygg, det tidligere fengselssykehuset, midt i Oslo fengsel. Et viktig argument for det alternativet var ønske om skjerming av de unge for uheldig påvirkning fra voksne innsatte ved ordinære avdelinger. I Stifinner'n hadde Oslo fengsel en fungerende miljøterapeutisk avdeling med endringsfokserte innsatte rusmisbrukere.

6.2 Om Stifinner'n

Stifinner'n ble etablert i 1992 som et samarbeidsprosjekt mellom Oslo fengsel, Tyrilistiftelsen og Oslo kommune. Prosjektet hadde som målsetning å redusere tiltakefall til kriminalitet og rusmiddelmisbruk for de innsatte som ble tatt inn i kontraktsavdelingen. Stifinner'n ble evaluert i 1996²⁹ og videreført som et permanent tiltak rettet mot innsatte rusmiddelmisbrukere. Målet er å starte en endringsprosess under soningstiden. Tilbudet i Oslo fengsel går over åtte måneder som etterfølges av behandling/rehabilitering på frigang (etter Straffegjennomføringsloven § 12). Ved inntak vurderes blant annet

²⁷ Oslo kommune, Oslo krets fengsel, Tyrilistiftelsen 1999. *Prosjektskisse for Stifinner'n jr.* En annen referanse finnes *Håndbok for Stifinner'n*, revidert utgave 2/99, tilgjengelig på internett: <http://stifinner.tyrili.no/>

²⁸ Det er i samtaler vist til ulike grunner for at barnevernet den gang trakk seg ut av samarbeidet. Avslag på økonomisk støtte fra departementet er igjen begrunnet i implementering av nye forskningsbaserte modeller og programmer i barnevernet, som eks. MST. I tillegg begrunnes dette i skepsis til sammenblanding av barnevernet og fengselets roller. Føringer forut for omorganiseringen av ansvaret for det fylkeskommunale barnevernet i 2004 og økonomiske argumenter kan også ha spilt inn her, jfr. ulike kilder.

²⁹ Einar Ødegaard (1996): *På ulendte veier: evaluering av Stifinnerprosjektet.*

rusproblematikk, behandlingsmotivasjon, og eventuell tidligere behandlingserfaring³⁰.

Forløpet i Stifinner'n er delt i et forløp over to faser, hvor fase en i hovedsak organiserer et eget tilbud med innhold i avdelingen, mens fase to har arbeidsdagen utenfor avdelingen. Felles for de to fasene er et innhold i hverdagen rettet mot misbrukskulturen og fangekulturen:

- Samtalegrupper
- Uttryksterapi
- Stifinnerutdanning (Ny Start)
- Individuell oppfølging
- Fysiske aktiviteter
- Sosial trening
- Plikter og arbeid
- Galskap
- Diskusjoner – mange, lange og heftige
- Gråting (store gutter gråter, ja ...)
- Klemming – omsorg (bedre kjent som relasjoner)³⁰

Innholdet i Stifinner'n har forandret seg gjennom årene, delvis som en følge av kontinuerlige forhandlinger mellom de to faggruppene som forvalter innholdet i avdelingen: fengselsbetjenter ansatt av Oslo fengsel og Tyrilimedarbeidere med ulik sosialfaglig utdanning og bakgrunn. Fra etableringen av prosjektet i 1992 har Stifinnerhåndboka (Schancke-Andresen 1992) vært et uttrykk og en beskrivelse av felles rutiner, systemer og kultur. Håndboka er i ettertid revidert og endret som et resultat av nye forandringer i Stifinner'n. I presentasjonen ved erfaringskonferansen *Fra fengsel til hva?*³⁰ oppsummerer lederen for de Tyriliansatte ved Stifinner'n noen områder fra de to faggruppenes forhandlinger om en felles kultur:

- Sikkerhet/kontroll versus behandling
- Rammer/regler versus kompromisser
- Straff versus læring
- Autoriteter/"blåskjorter" versus relasjon/tillit

Bevisstheten og diskusjonen om disse områdene ser ut til å danne et forhandlingsrom som skaper en dualisme i samspillet mellom Tyrili- og

³⁰ Fra innledning *En gang Stifinner, aldri mer i fengsel*. Av Karin Oppegård på erfaringskonferansen *Fra fengsel til hva?* I regi av Sosial- og helsedirektoratet, Oslo 23. oktober 2006, tilgjengelig på internett: <http://www.tiltak.no/Visnyhet.asp?Id=800&sf=&bl=>. Lest den 01.12.2006

fengselsansatte i avdelingen og deres i forhold til de innsatte. Konsekvenser og reaksjoner kommer an på, men er samtidig forutsigbare. De to ansattgruppene gjennomfører ulike tiltak for å dele ansvar og utvikle en felles kultur, men med ulike roller. Disse tiltakene presenteres som; ”Ingen uniformer, felles Tyriliutdanning for alle ansatte, hospitering for fengselsansatte i Tyrili, felles kompetanseheving/utdanning, felles veiledning (både formell og uformell) og en felles bevissthet om at ingen eier sannheten”, understreker lederen for de Tyriliansatte i Stifinner’n.

Stifinner’n har nedfelte grunnsetninger for samhandlingen mellom de innsatte i fellesskapet. Dette er absolutter som skal overholdes, men som også er grunnlag for situasjoner som brukes i samtaler med de innsatte. Grunnreglene er synlig tilstede på møterommet ved oppslag på veggen:

- Ærlighet
- Kameratstøtte
- Hjelp til selvhjelp
- Ansvar for egen utvikling
- Her og nå
- Tillit
- Tro og håp
- Respekt

6.3 Barnevern i fengsel

Med Stifinner’n jr. kom barnevernet inn i fengsel. Unge lovbrøyttere skulle få en målrettet sonings- og varetektsituasjon, hvor den enkeltes situasjon ble ivaretatt under og etter straffegjennomføringen.

”Ideen var at man skulle lage et tiltak hvor man skulle ivareta unge fengslede på en bedre måte. Man valgte å legge dette tiltaket til den eksisterende ”Stifinneravdelingen” for å dra nytte av det endringsfokus som kjennetegner den avdelingen. ”Jr” skulle også drives etter de samme prinsipper og ideologi som Stifinner’n, men tilpasset de unges behov.”

Slik beskriver den første prosjektlederen i Oslo fengsel tankene forut for oppstarten våren 2005. I februar ble det opprettet en prosjektgruppe med oppgave å forberede prosjektene og de involverte etatene for samarbeid. Av temaene som ble diskutert var implementering og bruk av ART (*Aggression Replacement Training*) i tiltaket

og sammen med samarbeidspartnere, planlegging av hovedaktiviteter i prosjektet og beskrivelse av prosjektplan og rutinehåndbok.

I de opprinnelige forslagene var også friomsorgen og samfunnsstraff en del av tilbudet. På tidspunktet for utforming av prosjektet var det like mange unge under 18 år fra Oslo som gjennomførte samfunnsstraff ved Oslo friomsorgskontor, som det var i varetekt eller som sonet dom i Oslo fengsel (til sammen 16 unge per april 2004) ³¹. I den opprinnelige presentasjonen inkluderes også perioden før fengslingen, som en del av tiltaksperioden i arbeidet med den enkelte unge.

I den endelige prosjektbeskrivelsen inngår alle unge i aldersgruppen 15 – 18 år som soner eller sitter i varetekt i Oslo fengsel. Unge som er folkeregistrert i Oslo prioriteres, men det presiseres i prosjektplanen at alle i aldersgruppen er en del av prosjektet så lenge som de er underlagt et tiltak fra barnevernstjenesten ³². Det kan i prinsippet skje frem til den unge er 23 år hvis den unge allerede er i tiltak i regi av barnevernet ³³.

Prosjektet har definert en visjon om å bli ”det beste soningstilbudet for innsatte mellom 15 og 18 år” med hovedmål om at;

”Unge lovbreakere skal få en målrettet sonings- og varetektssituasjon, hvor den enkeltes behov blir ivarettatt under og etter straffegjennomføringen, gjennom en målrettet og individuell plan som ivaretar den innsattes behov for hjelp fra ulike instanser. Prosjektet skal skape og opprettholde en endring, slik at den enkelte blir bevisstgjort og ansvarlig for sine valg, hvor målet er å kunne leve et kriminalitetsfritt liv”. ³²

Målsetningen innebærer at tilbudet til den enkelte skal skape en endring som skal føre til en forskjell etter endt soning. Dette skal skje på et systemnivå; gjennom en målrettet og individuell plan som ivaretar den innsattes behov for hjelp fra ulike instanser, og på et individnivå; hvor den enkelte blir bevisstgjort og tar ansvar for egne valg for å kunne leve et liv uten kriminalitet. Prosjektet etablerte også flere delmål som ledd i denne prosessen:

³¹ Brev av 11.06.2004 fra Justisminister Odd Einar Dørum, ref. 200400989 *Etablering av Stifinner’n junior – forslag til konkretisering av forvaltningssamarbeid*

³² Prosjektplan for Stifinner’n jr. Oslo fengsel.

³³ Jfr. Barnevernsloven § 1-3, 2. ledd.

- Tilrettelagt og skjermet soning. Ikke i fellesskap på andre avdelinger
- Skoletilbud tilrettelagt på Stifinner'n eller utenfor fengslet
- Jobbe målrettet for et individuelt og tilrettelagt tilbud etter endt soning. Det være seg i forhold til skole, oppfølging, institusjon, bolig, jobb, etc.
- Påbegynne en rehabilitering og starte en endringsprosess

Delmålene omfatter både systemvariabler og virkemidler knyttet til ramme og prosess i arbeidet med den enkelte. Behovet for skjerming fra fellesskap på andre avdelinger og tilrettelegging av eget skoletilbud på Stifinner'n kan både ses på som en beskyttelse og isolering av den enkelte, men også systemets behov for avgrensning av prosjektet og for organisering av tiltakene. De siste to delmålene er en presisering og utdyping av hovedmålsetningens mål om å jobbe målrettet for et individuelt og tilrettelagt tilbud etter endt soning og påbegynne en rehabilitering og starte en endringsprosess. Prosjektplanen beskriver også noen punkter under overskriften menneskesyn:

- Et humanistisk menneskesyn og tro på endring
- Bruke ART aktivt i forhold til enkelte og i grupper
- Jobbe aktivt med relasjonsbygging og med motivasjon til endring
- Ha samtalegrupper og enesamtaler
- Bruke gruppen på Stifinner'n som miljøterapeutisk gruppe

Punktene over inkluderer både verdier, som et humanistisk menneskesyn og tro på endring; målsetninger for arbeidet, som bruk av ART, arbeid med relasjonsbygging og motivering og en vektlegging på samtale som endringsform. Punktet om å bruke gruppen på Stifinner'n som miljøterapeutisk gruppe, er ikke en verdi, men en tilslutning til Stifinner'n sitt verdigrunnlag og arbeidsmetodikk.

6.4 Nå kommer de unge!

I mai 2005 var det to ansatte i prosjektet. En ansatt av barnevernsenheten i Alna bydel, en av Oslo fengsel. Begge har bakgrunn fra sosialt arbeid og arbeid med barn i institusjon, men ingen av dem hadde erfaring fra arbeid i fengsel. Begge medarbeiderne startet i mai og allerede i juni flyttet de første to unge inn i avdelingen. En tredje deltager i prosjektet sov i en annen avdeling, men ble fulgt frem og tilbake til prosjektet på dagtid. *”I etterpåkløskapens lys burde vi ha startet opp prosjektet etter sommeren for at prosjektmedarbeiderne skulle kunne bli godt kjent med avdelingen”*, skriver prosjektlederen om starten i prosjektet.

Starten er beskrevet som et sjokk for alle involverte. De unge oppførte seg ikke som forventet. ”De hadde ikke et erkjent rusproblem, de var ikke motiverte for endring og deltagelse i egen rehabilitering, de hadde en annen væremåte, en annen atferd, andre måter å løse problemer på og andre behov”, oppsummerer de prosjektansatte om inntrykkene fra den første tiden. Begge inngikk i turnus i Stifinner’n og var avhengig av samarbeid med avdelingens andre ansatte – både fengselsansatte og Tyriliansatte.

Ytterligere ett forhold kompliserte oppstarten i prosjektet. De unge juniorene var ikke bare forskjellige fra de andre deltagerne i Stifinner’n, de hadde også med seg sine egne problemer. Særlig problematisk var det at deltagerne i Stifinner’n jr. var dømt for sedelighet. Medarbeiderne på Stifinner’n mente at de ikke hadde kompetanse for å møte dette nye temaet for avdelingen og ønsket seg kunnskap og veiledning for å kunne møte nye utfordringer. Det aktualiserte også spørsmålet om hvem som skulle ha og ta ansvaret for organiseringen av døgntilbudet til de unge i avdelingen.

6.4.1 Krise 1

Kombinasjonen av de prosjektansattes korte erfaring med arbeid i fengsel, at de arbeidet i turnus og dermed fikk lite rom for koordinering, at ungdommene var mer krevende enn hva alle i prosjektet forventet og at det oppstod motstand i og mellom faggruppene, skapte en vanskelig start for prosjektet. Prosjektledelsen innså snart behovet for mer personalressurser eller å endre modellen for å ta grep om situasjonen før situasjonen omkring de unge gikk ut over kvaliteten på arbeidet i hele avdelingen. På et hastemøte i styringsgruppen sist i juli ble det fordelt oppgaver for å evaluere situasjonen som var oppstått og for å komme med forslag til strategier. Et alternativ var å begrense tilbudet til et dagtilbud mellom 0800 og 1500. Et annet var å søke departementet om midler til å styrke personellsituasjonen³⁴.

Det ble produsert flere dokumenter til styringsgruppemøte i midten av oktober 2005. Oslo fengsel peker selv på flere forhold som har gjort starten i prosjektet vanskelig³⁵:

- Skolen kom sent inn i prosjektet. Alle unge i prosjektet har en lovfestet rett til videregående opplæring³⁶. Skolen ble først oppmerksom på prosjektet ved åpningen

³⁴ Hentet fra referat fra Styringsgruppemøte for Stifinner’n jr. 30.07.05

³⁵ Hentet fra notat fra Oslo fengsel, udatert, signert prosjektleder inspektør Tom Eberhart, Oslo fengsel

³⁶ Rett til videregående opplæring gjelder alle unge mellom 16 – 19 år jfr. Opplæringsloven § 3-1. Videre vil retten gjelde ytterligere to år for de som har rett til spesialundervisning, jfr. Samme lov kapittel 5. Det gis også forlengelse i retten hvis særlige forhold har ført til avbruddet.

av Stifinner'n jr., men var raskt inne med tilbud, både i styrings- og arbeidsgruppe og ved å tilby undervisning i nye skolelokaler i et ombygd røykerom i Stifinnerhuset. Det er gitt tilbud om undervisning til den/de av de unge som har ønsket det. Dette er som oftest en eneundervisning (les: aleneundervisning) i de ulike fagene som er tilbudt/valgt.

- Tyrilistiftelsen sin rolle var ikke definert. Når Stifinner'n jr. i stor grad var basert på menneskesyn og ideologi fra Stifinner'n burde Tyrili hatt en egen medarbeider i prosjektet for å styrke denne forankringen, skriver den første prosjektlederen i en evaluering høsten 2005.
- De to prosjektmedarbeiderne startet i mai 2005. De var uten erfaring fra arbeid i fengsel og hadde trengt mer tid for å sette seg inn i avdelingen og fengselets rutiner. Denne tiden ble for kort da deltagerne i prosjektet startet rett etter at de kom. I tillegg var det sommer og ferieavvikling ved avdelingen som førte til lavere bemanning enn ellers.
- Forholdet mellom Stifinner'n og Stifinner'n jr. var ikke tydelig avklart, selv om de deler lokaler. Også Stifinner'n fikk et sjokk da de unge var så ulike og ikke passet inn i hverdagen. Arbeidet med de unge krevde også mye av medarbeiderne på Stifinner'n, både fra ansatte i Stifinner'n og fra innsatte Stifinnere. I oppstarten ble det forsøkt å etablere en fadderordning for de unge. Stifinner'n jr. skulle utgjøre et team, på lik linje med de to faseteamene i Stifinner'n. Samtidig inngikk de ansatte i Stifinner'n jr. i den ordinære turnusen hvor rutinene allerede var lagt og innarbeidet på forhånd. Det var en samtidig omorganisering av turnus og ledelse av Tyrilis medarbeidere i Stifinner'n, men dette var heller til ulempe enn til fordel for etableringen av Stifinner'n jr, oppsummeres det.

Hovedkonklusjonen var at det måtte inn mer ressurser for å opprettholde målsetningen i prosjektplanen. Særlig gjelder dette hensynet til skjerming av de unge hvis de måtte være på en annen avdeling enn ved Stifinner'n etter kl. 15.00. Uten flere ansatte ville juniorene legge beslag på for mye av personalressursene og forskyve fokuset i Stifinner'n. På dagtid vil de unge i hovedsak gå på skole eller følge programmer. Dette medfører at ettermiddag og kveld er tiden for individuell tilrettelegging og påvirkning. Derfor må personalressursene kunne tilfredsstille behovet for bemanning etter kl. 1500 og i helgene, konkluderes det med i evalueringen.

Også de prosjektansatte oppsummerer situasjonen i de fire første driftsmånedene. Også her legges det vekt på manglende erfaring fra arbeid i fengsel, uheldig tidspunkt for oppstarten og for kort tid til forberedelser før de første unge kom inn i prosjektet. De legger også vekt på forskjellene mellom de unge i Stifinner'n jr. og de voksne i det ordinære tilbudet i Stifinner'n. De unge følger ikke programmene, gruppene og progresjonen i fasedelingen i Stifinner'n. Dette fører til at de unge har

hatt vanskeligheter med å bli integrert i kulturen og på huset. De har ofte holdt seg for seg selv i stedet for å delta i fellesskapet. Forskjeller i atferd har også ført til situasjoner med verbal utagering og trusler som har vært utfordrende å takle.

Prosjektmedarbeiderne har også beskrevet de problemene som oppstår når de unge soner for andre former for lovbrudd enn Stifinnerne. Men en hovedvekt på sedelighet og grov vold, passer de ikke inn i forhold til rusmiddelmisbrukere som har tatt et standpunkt i forhold til å slutte med rusmisbruk. Blant de unge er det ingen som har et erkjent rusmisbruk. De problemene som de unge har hatt med seg er definert som utenfor kompetanseområdet i Stifinner'n.

De to unge som flyttet inn først i prosjektet hadde begge erfaringer fra kriminalomsorgen fra tidligere, og var misfornøyd med begrensninger i tilbudet ved Stifinner'n i forhold til hva de hadde opplevd ved andre avdelinger. Deltagerne i Stifinner'n jr. var i mindre grad motivert for endring og hadde ikke et synlig problem å innrette arbeidet i forhold til, slik tilfellet var for de voksne stifinnerne. De er også ulike i forhold til væremåte, takt og tone, stil og måten å møte problemer på. De trenger mer omsorg og oppmerksomhet, konkluderer de prosjektansatte.

Det har vært vanskelig å samarbeide om program og grupper i avdelingen. Som beskrevet tidligere bruker Stifinner'n ulike programmer, grupper og felles aktiviteter for å fokusere på og arbeide med rusmisbruk og kriminalitet. Aktivitetene inngår i en progresjon gjennom to faser forut for overgang til behandlingsinstitusjon³⁷. Strukturen i hverdagen er lagt gjennom flere år, og er samtidig gjenstand for forhandling – mellom fengselsansatte og Tyriliansatte i Stifinner'n. De ansatte i Stifinner'n jr. har i liten grad kommet i posisjon for å påvirke eller tilrettelegge hverdags-strukturen i Stifinner'n. De unge har likevel deltatt i arbeidslag og på noen turer.

Samarbeidet med barnevern utenfor fengselet har vært vanskelig. De unge i Stifinner'n jr. har brukt mange tilbud hos barnevernet før dom og innsettelsen i fengsel resulterte ofte med at mappen ble lukket og saken lagt bort. Det er et problem at unge som kanskje har mest behov for kontinuitet og tilrettelagt oppfølging blir "utskrevet" når de settes inn i fengsel. Det samme opplevde Stifinner'n jr. når de ønsket gjenåpnet tiltak hos barnevernstjenesten for deltagere i prosjektet. Isteden ble de selv også sendt mellom barnevernstjenesten og

³⁷ Etter Straffegjennomføringsloven § 12. Gjennomføring av straff i institusjon. Kan gjennomføres helt eller delvis dersom oppholdet er nødvendig for å bedre domfeltes evne til å fungere sosialt og lovlydig, eller andre tungtveiende grunner taler for det, jfr. Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven. Tilgjengelig på internett: <http://www.kriminalomsorgen.no> den 20. november 2006.

sosialtjenesten på jakt etter noen som tok ansvar. Denne prosessen var ofte tidskrevende og en belastning for de ansatte i prosjektet.

6.4.2 Krise 2

9. oktober 2005 publiserte Aftenposten en artikkel om Barneombudet på besøk i Oslo fengsel; *Barn soner som voksne*. Besøket var i forbindelse med besøk fra Europarådets torturkommite, og barneombudet tok også turen innom Stifinner'n og snakket med innsatte og ansatte i Stifinner'n jr. Her traff han en engasjert medarbeider som var frustrert over startproblemene i prosjektet, for få ressurser og for dårlig oppfølging fra barnevernet. – Systemet er for dårlig når de unge skal ut av fengselet. "Systemet svikter", uttalte den barnevernsansatte på Stifinner'n jr., mens barneombudet konkluderte med at; "Det vi opplever her er en systematisk ansvarsfraskrivelse fra barnevernets side". Oppslaget førte til en ny krise innad i prosjektet som allerede var hardt presset, som endte med at den barnevernsansatte sa opp sin stilling³⁸. Han får likevel de beste skussmål fra barnevernet for det arbeidet som ble gjort i prosjektet³⁹.

Samtidig skjedde det også et skifte i ledelsen av prosjektet da den opprinnelige prosjektlederen gikk over i annen stilling i fengselet, mens en førstebetjent fra Stifinner'n overtok prosjektledelse og ansvar for det daglige arbeidet i prosjektet.

Også regionen kommenterer i en egen gjennomgang krisene som har oppstått i prosjektet og argumenterer for å tilføre nye ressurser. Dette begrunnes med de samme punktene som i evaluering fra fengselet og de prosjektansatte. Gjennomgangen peker særlig på behovet for skjerming for de unge som oppholder seg i ordinære avdelinger på kvelds- og nattid samt behovet for å implementere et eget endringsprogram for målgruppen (ART) som også skal skape nødvendig kontinuitet mellom tilbudet i fengselet og tiltakene i barnevernet ute. I brevet etterlyses etableringen av samarbeid med barnevern og førstelinjetjeneste utenfor fengsel og at dette arbeidet er blitt skadelidende av den pressede situasjonen i prosjektet.

³⁸ Prosjektmedarbeideren fra Alna bydel sa opp sin stilling med virkning fra 4.november 2006

³⁹ Fra intervju med leder for barnevernstjenesten i bydel Alna, Marit Hoff, den 9. november 2006

6.5 Nye penger og en ny start

Prosjektet ble lovet nye penger, men prosjekteier ønsket først en konsekvensutredning av ulike alternative driftsformer og en innstilling fra styringsgruppa⁴⁰. På et nytt møte i styringsgruppa 14 dager senere ble det oversendt en søknad om videre drift av Stifinner'n junior. Styringsgruppa konkretiserer her sine mål for prosjektet som:

- 1 å skjerme de unge fra uheldig påvirkning fra andre innsatte,
- 2 å etablere et miljø for endring og utvikling og
- 3 å skape en best mulig situasjon for innsatte etter løslatelse.

Videre oppsummeres arbeidet med målene i prosjektet:

- 1 Det har vært ressurskrevende å skape en soningssituasjon som var skjermet hele dagen, dvs. frem til kl. 2100. Flere deltagere har kun mottatt et tilbud på dagtid, frem til k.15.30.
- 2 Det er ikke oppnådd noen synlig endring og de unge deltagerne i Stifinner'n jr. synes ikke motivert for å delta i endringsprosesser. Dette er et krevende arbeid som også tar ressurser fra arbeidet med de voksne motiverte deltagerne i Stifinner'n.
- 3 Arbeidet med å forberede for en bedre løslatelsessituasjon er ikke prioritert tilstrekkelig. Det kreves tid for å etablere et slikt samarbeid. Oslo kommune var også kritisk til at deres medarbeider i så stor grad ble knyttet opp til ordinær drift av avdelingen og i for liten grad fikk ivaretatt barnevernsfaglige oppgaver.

Ut fra denne oppsummeringen vurderes det at en fortsatt bemanning med to medarbeidere vil begrense innsatsen til å konsentrere seg om målpunkt 3; "å skape en best mulig situasjon for innsatte etter løslatelse". Dette ville være en annen modell hvor de ansatte ville være en ekstra ressurs når unge ble løslatt med overgang til barnevernet. Dette ville innebære en ny prosjekt-organisering og et nytt navn på prosjektet. En økning med kun en ny medarbeider vil styrke situasjonen i forhold til ressursmangel, men vil ikke kunne løse problemene med å oppfylle målsetningene i prosjektet. Styringsgruppen og ledelsen i Oslo fengsel anbefalte derfor en løsning hvor prosjektet ble styrket med to medarbeidere, til totalt fire.

Det ble også skrevet en ny prosjektplan med flere innspill fra samarbeidspartnerne i styringsgruppen: Skolen (Grønland Voksenopplæring GVO) ønsker seg et mer overordnet samarbeid med prosjektet. Friomsorgen ønsker seg en tettere kontakt med barnevernet og ønsker at prosjektet skal jobbe mer planmessig med den utadrettede virksomheten under soningen. Politiet er positive og ønsker å delta når

⁴⁰ Fra referat i Stifinner'n jr. Styringsgruppa, Oslo fengsel den 1.11.05

det trengs, mens Tyrili kritiserer at ingen tar ansvar for oppfølgingen og at signaler om dette må bli grepet på et overordnet nivå, i justis-, i helse- og i barne- og familiedepartementet. Barnevernet ønsket at prosjektplanen legger hovedvekt på utadrettet arbeid mot bydelene, barnevern og sosialtjenesten. Den nyansatte fra barnevernet må få en tydelig barnevernsfaglig forankring. Skjerming og institusjonsarbeid må være kriminalomsorgens ansvarsområde. Barnevernet ønsket også at ansvarsgrupper prioriteres som virkemiddel og at dette ville åpne for mer ressurser fra kommunens side. Oslo fengsel bekrefter sin ambisjon om å drive endringsarbeid i forhold til de unge. Fengselet vil skape en felles arena for endringsarbeid hvor medarbeidere jobber sammen og deler kompetanse, uavhengig av arbeidsgiver og uavhengig av om den man jobber med har rusproblemer eller problemer med aggresjon og vold.

Den nye prosjektplanen opprettholder samme visjon, målsetning, delmål og menneskesyn som den tidligere planen (se side 113), men har tatt inn flere presiseringer i forhold til samarbeidspartnernes rolle, rutiner for kartlegging og prosedyrer ved inntak. Skissen prioriterer innholdsarbeidet, med mer om ART, skole og om innholdet i hverdagen. I tillegg er skissen tydeligere på konsekvenser ved brudd og uønsket atferd. Bruk av ansvarsgrupper er tatt inn som et av virkemidlene i prosjektet. Vedlagt planen fulgte også et budsjett med lønnsmidler for tre ansatte fra kriminalomsorgen (i tillegg til den barnevernsansatte).

Fra 1. januar var de to nye medarbeiderne på plass og ansattgruppen var komplett. Den ene stillingen fra barnevernet jobbet i hovedsak på dagtid, mens de fengselsansatte fulgte turnus. To ansatte har gjennomført grunnutdanning i ART og har kompetanse i MI (Motiverende samtale) og sinnemestring. Det var to unge deltagere som overnattet på huset og to som ble fulgt opp i varetekt i den avdelingen de satt. Begge de to på huset har ansvarsgrupper rundt seg, med tilbud om skole og nettverksmøter. Den ene av de to som sitter i varetekt er dømt i samme sak som en av de på huset. Dette gjør det vanskelig å flytte ham over til Stifinnerhuset. Den andre ble det jobbet med, blant annet ved besøk på Stifinnerhuset og ved andre avdelinger. I forbindelse med et av disse besøkene oppstod en hendelse som førte til en revurdering av forløpet. Stifinner'n jr. vurderte det da som for risikabelt å ta inn personen med hensyn til fellesskapet i avdelingen.

I denne perioden revideres prosjektplanen på nytt og kompletteres med en rutinehåndbok. En studietur med besøk i et ungdomsfengsel i London kombineres med et gruppearbeid som skriver om prosjektbeskrivelse og utformer en Rutinehåndbok for Juniorprosjektet ved Stifinner'n, avd C, Oslo fengsel. En av de synlige endringene er navneendringen, fra Stifinner'n jr. til Juniorprosjektet ved Stifinner'n. Denne endringen virker liten, men markerte likevel en forskjell i forholdet til Stifinner'n på samme avdeling. I prosjektplanen markerer også prosjektet seg i mer forpliktende formuleringer om gjensidig samarbeid med

barnevern, friomsorg, skole og politi. Det er den barnevernsansatte som skal ha ansvaret for å koordinere og sikre oppfølging under og etter soning. Hun skal jobbe dagtid. Visjonen utvides og konkretiseres til å omfatte innsatte mellom 15 og 18 år som gjennomfører varetekt eller som soner dom. Tidligere formulering her var for innsatte mellom 15 og 18 år. Det ble også gjort endringer i hovedmålet for prosjektet. Det ble understreket at planarbeidet omkring den enkelte skulle være målrettet og individuell, og der hvor den unge innsatte tidligere skulle "... bli bevisstgjort og foreta positive vurderinger i forhold til en videre kriminell løpebane", så skulle den nye deltageren "... bli bevisstgjort og ansvarlig for sine valg, hvor målet er å kunne leve et kriminalitetsfritt liv". Under punktet om metode er bruk av Motiverende samtale (MI) kommet til.

I rutinehåndboka beskrives prosessen i arbeidet med de unge i prosjektet, fra nyinsettelse ved dom eller varetekt til kartlegging og innholdet i tilbudet under opphold på avd. C (Stifinner'n) og avd B. Rutinehåndboka har fokus på organisering av rutiner i fengsel og skal tydelig bidra til å styrke administreringen av de unge i fengselet og i avdelingen. Her beskrives krav til innholdet i dagen og konsekvenser for brudd på regler og rutiner. Det utformes et kartleggings skjema som omfatter personalia, spørsmål om familie, skole og kontakt med hjelpeapparatet. Skjemaet kartlegger også tidligere institusjonserfaring og kontakt med kriminalomsorgen. Det er også to sider med spørsmål om problemer, egenskaper, drømmer og forslag til løsningsstrategier⁴¹. Deltagerne i juniorprosjektet skal så langt som mulig følge de daglige rutinene og reglene på avdelingen, men beslutningene om konsekvenser for brudd "... skal som hovedregel gjøres av juniorteamet som skal vurdere bruddet individuelt ut fra den innsattes modenhetsnivå, bruddets karakter og nærhet i tid". "... Det vil være aktuelt med andre konsekvenser ved brudd enn det er for de ordinære Stifinnerne ved avdelingen. Ansvar for egne handlinger, læring og utvikling vil være målet når konsekvensene bestemmes."

Våren og begynnelsen av sommeren var en god tid i prosjektet. De lykkes med to unge innsatte som fikk med seg fotballturnering og sommerleir før en fikk et oppfølgingstilbud i barnevernet og den andre ble løslatt til familie og skolestart. Den tredje unge på avdelingen følte også på fremgangen og ønsket seg på skole utenfor fengselet fra høsten av.

⁴¹ Kartleggings skjemaet er tilgjengelig som vedlegg til *Rutinehåndbok for Juniorprosjektet ved Stifinner'n, avd C, Oslo fengsel*

6.6 Status før slutt

Juniorprosjektet fikk en bedre start enn Stifinner'n jr. hadde hatt. Flere ansatte, tydeligere linjer og et fornyet mandat skulle også gi en bedre sommer enn sist. Samtidig uteble den store tilstrømningen. I denne perioden ble det gjennomført flere samtaler med unge i varetekt og unge forut for soning. Det er registret 5 forvernsaker blant de 24 deltagerne i Stifinner'n jr. I disse sakene er kontakten enten etablert ut fra kjennskap til andre innsatte, blant juniorene eller på Stifinner'n, eller det er unge som tidligere har vært inne til soning/varetekt. Flere av disse har annen hjemstedsadresse enn Oslo, oftest nærkommuner i Akershus.

Totalt er det registrert 24 deltagere i Stifinner'n jr. eller juniorprosjektet. 7 av disse har hatt et døgntilbud på Stifinner'n jr., mens flere av de andre har hatt faste eller sporadiske tilbud under soning eller varetekt ved andre avdelinger i Oslo fengsel. Gjennomsnittsalder ved soningsstart for deltagerne var 17,4 år, hvor den yngste var 15 år (født i november 1990), mens den eldste var 21. Midtpunktet i utvalget er deltagere født i 1988, mens det var flest deltagere født i 1989. Halvparten av deltagerne har kun varetekt, 9 av disse er nå løslatt. For de 11 deltagerne som soner dom er gjennomsnittlig domslengde 571 dager, med fire korte dommer på mindre enn 3 måneder, mens to soner dommer på over 5 år. To deltagere med lengre dommer er overført annet fengsel. En av disse er dømt til forvaring. Halvparten av de som soner dom har vold som viktigste lovbruddskategori, 6 har dom for vinningskriminalitet. Kun 3 har narkotikadom som viktigste lovbrudd.

17 av de 24 har hjemstedsadresse i Oslo, flest i Søndre Nordstrand, Alna og Stovner bydel. Alle med unntak av en er norske statsborgere, 10 er ikke født i Norge, mens 18 av de 24 har foreldre som er av ikke-nordisk opprinnelse. Dette utgjør 75 prosent av alle deltagerne i prosjektet. Dette høye antallet bekreftes også av tall i Stortingsmelding nr. 20 (2006-2006): *Alternative straffereaksjoner ovenfor unge lovbrøyttere*. Her oppgis tall for innsatte under 18 år per 12.09.2005, hvor 64 prosent var utenlandske statsborgere, 80 prosent av alle nyinsettelse var til varetekt, med en gjennomsnittstid på 40 dager og en gjennomsnittlig soningstid for dømte var 60 dager (mot et gjennomsnitt på 100 dager for hele fangebefolkningen).

I kriminalomsorgens saksbehandlingssystem KOMPIS KIA⁴² finner vi også yrkesstatus ved soningsstart. Her oppgir 10 deltagere at de var uten arbeid ved tidspunkt for innsetting, 9 var under skolegang, 4 ukjent og 1 oppgir at han var i fast arbeid. For utdanning oppgis det at 1 ikke har fullført grunnskole, ytterligere 6 har kun grunnskole, 8 har påbegynt videregående skole mens 2 har gjennomført videregående skole. 7 oppgir annen utdanningsstatus.

⁴² Datagrunnlag hentet fra fangejournal i KOMPIS KIA skrevet ut av Tore Rokkan per 22.09.2006

6.6.1 Den siste tiden

Det skjer ofte noe med et prosjekt når det går inn i avslutningen. Optimismen fra den nye prosjektplanen er på nytt erstattet med frustrasjon over manglende samarbeid og sammenheng i arbeidet. Offensiven rettet mot barnevern og sosialtjenesten i bydelene er igjen erstattet med et fokus på de unge deltagerne. Navnet er skiftet tilbake til Stifinner'n jr. Den opprinnelige prosjektlederen er kommet tilbake for å avhjelpe ledelsesfunksjonen i prosjektet. Begge de to barnevernsfaglig ansatte blir sykemeldt. Det er igjen fullt i Stifinnerhuset og nye deltagere på vei inn.

”Det virker som de dømmes flere unge om sommeren”. Gjennom hele våren ble det intervjuet unge innsatte i varetekt i Oslo fengsel samtidig som det var en deltager inne på Stifinnerhuset. For å fylle opp tilgjengelige plasser tok man inn deltagere fra kommuner utenfor Oslo og innsatte over 18 år uten tiltak fra barnevernet. Plutselig var det fullt igjen – og flere stod i kø. De nye unge krevde mye oppmerksomhet, samtidig som prosjektet følger opp flere ungdommer i varetekt og ved andre avdelinger.

De ansatte inviteres inn til å kommentere en ny modell som skal presenteres for styringsgruppens neste møte. Her ønsker ledelsen i Oslo fengsel å etablere et tverrfaglig team som skal betjene alle unge innsatte i region øst. Teamet skal bemannes med en betjent/miljøarbeider fra Oslo fengsel, en barnevernsansatt fra Oslo kommune, en rådgiver/lærer fra GVO og en person fra psykiatrisk fagteam. Teamet skal være en selvstendig enhet med ansvar for unge innsatte. De unge skal i utgangspunktet knyttes til tre avdelinger i Oslo fengsel avhengig av den unges behov og kapasitet: avd. TOG for de som ønsker/trenger en tilrettelagt soning og oppfølging, Stifinner'n for unge med rusproblemer og 5. avdeling for unge som bør knyttes til en skolesituasjon. Teamet skal både jobbe i forhold til den enkelte unge i samarbeid med kontaktbetjent og i forhold til samarbeidspartnere utenfor fengselet for å tilrettelegge løslatelse og oppfølging av den enkelte. Teamet skal også drive ART-grupper, eventuelt med samarbeidspartnere i den bydelen deltageren tilhører.

Jr. team Oslo fengsel anbefales som en modell av styringsgruppen. Den svarer på mange av de innvendingene som har kommet mot prosjektet i prosjekttiden:

- Samskaping av tilbud om oppfølging i samarbeid med barnevern og bydelene i Oslo blir lettere når det er et tilgjengelig team for å samhandle om den unge med andre samarbeidspartnere. Teamorganiseringen er mindre handlingsfokusert og mer samhandlingsfokusert.
- Samboerskapet med Stifinner'n har ført til flere og ulike problemer. På den ene siden har deltagelse i aktiviteter og turnus på Stifinner'n lagt beslag på ressurser i prosjektet. På den andre siden har Stifinner'n jr. lagt beslag på ressurser og fokus fra ansatte og innsatte i Stifinner'n. I den nye teamorganiseringen vil de unge som har

rusproblemer komme til Stifinner'n og bli møtt velkommen som fullverdige deltagere sammen med de voksne.

- Samhandlingen med friomsorgen har ikke kommet ordentlig i gang. Friomsorgen har deltatt i møter og ved kartlegging av nye deltagere, men den store andelen som kun har sittet i varetekt, har gjort det vanskelig å få forsøkt ut modeller for samarbeidet. Det er i prosjektet kun en sak der friomsorgen og prosjektet har samarbeidet om forvern til en deltager som skulle inn til soning. I den nye modellen vil samarbeidet med TOG muliggjøre en mer fleksibel og individuell tilrettelegging med oppfølging fra friomsorgen.
- Samarbeidet med skolen. En-til-en undervisning kan være en belastning for både lærer og elev. Tilgang til ressursene på skoleavdelingen (avd. 5 i Oslo fengsel) vil muliggjøre en mer fleksibel undervisningssituasjon enn på et enerom. Deltagelse i gruppeundervisning vil gi nye undervisningsformer og muliggjøre bruk av ressursene på en bedre måte.

Disse problembeskrivelsene er gjengitt som sammendrag av samtaler om den nye modellen i intervju og som observatør i styringsgruppemøte i Stifinner'n jr. 2. november 2006. Styringsgruppen vedtok da å sende en søknad til region og departement for å argumentere for den nye organiseringen, både med utgangspunkt i erfaringene fra samarbeidet med barnevernstjenesten i Alna bydel og Oslo kommune og fordi det er unge som soner i Oslo fengsel. Situasjonen i Oslo fengsel per 03.11.2006 ved møte i styringsgruppen er at det er 3 innsatte under 18 år, hvorav 2 er i Stifinner'n jr. I tillegg er 21 innsatte i alderen mellom 18 og 20 år⁴³.

6.7 I konflikt med seg selv

Det er i denne siste perioden jeg som evaluator kommer inn for å se på prosjektet. Jeg har intervjuet ledere eller representanter for de fleste samarbeidspartnere i prosjektet: Byrådsavdelingen i Oslo kommune, barnevernsenheten i Alna bydel, kriminalomsorgen region øst, Oslo fengsel, Tyrilistiftelsen og Stifinner'n. Jeg har brukt tid sammen med de prosjektansatte. Jeg har intervjuet unge i Stifinner'n jr. og gamle Stifinnere, snakket med fengselsansatte og Tyriliansatte. Takk til dere alle for viktige bidrag. Jeg har brukt intervjuene for å få frem et mønster, undersøke om forståelsen av prosjektet var lik, eller om den var forskjellig. Jeg har diskutert problemene og søkt løsningene sammen med de som har blitt intervjuet. Selv om jeg som forsker er aktiv i forhold til den som intervjues, så får jeg frem en

⁴³ Tall for situasjonen i Oslo fengsel presentert i Styringsgruppemøte 2. november 2006

refleksjon og en intensjon om prosjektet som er annerledes enn hvis den var skrevet på et papir eller forsøkt ut i en kompleks virkelighet.

Det er mulig å tegne enkle modeller og plassere barnevernet, fengselet og prosjektet i hver sin boks med ulike fokus. Slik var det for eksempel på et arbeidsmøte hvor barnevernet ønsket en sterkere satsning ut mot bydelene, fengselet presenterte sine nye modeller, mens de ansatte i prosjektet følte seg brukt, men ikke sett.

Går vi et skritt tilbake og ser på målsetningen for prosjektet finner vi også her en todeling av mål og virkemidler når prosjektet både skal tilby:

- 1 En målrettet sonings- og varetektssituasjon hvor den enkeltes behov blir ivaretatt gjennom en målrettet og individuell plan som ivaretar den innsattes behov for hjelp fra ulike instanser.
- 2 Å skape og opprettholde en endring, slik at den enkelte blir mer bevisstgjort og ansvarlig for sine valg, hvor målet er et kriminalitetsfritt liv.

Justisdepartementet mener i brev at denne målsetningen fra prosjektplanen er i tråd med SNU-prosjektenes visjon og målsetning⁴⁴. Spørsmålet er om denne problemstillingen er i tråd med de ideene som de samarbeidende partene har til prosjektet og hvordan prosjektet møter disse målene og ideene.

I beskrivelsen til nå har jeg forsøkt å vise noen strukturelle endringer prosjektet har opplevd gjennom sitt halvannet driftsår. Først gjennom møtet med de unge, så gjennom et møte med sine egne (les interessenter) forventninger, for til sist å våkne opp til en helt ny modell hvor prioriteringene i prosjektet var endret. I forslag til ny modell er ikke lenger skjerming det viktigste, heller ikke endringsmiljøet under soning. Ved å benytte eksisterende samarbeid med skolen (avd a), Tyrili (Stifinner'n) og friomsorg (med samarbeidet i TOG) rettes det barnevernsfaglige fokuset mot koordinering og planlegging for overgang til tiltak utenfor fengselet.

Under skal vi problematisere disse målene som forsvant ut fra erfaringene i prosjektet og hva vi vet om skjerming, endringsarbeid under soning og samhandling om planarbeidet omkring den enkelte – for å lete etter svar på hvorfor dette ble så vanskelig å gjennomføre.

⁴⁴ Fra brev fra Justisdepartementet, politiavdelingen, Ref: 200409890-/TBO av 19.04.2006 til Oslo fengsel om *Prosjektet Stifinner'n jr. – tilbakemelding på prosjektplan og budsjett*

6.7.1 Skjerming

Begrepet skjerming er et folkelig begrep som ble adoptert av akuttpsykiatrien på '70-tallet og nå innebærer en tosidighet: det å bli skjermet fra noe (som er den vanlige betydningen av ordet), og det å bli skjermet til noe (som innebærer noe ekstra som er eksklusivt for den det gjelder). Denne nye betydningen av ordet har utviklet seg med et sterkere fokus på innhold – både i psykiatri og i kriminalomsorg. Skjerming er ment positivt og er ikke en straff. Når region øst skriver at ”prosjektet ikke har klart å opprettholde sin ambisjon om å skjerme de unge innsatte fra de ordinære innsatte”⁴⁵, så er skjerming ment som noe positivt. Det er skjerming fra noe. I en paneldebatt på Faget i Fokus ved KRUS i 2005 kommenterte ekspedisjonssjef Kristin Bølgen Bronebakk dilemmaet om bruk av skjerming med utgangspunkt i FNs konvensjon om barnets rettigheter og De europeiske fengselsreglene som sier at fengslede barn under 18 år som hovedregel skal skjermes fra voksne under soning. I et lite land som Norge vil dette ofte kunne medføre at barna ville sone isolert; - ”Dette er en av grunnene til at vi i dag ikke har fengsel som er særlig tilrettelagt for de yngste”, uttalte ekspedisjonssjefen⁴⁶.

En målrettet sonings- og varetektssituasjon hvor den enkeltes behov blir ivaretatt, er ikke alltid forenelig med skjerming, særlig ikke når de unges behov er annerledes enn de voksne innsattes. Unge under 18 år er i hovedsak ikke rusavhengige, selv om rus ofte kan være et av flere livsområder hvor den enkelte oppgir problemer. Hvis vi kan bruke lovbruddskategoriene som indikator, så finner vi kun tre som har narkotika som viktigste lovbrudd, mens vold dominerer, med vinningskriminalitet på andre plass.

I kriminalitetsstatistikken for Kriminalomsorgen 2005 plasseres alle (9 nyinnsatte under 18 år med ubetinget dom/forvaring) i kategorien vold, som her også omfatter ran og trusler. I samme oversikt gjengis også tall fra friomsorgen hvor vold (drap, legemsfornærmelse, legemsbeskadigelse og voldtekt) er hovedkategori for totalt 116 av 226 iverksatte oppdrag. Mange unge innsatte er andregenerasjon innvandrere, i vårt prosjekt 75 prosent. Mange har flere hjelpeinstanser rundt seg og familien, og de har mottatt betydelig hjelp forut for soningen. Det store antallet unge, andregenerasjon innvandrere kan også forklares bedre ut i fra sosial bakgrunn. Forskjeller i foreldres utdanningsnivå, bosted og egen utdanning gir en større effekt for å forklare forskjeller i kriminalitet mellom ikke-vestlige innvandrere og etniske nordmenn⁴⁷.

⁴⁵ I brev til justisdepartementet, SNU-prosjektet, politiavdelingen, Ref: 200525368-1 av 24.10.2005

⁴⁶ Ekspedisjonssjef Kristin B. Bronebakk: *Et spesialisert fengsel i hver region* av Terje Fredwall den 16.06.05. Tilgjengelig på internett: <http://www.krus.no/nyheter/06058.html>

⁴⁷ Torbjørn Skardhamar i Notater 2006/33 Statistisk sentralbyrå. Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977.

Skjerming kan videre begrunnes med de tiltakene som skjer som et resultat av skjermingen. I psykiatrien var skjermingens mål ofte stillhet og ro, men etter hvert begynte også skjermingsenhetene å fylle innhold i skjermingen. Tiltak rettet inn mot den gruppen som blir skjermet har også en lang tradisjon i kriminalomsorgen. Kontraktsavdelingen, sikkerhetsavdelinger, åpne enheter og andre tilbud som ble et resultat av skjerming fra noe (rusmisbruk, gjenger og gjengangere), er brukt for å opprette det motsatte, et tilbud basert på felles egenskaper ved de som ble skjermet.

Også i barnevernet har skjerming lange tradisjoner, fra spesialskolene, kollektivene og frisk-luft tiltakene langt ute på landet, til moderne institusjoner i byene. I egne institusjoner skulle barn og unge skjermes fra skadelige miljøer og motta behandling for å endre egen atferd. Etter mye kritikk av barnevern og bruk av institusjoner for barn og unge ble det gjennomført en større evaluering av bruk av institusjon for unge med alvorlige atferdsvansker og kriminell eller antisosial atferd. Boken *Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?*⁴⁸, utfordret mange vante forestillinger om bruk av institusjon i arbeid med de unge og støttet innføringen av nye metoder i behandling av ungdom.

Kritikken mot skjerming i barnevernsinstitusjoner vil på mange måter være relevant for kritikken mot det å ha barn i fengsel, men den er også relevant i forhold til de tiltakene vi gir når vi forsøker å gi tilbud til de unge som soner i fengsel. Derfor er det også relevant å diskutere om skjerming av unge i fengsel alltid er et hensiktsmessig utgangspunkt for å skape og opprettholde en endring hos den unge innsatte.

Begge de to medarbeiderne i Stifinner'n jr. med barnevernsfaglig utdanning har flere års erfaring fra arbeid i barnevernsinstitusjoner. I samtaler med den ene barnevernsansatte i Stifinner'n jr. gjentar hun at det er lettere å komme i posisjon i forhold til de unge juniorene enn hun opplevde i institusjon. Det kan være flere årsaker til dette, men to mulige forklaringer kan være knyttet til antall unge og til den strukturen som de unge blir møtt med.

I den første forklaringen finner vi støtte for i forskning på institusjoner hvor asosiale holdninger blir forsterket under institusjonsoppholdet og det at ungdommene skapte subkulturer og blir påvirket negativt i forhold til kriminalitet og institusjonstilpassingen. Gjennom etablering av en egen kameratkultur blir påvirkningen negativ og det skapes motstand mot behandlingstiltaket, slik at disse ikke gir effekt. Eksempler på dette var tydelig i observasjonsperioden hvor det var tre unge i prosjektet og hvordan gruppen både påvirket resten av miljøet negativt og hadde en negativ påvirkning på den enkelte unge.

⁴⁸ Tore Andreassen (2003)

Den andre forklaringen har sitt utgangspunkt i tydelighet i struktur og ramme representert ved rettsvesen og fengsel. Mange av de unge er andregenerasjon innvandrere, flere uten videregående utdanning og liten erfaring fra deltagelse i det organiserte samfunn. Elin Berg har gjort en studie av interaksjonen mellom klienter med innvandrerbakgrunn og ansatte i tiltak for rusmiddelmisbrukere⁴⁹. Underlaget var studier av møter mellom klienter og ansatte i ulike typer offentlige rustiltak; sosialtjeneste, utrednings- og behandlingsinstitusjoner. Ansattes arbeidsdag var preget av en snakkekultur og klientenes deltagelse i behandlingen bestod i å delta i denne samtalen. Mange klienter opplevde at dette snarere bekreftet og styrket deres følelse av hjelpeløshet. Isteden ønsket de seg en kur hvor de kunne glemme det som hadde skjedd og heller hjelpe dem å skaffe arbeid. I dette møtet var det de ansatte som vant og snakkekulturen som gjaldt. Klientene hadde verken tillit til systemet, de ansatte eller tilbudet som ble gitt. Funnene gjelder også norske etniske klienter, men konflikten blir kanskje enda tydeligere når snakkekulturen også betinger god språkforståelse og kompetanse fra deltagelse i kultur og samfunn. Dette perspektivet finner vi også hos Anders Bakken som prøver å forklare hvorfor minoritetsspråklige elever faller gjennom i det norske skolesystemet; ”Jo lenger avstand det er mellom familiens sosiale status og skolens hegemoniske kultur, desto dårligere læringsutbytte.”⁵⁰

Begge perspektivene peker på positive elementer i prosjektet, og selv når det var tre unge sammen, så var de synlige i forhold til de voksne stifinnerne og ansatte. De unge deltok heller ikke i samtalegruppene, som er en del av Stifinner’n for de voksne. Dette var blant annet begrunnet i at disse gruppene var knyttet til fasestrukturen som en forberedelse for videre behandling.

Skjermingen i Stifinnerhuset omfattet bare en del av deltagerne i prosjektet. 7 av de 24 har hatt et tilbud her, mens 2-3 har blitt fulgt til Stifinnerhuset på dagtid for skole og aktivisering eller for møter med ansvarsgruppe, besøk av familie eller annet. I den grad det er gitt andre tilbud på avdelingen, så er dette ordnet individuelt og i samarbeid med kontaktbetjent der.

6.7.2 Et miljø for endring og utvikling

For Oslo fengsel er Stifinner’n en avdeling for motivasjon og endring. Det er også en enhet som er skjermet fra ordinære avdelinger med stor grad av

⁴⁹ Elin Berg. 2003. Samtalens monolog. En studie av interaksjon mellom klienter med innvandrerbakgrunn og ansatte i tiltaksapparatet for rusmiddelmisbrukere. *I SIRUS-rapport nr. 1* 2003. Tilgjengelig på internett:

http://www.sirus.no/fhp/d_emneside/cf/hPkey_5333/hParent_75/hDKey_8 den 25.11.2006

⁵⁰ Anders Bakken, 2003. Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet? *I NOVA Rapport 15/03*, side 123,

gjennomsiktighet, dynamisk kontroll og progresjon. Det er ikke så lett å stikke seg bort eller å unndra seg oppmerksomhet. ”De unge blir sett. Den viktigste forskjellen er at de unge blir inkludert og får oppmerksomhet og omsorg. Det får vi ikke gjort i en ordinær avdeling”, sier de prosjektansatte.

Det var flere grunner for å legge SNU-prosjektet til Stifinner’n. Her var det allerede etablert et fungerende samarbeid mellom fengselet og en behandlingsinstitusjon. Avdelingen er skjermet fra andre enheter i Oslo fengsel. Det drives aktivt motivasjons- og endringsarbeid, og systemets hegemoniske uttrykk er tonet ned; det er ingen uniformer, færre låste dører, fokus på fellesskap og ansvarliggjøring. Det er bedre bemanning enn ved andre enheter og en lang tradisjon i å forhandle frem alternative løsninger og konsekvenser ved brudd - for å fremme læring og endring.

Stifinner’n synes som den ideelle avdelingen for å også utvikle gode tiltak for unge. Når etableringen av Stifinner’n jr. i tillegg var i tråd med tidligere ønsker om å etablere en ungdomsenhet i fengselet, så var dette det opplagte valg. Det lå også som et utgangspunkt at barnevernet skulle gå inn i Tyrilis sted i arbeidet med de unge. På den måten fikk barnevernet tilgang til en unik arena for utvikling av et samarbeid med fengselet. Tyrili var informert, men ikke invitert inn for å samarbeide ut over samarbeidet om driften av avdelingen.

Oslo fengsel utlyste en stilling som miljøterapeut på høyskolenivå med erfaring fra barnevernet, helst i Oslo. Personen skulle ha erfaring fra volds- og overgrepssproblematikk og kjennskap til unge med fremmedkulturell bakgrunn. ”Søknadsfrist 7. januar 2005”⁵¹.

Barnevernets mål var ikke å bygge opp en enhet i Oslo fengsel. De var mer fokusert på overgangen mellom fengsel og samfunn enn å skulle behandle i fengsel, tvert imot understrekes det at skjerming og institusjonsarbeid må være kriminalomsorgens ansvar⁵². Der Tyrili og Oslo fengsel har laget et faseforløp frem mot behandling i institusjon, er ikke institusjon målet for de unge fra barnevernet. Istedenfor ønsket barnevernet en tilrettelagt overgang med støtte i lokalsamfunnet etter løslatelse. Derfor er også tilknytningen til bydelsbarnevernet så viktig for kommunen: ”Det er i bydelen familien og klassekameratene bor, det er der barnevernkontoret, skolen og sosialtjenesten er. Derfor er det viktig å forberede bydelene til samarbeid med den barnevernsfaglig ansatte i Stifinner’n jr.” Dette understrekes blant annet i et eget skriv 24.mai 2005, hvor Byrådsavdelingen

⁵¹ Stillingsutlysning, Oslo fengsel, desember 2004

⁵² Fra referat fra møte i styringsgruppen 01.11.2005 under pkt. Barnevernet, side 2.

forventer at bydelene deltar aktivt i arbeidet med den enkelte under soning og i tilretteleggingen av tilbud etter løslatelsen⁵³.

Det var en sterk vektlegging på bruk av programmet ART som skulle knytte tiltaket i fengsel sammen med videre tilbud i barnevernet, i skole og annen oppfølging. De ansatte i Stifinner'n jr. skulle kunne undervise i programmet. Det ble også vurdert om friomsorgen skulle ha opplæring i ART for å bruke dette aktivt i oppfølgingen av de under prøveløslatelse. Samtidig ble det tatt opp allerede i prosjektgruppen forut for etableringen at familie- og nettverksarbeid også er sentrale områder å jobbe på og at dette er kompetanse som allerede var i Stifinner'n.

Det ble i stillingsannonsen søkt etter en miljøarbeider i turnus med base i Oslo fengsel og Alna barnevernsbase som i tillegg til arbeidet med de unge lovbrysterne, skulle ha kompetanse i arbeid med familiehåndtering, konfliktveiledning, rusproblematikk, traumer og inngå blant miljøarbeidere, i samarbeid med lokal barnevernstjeneste etter Lov om barnevernstjenester. "Det kreves praksis fra miljøarbeid med unge og erfaring fra barnevern førstelinjetjeneste. Menn oppfordres til å søke"⁵⁴.

6.7.2.1 Det vanskelige samarbeidet

I evaluering av de første driftsmånedene i Stifinner'n jr. oppsummerer Oslo fengsel samarbeidet med barnevernstjenesten som svært godt: "Vi ville det samme med prosjektet og ambisjonene om å gjøre noe for denne gruppen var store"⁵⁵.

I prosjektet ble ikke likhetene opplevd som like tydelige. Når de første unge ankom lignet de ikke på de voksne Stifinnerne. "De hadde ikke et erkjent rusproblem. De var ikke motivert. De ønsket ikke å være her"⁵⁶. Fokuset på forskjellene vokste og ble til sist bekreftet gjennom en innsatt i Stifinner'n jr. som var dømt for sedelighet.

Det oppstod ingen omforent forståelse mellom Stifinner'n og Stifinner'n jr, eller juniorprosjektet, som noen fortsatt kaller det. De Tyriliansatte gjenkjente ikke de unge og stilte spørsmålstegn ved tiltak og beslutninger i arbeidet med de unge. I

⁵³ Brev fra Byrådsavdeling for velferd og sosiale tjenester til bydelene av 24.05.2005 Ref: 200501840-2. *Informasjon om tiltaket Stifinner'n jr. – et samarbeid mellom kriminalomsorgen/Oslo fengsel og Oslo kommune*

⁵⁴ Stillingsutlysning, Oslo kommune, Alna bydel, barnevernsenheten

⁵⁵ Notat fra Oslo fengsel, udatert av Tom Eberhardt. Evaluering av de første driftsmånedene, - Stifinner'n jr.

⁵⁶ Notat, udatert av prosjektansatte Heidi Tobiassen og Geir Anders Gløtvold. Prosjektet Stifinner'n jr. avsnitt Ungdom vs voksne, side 1

oppstarten ble det forsøkt å knytte opp de unge gjennom en fadderordning der voksne deltagere i Stifinner'n tok ansvar for hver sin junior. Dette ble gjennomført ved de tre første plasseringene, men avvirket fordi det ble for ressurskrevende, både for den Stifinneren som var fadder og for systemet som skulle følge opp fadderrollen og koordinere arbeidet med de unge. Stifinner'n jr. var likevel helt avhengig av samarbeidet med Stifinner'n. De var for få ansatte til å kunne følge opp de unge gjennom en vanlig dag i turnus og de hadde heller ikke ressursene for å kunne utvikle tilbud gjennom dagen.

Denne situasjonen skapte en motsetning og en uklar beslutningssituasjon i arbeidet med de unge, som har preget hele prosjektperioden. Den gjelder i særlig grad forholdet mellom de to importerte tjenestene Tyrili og barnevernet, og i mindre grad fengselet og fengselsansatte i avdelingen. Motsetningen skyldes en manglende forståelse av hverandres oppgaver og hvordan disse skal løses, men også forskjeller i arbeidsmåte, størrelse og det at Stifinner'n jr. hadde status som et prosjekt i en kort prosjektperiode. Det er et paradoks at det er de faggruppene som står nærmest hverandre, representert ved sosialfaglige og barnevernsfaglig ansatte som i minst grad har forståelse og engasjement på vegne av den andres oppgaver. Dette har også stilt krav om bedre prosjektledelse tilbake til fengselet for å sikre at prosjektet ble organisert slik at det ikke belastet Stifinner'n og at Stifinner'n jr. ble tilført nye ressurser, gjennom utvidelsen av prosjektet med to nye fengselsansatte og gjennom oppmerksomhet fra avdelingens og fengselets ledelse.

Det er et problem når det faglige arbeidet med innsatte i en avdeling deles av ansatte som ikke har en felles enighet om mål og virkemidler, eller arenaer for å diskutere seg frem til en slik felles forståelse. Stifinner'n jr. har et eget juniorkontor ved siden av ledelsen i den ene enden av etasjen, mens Tyrili og fengselsansatte deler gangen i motsatt ende av bygget. Flere forhold kompliserer at det dannes en slik arena for felles fagforståelse: Stifinner'n har fått en faglig ledelse med tilhold utenfor fengselet, men som har møter med Stifinner'n i fengselet. Denne endringen skjedde samtidig med etablering av Stifinner'n jr. og kan ha bidratt til dette. Etter sjokkinntaket med tre ungdommer i oppstarten av prosjektet var det plutselig bare en ung igjen i prosjektet. Samtidig var det flere som ble vurdert og/eller som satt i varetekt ved andre avdelinger i fengselet. Arbeidet med å holde kontakt med disse som satt i andre avdelinger enn ved Stifinner'n, ble kun opprettholdt av de ansatte i Stifinner'n jr. Ved turnusfri, ferier og sykdom var det ingen som opprettholdt disse funksjonene ut over de avtalene som eventuelt ble gjort med kontaktbetjenter o.a. ved respektive avdelinger. Oppfølging av innsatte i andre avdelinger var ikke relevant å dele med ansatte i Stifinner'n, og fraværet fra avdelingen førte også til at de ansatte i Stifinner'n jr. ikke var til å regne med i de felles oppgavene på Stifinnerhuset. Det hører også med til denne historien at prosjektet skiftet prosjektleder tidlig i perioden. Et skifte av avdelingsleder ved Stifinner'n gjorde heller ikke ledelsesfunksjonene tydeligere. Mangel på forståelse av hverandres

oppgaver ble i tillegg raskt tilskrevet forskjellene mellom de unge i prosjektet og de voksne i Stifinner'n og ulike reaksjoner og beslutninger ved brudd og andre situasjoner.

Tore Andreassen peker på hvordan en felles helhetlig forståelse og reaksjon fra ansatte er en forutsetning i tiltak for ungdommer med antisosial atferd og kriminalitet. "Ansattes fungering som en helhet i form av enighet om metoder og respons ovenfor ungdommen, og en ansattgruppe som ikke preges av konflikter, synes å ha betydning innen flere områder"⁵⁷. Disse funnene peker på at det ikke er målene eller arbeidsformen i tiltakene som er viktig, men i hvilken setting tiltakene finner sted. Støtte for det samme finner vi også hos Friedrich Lösel, som nylig vant pris for forskning på behandling av unge i fengsel, når han sier at det er kombinasjonen av elementer (multimodale programmer) og kognitive programmer som skaper endring hos noen, men at det ofte er den personlige kontakten som er viktigere enn hvilken metode som brukes⁵⁸.

6.7.3 En målrettet og individuell plan

Det har ikke vært arbeidet med individuelle planer (IP) i prosjektet. Verken barnevernet eller kriminalomsorgen har lovpålegg om bruk av individuelle planer. Begge bruker planer som tar inn organisering av egne tiltak i tiltaksplaner og fremtidsplaner. Prosjektet har brukt ansvarsgrupper for å samle de ulike partnerne i samarbeid om den enkelte. Dette har skjedd for de som har hatt tilbud på Stifinnerhuset. I arbeidet med to unge har dette arbeidet ført til planlagte overganger ved løslatelse. Ingen av disse to var fra Oslo. To andre er inne nå hvorav den ene planlegges ut i samarbeid med barnevern. Den andre har ikke lenger tilbud hos barnevernet.

Disse to siste sakene illustrerer også hvordan manglende avklaring av videre forløp umuliggjør målrettet arbeid frem mot løslatelse. I den enes situasjon er det ikke mulig å få etablert et samarbeid da den lokale barnevernstjenesten ikke ønsker å gå inn med nye tilbud før den innsatte fyller 18 år. Argumentene er at det tidligere er benyttet omfattende ressurser for tiltak og at det ikke vurderes hensiktsmessig å åpne saken igjen så kort tid før den innsatte fyller 18 år. På den andre siden avventer sosialtjenesten myndighetsdagen før de er villige til å gå inn med noen type tiltak og etterspør foreldrenes ansvar og deltagelse. I denne situasjonen blir fengselet stående alene, uten virkemidler i for å ansvarliggjøre samarbeidspartnerne. I den andre situasjonen er det barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien som ikke er enig om videre forløp og bruker soningstiden til å avvente en prinsipiell avgjørelse

⁵⁷ Tore Andreassen (2003), side 340.

⁵⁸ Friedrich Lösel intervjuet av Åsa Blomstedt på nettside for *The Stockholm Criminology Symposium 2006*. Tilgjengelig på internett: <http://www.criminologyprize.com>

om ansvar for behandling og oppfølging etter løslatelse. Selv om det forsikres at et slikt tilbud vil være på plass, så skaper det en vanskelig planleggingssituasjon for prosjektet og for den enkelte.

Det synes ikke som prosjektet i særlig grad har klart å samle de ulike instansene som skulle ha deltatt i den enkeltes videre muligheter. For de to som er overført ut, er den ene tilbake i familien igjen, med skole og venner. Det betyr ikke at det ikke har gått bra for andre deltagere i prosjektet, men at det ikke er etablert samarbeid som kan gi tilbakemelding om videre forløp og mulig oppnåelse av målsetningene for prosjektet.

Som tidligere nevnt kan skolen være en viktig samarbeidspartner for å sikre kontinuitet og videre tilbud etter soning for de unge. Dette gjelder spesielt i de tilfellene hvor det blir vurdert en individuell opplæringsplan (spesialundervisning) som kan følges opp videre av skoleenheter etter løslatelse og som sikrer ressurser fra PP-tjeneste og oppfølgingsteam i kommunen. Disse burde også vært trukket inn i samarbeidet om en målrettet individuell plan. I rapporten *Innsatte i norske fengsler: Motiv for utdanning*⁵⁹ fant de at endring og mestring av fremtiden er den viktigste motivasjonen for at mange innsatte ønsker utdanning i fengsel. Undersøkelsen viser også at mer enn en av fire (25,8 prosent) ikke tar videregående skole i fengsel selv om de har rett til en slik utdanning og at ytterligere syv prosent ikke har avsluttet grunnskole, men har rett til slik utdanning.

Tidsperspektivet er viktig i planleggingen av mål og samarbeid om dette. I dette perspektivet er det den totale soningstiden som burde vært fokus for prosjektet og ikke bare soning i fengsel. Modellen har ikke fått erfaringer i samarbeid med friomsorgen fordi det ikke har vært planlagte løslatelser fra Oslo. Friomsorgen imidlertid jobbet sammen i prosjektet om en deltager på vei inn til soning. Han hadde tidligere sittet i varetekt i Oslo fengsel og hadde allerede kontakt med friomsorgen som tipset prosjektet. I planleggingen i prosjektgruppen så man for seg et slikt helhetlig løp som inkluderte både fengsel og friomsorg.

6.8 I mål?

Vi har sett ulike grunner og problemer knyttet til gjennomføringen av prosjektet, som også kan bidra som forklaringer for endringer av prosjektet underveis og presentasjon av ny modell til slutt. I evalueringen av SNU-prosjektene er vi likevel

⁵⁹ Ole-Johan Eikeland m.fl. 2006 *Innsatte i norske fengsler: Motiv for utdanning*. Fylkesmannen i Hordaland. Tilgjengelig på internett: <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=375605>

interessert i å se hva som skjedde med de opprinnelige målsetningene og i hvilken grad prosjektet har forsøkt ut og lykkes med de målene som lå til grunn.

For å vurdere dette har vi ført videre todelingen av målsetningen i et systemnivå: tilretteleggelsen av tilbudet i fengsel som delmål 1 og den individuelle endringen for å kunne leve et liv uten kriminalitet, som delmål 2.

6.8.1 Vurdering av mål 1: tilretteleggelse av tilbudet

I hvilken grad har Stifinner'n jr. oppnådd å tilby en målrettet sonings- og varetektssituasjon hvor den enkeltes behov blir ivaretatt gjennom en målrettet og individuell plan som ivaretar den innsattes behov for hjelp fra ulike instanser?

Jeg har forsøkt å problematisere denne første delen av målsetningen ovenfor. I delmålene er dette operasjonalisert gjennom a) mål om tilrettelagt og skjermet soning, ikke fellesskap på andre avdelinger, b) skoletilbud tilrettelagt på Stifinner'n eller utenfor fengselet, og c) jobbe målrettet for et individuelt og tilrettelagt tilbud etter endt soning, det være seg i forhold til skole, oppfølging, institusjon, bolig, jobb, etc.

- a) Målet om en tilrettelagt og skjermet soning gjelder bare for noen. De fleste deltagerne i Stifinner'n jr. har sittet i andre avdelinger hele eller deler av dagen. I en periode høsten 2005 var prosjektet bare tilgjengelig på dagtid, som et poliklinisk tilbud. Deltagerne ble hentet og brakt til fra de enhetene som de satt på. De som har hatt et tilbud på Stifinnerhuset har fått tilgang til et annet fellesskap, men har bare delvis fått mulighet til å ta del i dette fellesskapet. Konsekvensene av dette blir diskutert senere under vurdering av mål 2. Det som er viktig her er hvordan dette målet bare er oppnådd for noen deltagere og i noen perioder.
- b) Skoletilbudet var ikke lagt inn i de første planene og kom plutselig inn i prosjektet i tide til de første unge kom inn. De unges rett til utdanning og skolens verdi som kontinuitetsfaktor er viktige egenskaper i vurderingen av resultatene fra prosjektet. Skolen fikk et undervisningsrom på Stifinnerhuset for å ivareta ønsket om skjerming. Dette er vurdert som bare delvis positivt fordi det begrenser tilretteleggingen av undervisningen og skaper en krevende læresituasjon for den enkelte. I tillegg er denne undervisningsformen svært ressurskrevende. I to tilfeller har undervisningen skjedd i samarbeid med skole utenfor fengselet. Dette har gitt blandede erfaringer om hvordan skolene ute var i stand til å integrere og skjerme den innsatte fra å bli utstøtt i den åpne skolesituasjonen.
- c) Det tredje delmålet oppsummerer på mange måter intensjonen med første del av hovedmålet: Å jobbe målrettet for et individuelt og tilrettelagt tilbud etter endt soning. Det er lagt ned mye arbeid for å få til endringer i hverdagen som kan skape en forskjell. Gjennom sin tilstedeværelse i fengselet, ved besøk hos innsatte og i samtaler med ansatte og innsatte har prosjektet satt fokus på de unge som soner eller

sitter i varetekt. De er synliggjort gjennom Stifinner'n jr. og gjennom besøk på cella, samtaler med kontaktbetjent om endringer og lettelser i soningsforhold osv. Prosjektet gjør også en forskjell ved å tilby et personlig rom for samtaler mellom mor og sønn, fremstilling hjem til bursdag eller mulighet for å følge fotballtreningene en gang i uka. Mange slike tiltak er godt nettverksarbeid og skaper forskjeller for flere enn de innsatte.

Det er ikke mange eksempler på samarbeid med andre samarbeidspartnere utenfor fengsel. Det er opprettet og gis fremstilling til psykolog utenfor fengsel. Det er gjennomført ansvarsgruppemøter med sosialtjeneste, barnevernstjeneste og politi. Det målrettede arbeidet burde ha som intensjon å motivere den unge innsatte for å bruke de tiltakene som samarbeids-partnere kunne tilby og som ville muliggjøre endring. Istedenfor måles vellykket målrettet arbeid i tiltak for å få samarbeidspartnere til å ta ansvar og gi tilbud. Det vanskeliggjør det motivasjonsarbeidet og et målrettet arbeid med den enkelte. Det er positive erfaringer fra samarbeid med frivilligsektor; Røde Kors, Ungdom mot vold, Ungdomsalternativet (som også har arrangert grupper med ART-program), og idrettslag. Med unge innsatte fra Oslo er det også tatt kontakter i nærmiljøet, med næromsorgsarbeidere som kjenner den unge fra tidligere tiltak, med pårørende og med foreldre til venner og kjærester.

6.8.1.1 En mulig endring

Det er sammenhengen mellom institusjonen og oppfølgingen etterpå som avgjør om endring er mulig. Hos Tore Andreassen beskrives ulike studier som peker på betydningen av å tilrettelegge for oppfølging før utskrivingen og følge opp behandlingen etter utskrivingen. Kvaliteter ved forholdene etter utskriving synes også å spille mer inn enn fungering før utskrivingen⁶⁰.

I et fengsel er mye av aktivitetene regulert i forhold til fengselets oppgave og organisering og ikke rettet ut mot samfunnets fungering. I den grad man forbereder tiltak er disse ofte rettet mot tiltak og tilrettelegging som ikke direkte er fokusert mot en fremtidig deltagelse i hjem, lokalsamfunn og blant venner. På denne måten kan fremstilling til deltagelse i fotballaget være et godt egnet tiltak for å etablere en fremtidig fungering. Undersøkelser viser at sosialarbeidere ofte peker på forhold i familien ved tilbakeføring fra institusjon, mens ungdommen selv oppgir at kontakt med jevnaldrende er en hovedaktivitet og at påvirkning av vennemiljøene lettest kan skje i samarbeid med skolen.

⁶⁰ Andreassen, Tore (2003), side 305-208

Tore Andreassen peker på at opprettholdelse av atferdsforandring er særlig vanskelig i overgangen mellom lukkede institusjoner med stort innslag av indre regler, kunstige strukturer og forutsigbare reaksjoner. For å gjøre overføring av endring mulig må det rettes inn tiltak på flere områder i forhold til den enkeltes behov hvor det defineres spesifikke mål for individet, for relasjoner, ferdigheter og kompetanse i forhold til områder og systemer som er relevant. For hvert av disse målene må det lages tiltak i forhold til de kriminogene behovene. Dette kan være trening av ferdigheter i forhold til skole, etablere relasjoner til nye vennemiljøer osv (som over). Dette behovet for trening og forberedelse der man bor, er sentralt i den nye satsningen på MST (Multisystemisk terapi) og utprøving av MultifunC som står for multifunksjonell behandling i institusjon og nærmiljø.

I diskusjonen om endring er mulig kan vi også la oss utfordre av sammensetningen av deltagere i prosjektet hvor så mange har felles bakgrunn og bosted, utdanning og sosial situasjon. Er det egenskaper ved gruppen som forklare hvorfor denne gruppen begår grove kriminelle handlinger? Kan det være egenskaper ved samfunnet som gjør at vi plasserer dem i fengsel? Det betyr at ikke den enkelte ikke skal ta ansvaret for sine handlinger, men at det er faktorer ved gruppens egenskaper som er relevante for hvorfor de er straffedømt og som kan peke på tiltak for å tilrettelegge for endring, både i forhold til den enkelte deltager i prosjektet og for samfunnet.

Å tilrettelegge for endring i lukkede institusjoner er ingen lett oppgave. Et av tiltakene som jeg observerte var håndtering av brudd på permisjon og av negativ atferd. I håndtering av permisjonssituasjonen oppstod det uklarhet om hvem som skulle ta beslutningen. Det var også tilknyttet en annen episode, som innebar en vold/trusler om vold, og som fortsatt ikke var behandlet ferdig. Denne situasjonen med uklarhet i hva som skulle avgjøres og av hvem utløste en vanskelig situasjon i prosjektet og på huset. Selv når avgjørelsen var tatt av ledelsen på enheten, så var det fortsatt flere som ikke var fornøyd, enig eller som hadde kommentarer til hendelsen/ene og på ulik måte så de i forhold til hverandre.

6.8.2 Vurdering av mål 2: endring for et liv uten kriminalitet

Målsetningen i Stifinner'n jr. sier ikke noe om hvilke endringer som skal forsøkes skapt og opprettholdt, men at disse endringene skal føre til at den enkelte blir bevisstgjort og ansvarlig for sine valg, hvor målet er å kunne leve et kriminalitetsfritt liv. Kartleggingen av de unge som kommer inn i prosjektet forsøker å rette fokus på noen kriminogene behov som temperament, rus, kriminalitet og annet, samt hvordan deltageren beskriver sine gode og dårlige egenskaper, sin strategi for et lovlydig liv og sine fremtidsplaner og drømmer.

Delmålet om å påbegynne en rehabilitering og starte en endringsprosess går lengre enn hovedmålet i å antyde at prosjektet også skal sette i gang en rehabilitering – som innebærer ”tidsavgrensede, planlagte prosesser med klare mål og virkemidler, hvor flere aktører samarbeider om å gi nødvendig bistand til brukerens egen innsats for å oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse sosialt og i samfunnet”⁶¹. Også under området menneskesyn var det punkter som er relevant for å vurdere andre del av målsetningen:

a) Et humanistisk menneskesyn og tro på endring, b) å bruke ART aktivt i forhold til den enkelte og i grupper, c) jobbe aktivt med relasjonsbygging og med motivasjon for endring, d) ha grupper og enesamtaler og e) bruke gruppen på Stifinner’n som miljøterapeutisk gruppe.

Flere av disse punktene er rettet direkte inn mot målsetningen om å skape en endring. Den svenske behandlingsforskeren Håkan Jenner har beskrevet hvordan behandlernes tro på endring hos klienten er en av forutsetningene for en slik endring kan skje og forklarer dette ved et begrep hentet fra gresk mytologi, *pygmalion*, som beskriver hvordan noens forventninger spiller inn på andres atferd og evnen til å lykkes i dette⁶². Dette poenget ble også brukt i boken *Pygmalion in the Classroom* av Robert Rosenthal og Leonore Jacobsen som kom ut i USA i 1968 og vakte stor oppmerksomhet.

a) Et humanistisk menneskesyn og tro på endring

Det kliniske fokuset på den enkelte innsatte har vært prosjektets styrke. De prosjektansatte bruker mye tid til å gi oppmerksomhet, omsorg og omtanke til de unge, som synes særlig viktig for de unge som sitter på andre avdelinger. På Stifinner’n er det også andre, fengselsansatte og medarbeidere i Stifinner’n, som gir av seg selv i møte med de unge, som blir med på fisketur og jogging i marka, som gir omsorg og positiv oppmerksomhet. De unge omtaler den barnevernsansatte som ”mamma”, men det kan de også gjøre i forhold til kvinnelige ansatte i Stifinner’n. Den positive relasjonen styrkes også ved at prosjektmedarbeiderne kan tilrettelegge for endringer i soningen: Jeg skal snakke med noen slik at du kan få flyttet celle, fri til å besøke familien osv. De barnevernsfaglige ansatte er i liten grad deltagende i de formelle beslutningene og reaksjonene, men mer personlig i direkte samtale med den unge. Dette kan være en styrke for prosjektet som helhet, men forsterker samtidig motsetningene i personalgruppen hvis noen medarbeidere er private, mens andre må være en del av systemet.

⁶¹ Rehabilitering definert i Forskrift om helse og rehabilitering av 1. juni 2001 § 2.

⁶² Håkan Jenner (1992).

b) Bruke ART aktivt i forhold til den enkelte og i grupper

Bruk av ART som program i forhold til de unge under soning og aktivt i oppfølging, i samarbeid med skole og friomsorg, har vært et tema under hele prosjektperioden. Det er særlig barnevernet som har ønsket egne programtilbud for de unge. Målgruppen for ART er barn og ungdom med alvorlige atferdsvansker og særlig utagerende og voldelige barn og unge⁶³. ART er trening, ikke terapi, gjennom fokus på læring av sosiale ferdigheter. Sinnemestring, moralsk resonering, samt det å sette seg i en annens sted, er sentrale elementer. ART omfatter ofte 30 seksjoner over en periode på 10 uker. Evalueringer av ART viser gode resultater ovenfor unge i fengsel (Kristoffersen m.fl. 2006).

Det oppgis ulike grunner til at målet om bruk av ART ikke er gjennomført i prosjektet. Allerede prosjektgruppen startet med å undersøke tidspunkt for kursstart slik at de prosjektansatte kunne bli utdannet instruktører. Likevel ble det først til høsten 2005 at en medarbeider ble utdannet i ART. Med et lavt antall deltagere i prosjektet var det heller ikke grunnlag for å sette i gang kurs våren 2006. I ettertid kan det se ut som fokuset på ART også har stått i veien for deltagelse i det tilsvarende programmet på Stifinner'n, basert på Ny Start.

c) Jobbe aktivt med relasjonsbygging og med motivasjon for endring

Arbeid med relasjonsbygging tar utgangspunkt i deltagelse i sosiale fellesskaper. For deltagerne på Stifinnerhuset var det voksne Stifinnere, Tyrili- og fengselsansatte som var fellesskapet, kulturen og miljøet på huset. Å vedlikeholde dette var et felles ansvar. Stifinnerhuset har sine egne rutiner med vasking, matlaging, vedlikehold og andre felles oppgaver i forbindelse med aktiviteter og turer. De ansatte i Stifinner'n jr. deltok i dette på samme måte som deltagerne i prosjektet. Samhandlingene om oppgavene i fellesskapet er av de tiltakene som binder fellesskapet sammen og som produserer situasjoner som grunnlag for diskusjoner om hendelser og situasjoner. Den daglige morgensamlingen er et slikt felles forum hvor alle på huset deltar. Relasjonsbygging er også å oppsøke familie, venner og ta tak i relasjoner og situasjoner utenfor fengselet. Fremstilling for deltagelse på fotballtreninger og hjemmebesøk er gjennomført og fulgt opp som forberedelse for løslatelse. Dette er likevel et område hvor prosjektet ikke har oppfylt forventningene i samarbeidet med lokale tiltak rundt barnevernet. De lokale samarbeidspartnere er i liten grad knyttet opp til endrings- og relasjonsarbeidet utenfor fengslet. Intensjonene om utvikling av samarbeid med barnevern og tiltak i bydelene har ikke blitt prøvd ut.

⁶³ Lars B. Kristoffersen, Sidsel Svendrup, Thomas Haaland, Inger-Helene Wang Andersen. 2006. Hjelpetiltak i barnevernet – virker de? i NIBR-rapport 2006:7, side 153-155

Motivasjon for endring er vanskelig å måle, men må ta sitt utgangspunkt i forberedelse for en framtidig annerledes situasjon istedenfor å ta avstand fra den kriminelle hendelsen. I kartleggingen ved inntak ble det fokusert på kriminogene behov og deltagerens egen vurdering av tiltak for å bli lovlydig og ikke komme i fengsel igjen. Disse tiltakene og områdene er diskutert i ansvarsgrupper og berørt i enesamtaler, men det er ikke laget noen skriftlig plan for gjennomføring og evaluering av tiltakene på individnivå. Samtalene med samarbeidspartnere har i større grad dreid seg om tiltak på systemnivå, som tilgang til tiltak og tjenester overhode. Et eksempel er en ung innsatt som avventer søknad om behandlingsplass, hvor ansvaret for behandlingen er blitt en diskusjon mellom to forvaltningsnivåer. Han vet ikke hva han skal gjøre etter endt soning annet enn at han ikke vil flytte hjem.

d) Ha grupper og enesamtaler

På grunn av variasjonen i antall deltagere og de mange innsatte i andre avdelinger, er det i liten grad brukt gruppesamtaler som modell for endring. På Stifinnerhuset har heller ikke juniorene deltatt i samtalegruppene som drives i Stifinner'n. Dette fordi fokuset i disse gruppene ofte har vært i forhold til rus og knyttet til progresjonen i Stifinnergruppen. Det er gjennomført en del enesamtaler, særlig om tema som *stil og tone*, som er kopiert fra innholdet i Stifinner'n.

Stil og tone i Tyrili er en del av *kulturkampen i rusbehandlingen* og handler om å kle av seg den tidligere væremåten for å fylles av en ny deltagelse i relasjon og samhandling i fellesskapet. For de unge på Stifinnerhuset ble de unges atferd sett og handlingene kommentert av voksne innsatte og ansatte på Stifinner'n og i Stifinner'n jr. Hvordan man svarer for seg, kommenterer ting, kler seg, rydder etter seg, utfører arbeidsoppgaver osv. er gjenstand for oppmerksomhet og blir kommentert. Dette fokuset på her-og-nå atferd i situasjonen har et tydeligere utgangspunkt i situasjonen i avdelingen enn som en forberedelse på tilbakeføring og oppfølging lokalt. Stil og tone begrunnes også ut fra ideelle normer som ærlighet, ansvar, høflighet og sannferdighet, som universelle verdier. Det er også i slike diskusjoner at hendelsene blir et godt utgangspunkt for å diskutere relasjoner og fokusere på den enkeltes deltagelse i disse situasjonene. På denne måten blir hendelsene i hverdagen et utgangspunkt for refleksjon og endring.

e) Bruke gruppen på Stifinner'n som miljøterapeutisk gruppe

Bruk av Stifinner'n som miljøterapeutisk gruppe ligger til grunn for mange av de tiltakene som ble ønsket utprøvd i prosjektet. Vi har også tidligere vist hvordan de to importerte tjenestene ikke oppnådde en felles forståelse av hverandres områder og oppgaver, som også førte til at det ble skapt usikkerhet om faglighet og utførelse. Ønsket om å organisere de to tiltakene som parallelle tilbud i samme avdeling skulle være en styrke, men viste seg å bli en begrensning for begge.

De unge oppfatter det som et privilegium å kunne delta i sammenhenger der de eldre Stifinnerene er med, særlig når det bare er en av de dem som deltar. Dette gir status i forhold til de andre unge og posisjon i forhold til de voksne Stifinnerene. Samtidig uttrykker de frustrasjon over å ikke også delta i progresjonen mellom fasene og overgang til behandling. I samtalene med de unge på Stifinner'n oppfattet de meg ofte som Tyriliansatt, og ikke som en forsker fra kriminalomsorgen. Dette skyltes nok både mitt kjennskap og vennskap til andre ansatte i Stifinner'n, og særlig ansatte fra Tyrili, men også at en av de voksne Stifinnerne kjente meg fra en tidligere runde i Stifinner'n og i Tyrili.

Flere av de voksne Stifinnerne uttrykte også ønske om å *få bedre kontroll* på de unge. De oppfattet at de unge tok mye plass i avdelingen og skapte uorden og tok oppmerksomhet som burde vært brukt til noe annet. De unge hadde ikke tatt noen beslutning og ble ikke utfordret til å ta et oppgjør med sitt kriminelle liv. Tvert imot synes flere av de voksne at Stifinner'n jr. var et tilbud om vaffelsoning, en enklere soningsform uten forpliktelser; "Hvis de bare hadde fått en tid på Ullersmo først, så hadde de kanskje visst å gripe mulighetene på Stifinner'n."

Mange av de voksne Stifinnerne kjente seg igjen i de unge, i hvordan de selv hadde vært den gangen da, og kunne reflektere om ensomhet og savn av omsorgspersoner og rollemodeller. Flere av Stifinnerne har egne barn, og noen har barn på alder med de unge i Stifinner'n jr. Flere voksne ønsket også at de unge kunne bli mer med, blant annet ved å bli med i Stifinnerutdanningen (tilrettelagt Ny Start).

6.8.2.1 I fellesskap

Denne evalueringen skal ikke sammenligne Stifinner'n med Stifinner'n jr. eller forsøke å fordele skyld for manglende helhet i endringsarbeidet ved Stifinnerhuset under prosjektperioden. Det er likevel en viktig del av beskrivelsen av erfaringene i prosjektet, og det er viktig for å vurdere det tilbudet som de unge fikk og ikke fikk i prosjektet. Slike situasjoner kan avhjelpes gjennom en bedre planlegging før, eller en tydeligere ledelse underveis, men er samtidig situasjoner som ofte oppstår i arbeid med mennesker i endring. Det er derfor viktig å også planlegge tiltak for å se og møte slike situasjoner når de oppstår og finne nye omforente løsninger for å gå videre.

Det er heller ikke mulig å vite om et manglende samarbeid om de unge har forringet det tilbudet som ungdommene kunne fått. Det som er mulig er likevel å vurdere om den modellen som er beskrevet er forsøkt gjennomført og på hvilken måte dette er gjort. Hvordan har man klart å skape et miljø for endring og utvikling for de som har vært på Stifinnerhuset og de som har sonet dom eller sittet i varetekt ved andre avdelinger?

En integrert modell med Stifinner'n ville styrke målet om en mer målrettet soningssituasjon for de med lengre dommer. En slik modell måtte bli mer integrert i Stifinner'n og innebærer å følge faseinndelingene i programmet over åtte måneder med deltagelse og tilrettelegging av program og samtalegruppe. I samtale med Stifinnerne fremheves det hvordan de unges deltagelse i Stifinnerutdanningen hadde vært viktig for bedre integrering. Stifinnerutdanningen er en tilpasset versjon av programmet Ny Start, en oversettelse av det kanadiske programmet *Reasoning and Rehabilitation*. Sammenlignende studier av ulike intervensjonsprogrammer, som ART (brukt av barnevernet) og Ny Start (brukt i kriminalomsorgen) viser at den felles kognitive atferdsterapeutiske delen av programmene overskygger andre forskjeller programmene imellom⁶⁴. Programmene ART og Ny Start ligner ellers mye på hverandre, med den samme oppbygningen, men ART legger mer vekt på kontroll av sinne.

Stifinner'n tilbyr ikke skolen i fengsel, men har et nært samarbeid med GVO under soning på § 12 i behandling og oppfølging i Tyrili. Skolen representerer i seg selv en kontinuitet før, under og etter løslatelse, men representerer her ikke noe integrerende tiltak i forhold til deltagelse i tilbudet ved Stifinner'n. De unges rett til skole må likevel avklares og følges opp slik at denne retten ikke går tapt.

Det viktigste i en integrert modell ville likevel være deltagelsen i faser og videre overgang til behandling. Dette er også det målrettede elementet gjennom progresjonen i Stifinner'n. For Stifinner'n jr. måtte dette bety at tiltakene for videreføring på § 12 måtte være avtalt og avklart på forhånd og ikke som et resultat av prosessen. Kartlegging for å fastslå adekvate tiltak og avtaler om dette måtte etablert en trygghet og et mål for tiden på Stifinner'n jr. som hadde muliggjort en målretting av tilbudene. Dette innebærer også at man måtte ha en myndighet for å bestille eller frigjøre ressurser for disse tiltakene som en del av en individuell plan (IP). Dette kunne skje ved at barnevernskontakten i Oslo fengsel ble organisert som et eget tiltak i barnevernet i Oslo med et byomfattende ansvar eller at dette ansvaret ble lagt til en vertsbydel. I en vertsbydel ville man fortsatt kunne bruke den kommunale infrastrukturen for å gi individuelt sammensatte tilbud.

For unge som soner eller sitter i varetekt ved andre avdelinger ville tilgangen til et integrert Stifinnerprogram i større grad muliggjort deltagelse i dette. Samtidig ville en slik deltagelse skape ustabilitet i tilbudene i Stifinner'n når mange deltagere hadde korte dommer, ble løslatt fra varetekt eller ble løslatt til annet tilbud. Ulempen ved å organisere et tilbud for alle, i varetekt og uavhengig av

⁶⁴ Lars B. Kristoffersen, Sidsel Svendrup, Thomas Haaland, Inger-Helene Wang Andersen. 2006. Hjelpetiltak i barnevernet – virker de? i *NIBR-rapport 2006:7* som beskriver hvordan Landenberger & Lipsey 2005 gjennomført i en metaanalyse av i alt 58 eksperimentelle og kvasi-eksperimentelle studier av hvilke effekter CTB-programmer har i forhold til residiv.

soningslengde, er at det er vanskelig å gi et felles tilbud samtidig som man skal legge tilrette for individuelle overganger ved løslatelse og videre oppfølging.

6.8.3 Oppdrag utført?

Samlet sett har ikke Stifinner'n jr. utført det oppdraget som de var gitt. Det har vært vanskelig for prosjektet å kunne gi et individuelt og målrettet tilbud til alle i målgruppen. Noen få har fått et tilbud rettet mot løslatelse og tiden etter soningsslutt og flere har fått et tilbud rettet mot situasjonen under soning. I operasjonaliseringen av målsetningen på systemnivå er det også soningssituasjonen i fengsel som nevnes først blant målene i prosjektet; "Tilrettelagt og skjermet soning. Ikke i fellesskap på andre avdelinger." Videre kan det argumenteres for at en skjermet soning i seg selv fremmer motivasjon for endring.

Motivasjon for endring eksisterer vanligvis som indre behov eller som resultat av ytre påvirkning (indre og ytre motivasjon). Grunnleggende behov for trygghet og relasjon dekkes gjennom fellesskapet med andre. Tilhørighet til sosiale fellesskap (sosialisering) skjer oftest ved et samsvar av verdier og interesser, hvor verdier er deling av en felles forståelse av seg selv i omverden og interesser peker på felles mål for deltagelse. Et samsvar i verdier og interesser vil forsterke utviklingen av en felles identitet, mens ulikhet i verdier og interesser kan nøytralisere og i verste fall virke utstøtende i forhold til fellesskapet⁶⁵.

Det er flere funn som peker på at fellesskapet i Stifinner'n skaper en tilrettelagt og skjermet ramme som gir tilgang til de unge i prosjektet. Aktivitetene i Stifinner'n er annerledes enn i en ordinær avdeling i fengselet. To av de tidlige unge savnet tilbud de kunne ha mottatt i andre enheter, mens de samtidig mottok tilbud om fadder, en åpen avdeling med tilgang til skole, fremstilling og permisjoner.

Det er kanskje ikke aktivitetene i Stifinner'n eller færre brudd på regler som kjennetegner tilbudet i avdelingen, men reaksjonene på brudd og uønsket atferd⁶⁶. Disse situasjonene var ikke deltagerne i Stifinner'n jr. med i. De tilhører tilbudet i Stifinner'n, tar utgangspunkt i et erkjent rusproblem og er en del av en faset progresjon rettet mot overgang til behandling.

De unge i Stifinner'n jr. var ikke en del av fremdriften i Stifinner'n og fulgte ikke Stifinnerutdanningen og gruppesamtalene. De var enten for kort tid inne for å følge en gruppe gjennom to faser frem til overgang på § 12, eller de var inne for lenge,

⁶⁵ Rokkan, Tore T. 1999. *Identitet i behandling*. Hovedoppgave i pedagogikk ved Pedagogisk forskningsinstitutt PFI, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig på internett: <http://fou.tyrili.no/pub/>

⁶⁶ Einar Ødegård i evaluering av Stifinner'n (1996).

og fulgte flere grupper gjennom fasene – for å se dem forlate. En av deltagerne har nå vært i prosjektet med tilhold i Stifinnerhuset i ett år.

Tilbud om skole, deltagelse i ansvarsgrupper og ny kontakt med venner og familie peker ut over soningstiden og er tiltak som kan skape motivasjon for endring over tid. Forutsetningen for dette er at tiltakene planlegges og rettes inn mot individuelle kriminogene behov, at de skjer i naturlige situasjoner utenfor fengselet eller i en sterk tilknytning med mulighet for overføring til den nye ettersituasjonen. Bruk av endringsprogrammer (ART/Ny Start) under og etter soningstiden kunne også være et slikt tiltak.

Det er mange grunner til at ting ikke blir som de er planlagt. Vi har særlig fokusert på manglende samarbeid mellom de to importerte tjenestene som delte bo i avdelingen. Det må være kriminalomsorgen sitt ansvar å legge forholdene til rette for samarbeid i fengselet, også samarbeid ulike samarbeidspartnere imellom. Skifte av prosjektledere og av ledelse i avdelingen må også ta sin del av skylden for disse problemene.

Målgruppe, struktur og fokus er forskjellig mellom de to tiltakene i Stifinner'n og Stifinner'n jr., selv om de deler et humanistisk menneskesyn og tar tilsluttet seg et felles syn på endring (Tyrlis ideologi). I arbeid med mennesker i endring er en av de viktigste forutsetningene at ansatte medarbeidere har en omforent forståelse av situasjon og mål, som gjør det mulig å reagere og handle i forhold til denne felles forståelsen.

Målsetningen for SNU-prosjektene var å forsøke ut modeller for samarbeid i ulike delprosjekter. Stifinner'n jr. skulle forsøke ut samarbeid mellom kriminalomsorgen og barnevernet. På tross av kriser og mangel på konkrete resultater, er det gjort flere erfaringer som er oppsummert med den nye skisse for samarbeid som bifalles av begge parter. Når fokuset flyttes fra skjerming og tilrettelegging på avdelingen til forberedelse for løslatelse og oppfølging i hjemmemiljøet vil også utfordringene flytte seg fra fengselet til barnevernet, frimsorgen, politiet og skolen. De erfaringene som er høstet i prosjektet er i hovedsak knyttet til fengselssystemet og tilrettelegging av tilbud for unge under soning. Det er likevel nyttige erfaringer.

7 SNU i Trondheim, Bergen og Oslo: Felles oppsummering og anbefalinger⁶⁷

7.1 Om Ung-firer'n

Dette skal ikke være en evaluering av avdelingen Modulen, men av prosjektet Ung-firer'n. Likevel handlet kapitlet om Ung-firer'n nesten like mye om hele avdelingen. Dette kan nok delvis settes i sammenheng med det jeg har skrevet om prosjektets svake identitet. Jeg har forsøkt å belyse forhold ved hele avdelingen først og fremst i den grad jeg har sett de som relevante for gjennomføringen av Ung-firer'n-prosjektet.

Som hovedinntrykk har jeg at Ung-firer'n-prosjektets to hovedmål i stor grad er nådd – forstått som (1) forbedret forvaltningssamarbeid overfor unge lovbyggere og (2) mer motiverte og positivt innstilte unge lovbyggere med økt livsmestringskompetanse ved løslatelse. Endringsteoriens før-situasjon, etter-situasjon og beskrivelse av midler ser altså ut til å stå i et rimelig forhold til hverandre. Dette inntrykket gjenspeiler intervjuer med både innsatte og ansatte. Inntrykket mitt er også at Modulen stort sett kan beskrives som et relativt godt sted å være – hvis man først skal være i fengsel.

Likevel har jeg brukt en del plass på å komplisere dette bildet. Jeg skal kort gjenta noen av poengene jeg har trukket frem:

For det første er det ikke klart for meg at det er prosjektet Ung-firer'n som har skapt dette ønskede resultatet. Ettersom dette er en evaluering av Ung-firer'n tvinges jeg til å spørre: er dette *på grunn av* Ung-firer'n, de andre prosjektene som løper parallelt, Modulen som avdeling, eller noe helt annet? Ettersom Ung-firer'n-prosjektet har løpt parallelt med de to langt mer sentrale prosjektene *rusgruppen* og *aktivitetskurset*, og ettersom unge innsatte i Trondheim fengsel hadde deltatt i disse to teknologiene også uten Ung-firer'n-prosjektet, er det vanskelig å si at det er nettopp prosjektet som har fremskaffet de ønskede resultatene. Prosjektet Ung-firer'ns rolle i det totale bildet er i det hele tatt noe uklart, det samme er prosjektets forhold mellom teori, metode og praksis. Det betyr ikke at Ung-firer'n ikke har

⁶⁷ Kapittel 7 er forfattet av Thomas Ugelvik og Tore T. Rokkan i fellesskap.

vært vellykket. Men det betyr at konklusjonen i denne evalueringen av prosjektet nødvendigvis må bli nokså åpen.

Jeg har også pekt på at Ung-firer'n-prosjektet har druknet i forhold til de andre prosjektene som pågår parallelt på avdelingen. Man har ikke klart å utnytte det potensialet som ligger i å styrke Ung-firer'ns identitet og derigjennom skape en fellesskapsfølelse mellom deltakerne, for eksempel gjennom en felles tur for de yngste, som flere har foreslått. Jeg har over stilt spørsmål ved hvorvidt det gir mening å kalle Ung-firer'n et prosjekt. En slik tur hadde i mine øyne vært et stort skritt på veien til å tydeliggjøre prosjektet *som prosjekt*. Så kan man si at et biprodukt av denne evalueringsrapporten er at de fire deltakerne i prosjektet som var på avdelingen under mitt feltarbeid, i hvert fall vet om prosjektet og sin status som deltakere nå. Det er uvisst om denne bevisstgjøringen vil bety noe i praksis.

Dernest er det ikke sikkert Modulen representerer den rusfrie oasen som prosjektet forutsetter. Både i forhold til kontakt med resten av fengselet, og i forhold til rusmiddelbruk på avdelingen, ser det ut til å være utfordringer for ansatte på avdelingen.

Det store antallet betjenter som i løpet av et år er innom avdelingen er et problem i forhold til kontinuiteten i arbeidet på avdelingen, og i forhold til konfliktene denne gjennomtrekken skaper. Det vil etter mitt syn være helt sentralt å forsøke å dempe denne gjennomtrekken i betydelig grad.

Forholdet mellom avdelingen og resten av fengselet preges til tider av dårlig kommunikasjon. De store kulturkampene innad i avdelingen ser ut til å ha roet seg, og det rådet stort sett enighet mellom de forskjellige ansattegruppene på Modulen under mitt feltarbeid. Men i forhold til resten av fengselet har avdelingen, og avdelingens ledelse, en informasjonsjobb å gjøre.

De ulike kryssende og/eller parallelle prosjektene som hele tiden pågår på Modulen bidrar i noen grad til konflikter mellom de ulike innsattegruppene som dermed skapes. Slik vil det også være i fremtiden, men ansatte på avdelingen bør ha et bevisst forhold til slike problemstillinger for i så stor grad som mulig å forebygge og dempe konfliktene.

Til slutt om Ung-firer'n: det er ikke alltid bare enkelt å være blant de yngste på Modulen. Dette er kanskje det problemet jeg har pekt på som mest direkte innvirker negativt på Ung-firer'n-prosjektets målsetninger om motiverte unge lovbrytere med økt selvtillit og forbedret selvbylde. Dette forholdet kan også fruktbart forstås i forhold til maskulinitetsteori og prisoniseringsteori – under mitt feltarbeid var ikke Modulen et sted der det nødvendigvis lønte seg å kaste av seg en hard og tøff ytre fremtoning. Det er mulig at dette bare var en forbigående uheldig situasjon mens jeg var på Modulen. Men selv om dette er tilfellet, selv om dette

ikke er den normale situasjonen på avdelingen, er det sannsynlig at slike uheldige konstellasjoner vil oppstå med jevne mellomrom. Dermed vil det være helt sentralt i forhold til arbeidet med de yngste lovbrøtterne at ansatte på Modulen er våkne og aktive overfor slike problematiske tendenser også i fremtiden.

7.2 Om Ung-risk

Ung-risk-prosjektets noe vage profil har gjort det utfordrende å skrive denne evalueringsrapporten. Også Ung-risk har så langt hatt svak identitet. Prosjektet går delvis over i andre, beslektede prosjekter i kriminalomsorgens region vest, samtidig som en rekke av de tiltakene som er igangsatt som del av Ung-risk, vil få effekter langt utover den lille gruppen som er definert som deltakere.

Som hovedinntrykk vil jeg si at prosjektet i for liten grad ser ut til å ha nådd målet om en forbedret innsats overfor den enkelte unge lovbrøtters. Det er for stort sprik mellom arbeidsoppgavene, slik endringsteorien beskriver dem teoretisk, og slik de ulike aktørene beskriver dem i praksis. Deltakerne i prosjektet fra Bergen fengsel opplever bare i helt begrenset grad at de har fått være med og blitt hørt i planleggingsarbeidet frem mot løslatelse; de opplever ikke at prosjektmedarbeideren har fungert som noen "ekstra kontaktbetjent" for dem; skjermingen av de unge på en egen avdeling med håndplukkede eldre "stabilisatorer" har i praksis blitt gjennomført bare delvis; de opplever at tilbudet er dårlig tilrettelagt deres behov. Det strukturerte miljøarbeidet som gjøres må sees i forhold til begrensninger ved fengselskonteksten og det anstrengte forholdet mellom prosjektmedarbeideren og deltakerne. I det hele tatt opplever ikke deltakerne fra fengselet at Ung-risk-prosjektet har gjort den store positive forskjellen for dem, og én av dem er til og med redd for at prosjektet kommer til å føre til at han ikke får prøveløslatelse etter 2/3-tid. Begge deltakerne jeg intervjuet har uttalte håp og planer for fremtiden. Hvis de når målene sine, er det ifølge dem på tross av, ikke på grunn av oppholdet i Bergen fengsel.

I friomsorgen ser det ut til at relasjonen mellom medarbeiderne og deltakerne var bedre og mer konstruktiv på det tidspunktet jeg foretok intervjuer i Bergen. De har, som planlagt, hatt strukturelle individuelle samtaler med fokus på bevisstgjøring i forhold til konsekvensene av lovbruddet, noe som oppleves som "helt greit", selv om deltakeren jeg intervjuet har liten tro på at en så mild samfunnsstraff egentlig hjelper. Deltakeren har også hatt glede av fredagsaktivitetene, som de andre samfunnsstraffdømte utenfor prosjektet jeg snakket med. Skillet mellom Ung-risk-prosjektet og vanlig gjennomføring av samfunnsstraff i Bergen er imidlertid utydelig.

Utover dette har jeg beskrevet noen gevinster og utfordringer for prosjektet som ligger ”på utsiden” av det som er tematisert i Ung-risks endringsteori. For det første opplever medarbeiderne at prosjektet har vært positivt i forhold til å styrke samarbeidsrelasjonene mellom Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor. For det andre, og som en stor utfordring for prosjektet, ser det ut som det er en rekke forhold i Bergen fengsel som til dels motarbeider arbeidet som gjøres i prosjektet. For det tredje og til slutt vil jeg, som en utfordring for fremtidig drift, si at det eksisterer et gap mellom på den ene siden medarbeidernes beskrivelser av relasjonen mellom dem og deltakerne som god, nær og meningsfull (jf. den manglende ”berøringsangsten”), og prosjektets skriftlige beskrivelser av sine deltakere. Prosjektets ulike tekster fører i mine øyne et stigmatiserende og avstandsskapende språk – jamfør den meget lange listen over problemer de unge deltakerne sliter med: Hva er ”vanlige sosiale ferdigheter”? Hva kjennetegner et mangelfullt nettverk, hva er eventuelt det mangelfulle ved nettverket? Hva kjennetegner en dårlig venn? Stemmer det at de unge har få eller ingen fritidsinteresser? Slik språkføring forutsetter to ulike roller med ulike privilegier og begrensninger: På den ene siden de stakkars unge som ikke vet sitt eget beste, på den andre siden de ansvarlige voksne som skal fortelle dem hva deres eget beste *egentlig* er. Forholdet mellom disse rollene er forholdet mellom subjektet som skal forandre, og objektet som skal forandres. Måten man forstår et fenomen som et problem, og som et eksempel på en bestemt form for problem, legger føringer for hvordan fenomenet møtes i praksis. Et bestemt menneskesyn får følger for hvordan medmennesker kan møtes (jf. Hammerlin og Larsen 1997). En språkføring slik den Ung-risk bruker om sine deltakere, vil i mine øyne være en sperre for et potensielt fruktbart forhold der samarbeidspartnere – begge subjekter – kan møtes på en konstruktiv måte.

Ung-risk-prosjektet har eksistert i kortere tid enn Ung-firer'n-prosjektet. Det var muligens for tidlig å evaluere Ung-risk på det tidspunktet jeg var på besøk. Prosjektet hadde kanskje ikke rukket å ”sette seg”, og de skriftlige prosjektdokumentene og de ulike intervjuamtalene fortalte til dels forskjellige historier. Ung-risk har vært et prosjekt som har blitt til underveis, dermed har målsetninger og retningsvalg endret seg fra de tidlige utkastene til i dag. Med utgangspunkt i en uferdig versjon av dette kapitlet som jeg sendte til region vest, Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor for at intervjupersonene skulle komme med kommentarer, har prosjektets medarbeidere på nytt formulert Ung-risk-prosjektets mål og midler. Dette er en formulering som på klar og tydelige måte vrir fokus over mot målet om forvaltningssamarbeid, på bekostning av arbeidet med den enkelte domfelte/innsatte. Deler av det som er behandlet i denne evalueringen hører ikke strengt tatt inn i Ung-risk-prosjektet lenger, slik det har blitt reformulert. Dette er altså en formulering som delvis står i motsetning til tidligere formuleringer av Ung-risk-prosjektets mål og midler. Mitt svar til denne

reformuleringen er at prosjektet uansett må forstås kontekstuel, og at alt jeg har skrevet om i denne rapporten, i det minste hører inn under den konteksten Ung-risk-prosjektet antas å skulle virke i. Derfor har jeg valgt å beholde også de delene av evalueringen som i det nye perspektivet kan sies å være på prosjektets "utside". Denne evalueringsrapporten kan således allerede sies å ha fått konsekvenser for prosjektet, i form av en tydeligere og mer sammenhengende profil, og en bedre avgrensning mot andre parallelle prosjekter i kriminalomsorgens region vest.

7.3 Stifinner'n jr.

Stifinner'n jr. er et unikt prosjekt som har gjort mange erfaringer. Samtidig har ikke prosjektet oppnådd målene som var gitt dem i forhold til de unge innsatte i Oslo fengsel. En av grunnene for dette er kanskje nettopp at det er et prosjekt i et møte mellom to systemer. Det er også de systemmessige utfordringene som har vært vanskeligst å overvinne; Hvordan planlegge for å ta imot alle unge når antallet varierer fra en til fem? Hvordan tilrettelegge for en tilpasset og målrettet soning når soningstiden varierer fra dager i varetekt til soning over år? Hvordan få tilgang til de unge som ofte opererer flere sammen, har andre verdipreferanser, fremtidsbilder og utsikter for fremtiden? Hvordan få tilgang til de tiltakene som gjør at både vi og de tror på muligheten for endring?

Det har vært en kort og hektisk prosjektperiode på halvannet år fra de ansatte og de første innsatte kom inn i prosjektet. Organiseringen av tilbudet i fengselet, samarbeidet om de unge og tilrettelegging av hverdagen har tatt mye fokus vekk fra det langsiktige arbeidet. Særlig den barnevernsansatte har følt doble forventninger om å være to steder på en gang, både som tilrettelegger utenfor fengselet og som koordinator i fengsel. Isteden har de prosjektansatte tatt rollen som omsorgsperson for de unge i et forsøk på å tilrettelegge forholdene under soning. Det betyr ikke at det ikke er arbeidet med målrettede tiltak, men at dette arbeidet ofte er konsentrert mer om ansvarliggjøring av samarbeidspartnere enn arbeid med bevisstgjøring for at den unge innsatte skal ta et ansvar.

Unge innsatte i fengsel er en gruppe unge som har forsøkt alt og som alle har forsøkt å snu før. Det er lagt ned betydelige ressurser i utredninger og tiltak for å møte situasjonen tidligere. Samtidig kvier hjelpetjenesten seg med å stille opp og bruke ressurser for å møte behovet når den unge er tilgjengelig under straffegjennomføringen. Fordi de unge ofte fyller 18 år omtrent på den tiden de fengsles for første gang, oppstår det en usikkerhet om ansvar for videre forløp. Barnevernstjenesten lukker mappene og sosialtjenesten har ikke registrert saken, og den innsatte (og kriminalomsorgen) blir sittende igjen med svarteper.

Diskusjonen om unge i fengsel er en diskusjon om å ta ansvar. Uansett politisk standpunkt ønsker vi alle å gjøre noe når vi treffer helt unge innsatte. Vi ønsker å gjøre noe for dem og vi ønsker å gjøre med de mange andre som begår kriminelle handlinger og blir straffedømt i ung alder. For de som soner i fengsel eller har plass i lukkede institusjoner i barnevernet er det bare en løsning som virker, og det er samarbeid om løsninger.

Kriminalomsorgen er avhengig av samarbeid med samarbeidspartnere som kan tilrettelegge for tiltak før og etter soning. Derfor er kriminalomsorgen avhengig av at disse partnerne samarbeider med oss – og med hverandre – for å gi den enkelte mulighet for å ta ansvaret for sitt eget liv, uten kriminalitet. Det er derfor samarbeidet om SNU-prosjektene er viktig og gir nyttige erfaringer for å møte morgendagens utfordringer, uavhengig av hvem som har ansvar for unge lovbrøyttere.

7.4 Delte utfordringer

For å kunne evaluere noe, for å kunne si om noe er bra eller dårlig, må man kunne vite hva dette ”noe” er – det må ha en relativt klart avgrenset innside og utside. I arbeidet med denne evalueringen har det vært vanskelig å få grep om begge de aktuelle prosjektene. Hver gang jeg har fått en følelse av at jeg har skjønnet hva Ung-firer'n eller Ung-risk egentlig går ut på, hva som er sentralt i det enkelte tiltaket, har det ikke gått lang tid før jeg igjen har blitt forvirret. Felles for de to prosjektene denne evalueringsrapporten handler om, er at de har vært utfordrende å ”få tak i”. Begge prosjektene har (på forskjellige vis) i praksis blitt gjennomført på måter som står i strid med eller er på siden av det enkelte prosjekts skriftlige fremstillinger av mål og midler. Samtidig er prosjektdokumentene ofte vagt formulert og til dels noe selvmotsigende. I Trondheim har pengene som har vært øremerket til Ung-firer'n-prosjektet gått inn i vanlig drift av avdelingen, uten at den lille gruppen som har vært definert som deltakere i prosjektet har kunnet merke forskjell. ”Det nye” ved prosjektet har vært så nært knyttet til ”det gamle” på avdelingen at det kan være vanskelig å se forskjellen. At Modulen kan være et bra sted å være, målt opp mot resten av Trondheim fengsel, er hevet over tvil. Problemet er å tydelig få øye på Ung-firer'n-prosjektets rolle i den større helheten.

I motsetning til Ung-firer'n i Trondheim, som har knyttet det ”nye” til noe allerede velprøvd, har Ung-risk i Bergen på enkelte områder representert noe kvalitativt nytt i region vest. Dette gjelder først og fremst arbeidet med samarbeidsavtalen og lobbyvirksomheten – begge gode initiativer i mine øyne. Dette er riktignok delvis

arbeid som har pågått og pågår også i Trondheim, og som de sågar har kommet lenger i forhold til der. Men der er dette arbeidet ikke definert som en del av Ung-firer'n, så det faller utenfor denne evalueringen. Dette nye har imidlertid kommet og vil komme alle innsatte og domfelte i region vest til gode, så det er vanskelig å se dette som et prosjekt spesielt rettet mot unge lovbrytere. Ellers er det vanskelig å se at prosjektet har representert noe annerledes for sine unge deltakere enn for unge ellers som gjennomfører straff i Bergen fengsel eller ved Hordaland fromsorgskontor.

Begge prosjektene har vært initiert fra sentralt hold, og begge er i mine øyne preget av dette. Både Ung-firer'n og Ung-risk har til en viss grad måttet skape prosjektenes innhold etter at starten har gått, ettersom pengene ble tildelt mens ingen egentlig visste hva prosjektene i praksis skulle være.

En fellesnevner for endringsteoriene til begge de to tiltakene er en sterk fokus på individet og mulighetene for å gjøre noe med den enkeltes kriminalitet gjennom å påvirke individet. Dette er koplet med en begrepsbruk som markerer avstand til enkeltmennesket og som plasserer eller posisjonerer enkeltmennesket som avvikende, defekt, annerledes. Jeg har over kritisert Ung-risk-prosjektet for en slik begrepsbruk, men også Ung-firer'n-prosjektet bygger i en viss grad på slike tanker: ta for eksempel de tre sitatene som er skåret i tre og henger ved siden av TV-apparatet på Modulen:

”Stritt ikke imot, det gjør bare vondt. Trekk pusten og kast deg i det”

”Rom ble ikke bygd på en dag”

”Alt du søker ligger gjemt bak masken du bærer”

Ansvar er noe som har med voksentilværelsen å gjøre. I beskrivelsene av SNU-prosjektene fremstår de unge lovbryterne som om de er ansvarsløse barn. De må læres å oppføre seg som voksne. Dette er en forståelse som understreker mulighetene for forandring – denne overgangen fra ”barnslig bekymringsløs uansvarlighet” til ”voksen ansvarsfølelse” er noe alle har vært gjennom, om enn noen senere enn andre. Kriminalitet kommer av umodenhet. ”Den problematiske tingen” (jf. Brox 1991) er umodne ungdommer som ikke er seg sitt ansvar bevisst. Ansvar for endring legges her i stor grad på individets skuldre - det er individet som må ta ansvar, som må ”kaste seg ut i det” eller ”rive av seg masken” vedkommende ”bærer”. I noen grad står slik språkbruk i kontrast til de nære og varme relasjonene flere av intervjupersonene forteller om både fra Ung-firer'n og Ung-risk.

Tittelen på denne evalueringsrapporten refererer til fjellvettregel nummer åtte. Dette kan leses på flere måter. For det første kan ”Vend om i tide” sies å være en reformulering av SNU-prosjektens felles målsetning om å snu unge lovbrytere før det er for sent. Men tittelen kan også forstås som en oppfordring til de to SNU-

prosjektene i Trondheim og Bergen. Forstått slik vil jeg understreke at jeg ikke argumenterer for en total helomvending i arbeidet med unge lovbyggere i Trondheim fengsel, Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor. Dette er alle tre arenaer for godt arbeid, både overfor enkelte unge lovbyggere og i forhold til forbedret samarbeid med ulike forvaltningssamarbeidspartnere. Men i forlengelsen av dette gode arbeidet håper jeg denne rapporten kan identifisere noen av utfordringene som ligger forut, i tillegg til enkelte små retningsskifter og snuoperasjoner som i denne sammenheng kunne være på sin plass. Jeg ønsker alle innsatte og ansatte som har og har hatt tilknytning til de to prosjektene, lykke til.

7.4.1 Med et tillegg om Stifinner'n jr.

Stifinner'n jr. har snudd, og både fengsel og barnevern er med i denne SNU-prosessen videre. I den nye modellen er det nyttig å innhente erfaringer fra de to andre SNU-prosjektene i kriminalomsorgen;

I Trondheim skapte organiseringen av mange samtidige prosjekter med tilhold i Firer'n et samspill – og ikke en motsetning – i arbeidet med de unge. I Trondheim er det heller ingen ambisjon om å gi et tilbud til alle unge, men å ta inn de som det er plass til i avdelingen. Dette fører til at prosjektet unngår å bli en sentral for alle unge i hele fengselet, men isteden kan konsentrere seg om å jobbe med de unge som man har ”inne”. Den omfattende samarbeidsavtalen mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune skaper et trygt fundament for samarbeid mellom fengselet og ulike etater i kommunen, og etatene seg imellom. En avtale med beskrivelse av rutiner og ansvar ved samarbeid rundt unge innsatte finnes ikke i Oslo, selv om kompleksiteten i tiltak og nivåer for tjenester er enda større her. Også i Bergen er det skrevet avtale mellom fengselet, friomsorgen og kommunen. Denne kontakten er lagt til et sentralt koordinerende nivå. En slik kontakt kunne ofte vært ønsket i letingen etter samarbeidspartnere i Oslo. Det ville også kunne forplikte underliggende etater og enheter for å utløse samarbeid. I Bergen er også friomsorgen sin rolle sentral. Både innsatte og samfunnsstraffdømte følges opp i ansvarsgrupper – også ut over soningstiden – for å starte og sikre videreføring av tilbud.

I utviklingen av det nye ambulerende tiltaket for unge i Oslo fengsel, *Jr. team Oslo fengsel*, er dette også nyttige erfaringer å ha med seg; Om hvordan samarbeide med lokale tiltak utenfor fengsel for å sikre videreføring etter straffegjennomføring og om hvordan utvikle avtaler som gir nødvendig støtte for å utvikle og vedlikeholde samarbeidet. De viktigste erfaringene å dele er kanskje historiene om de som lykkes, der det går bra. Å oppsummere slike små og store seire er det som gjør at vi fortsatt holder troen på at det nytter, og får oss til å forsøke en gang til.

Lykke til videre!

Litteratur

- Ad. SNU unge lovbrytere – rapportering for 2005. Brev til KSF fra Trondheim fengsel 12.01.06.
- Ad. Unge lovbrytere – Ung-firer'n. Brev fra Trondheim fengsel 28.01.05.
- Almås, Reidar (1990): *Evaluering på norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andreassen, Tore (2003): *Behandling av ungdom i institusjon. Hva sier forskningen*. Oslo: Kommunalforlaget.
- Aubert, Vilhelm (1972): *Om straffens sosiale funksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakken, Anders (2003) Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet? I *NOVA rapport 15/03*. Oslo: Nova
- Baklien, Bergljot (1985): "Evalueringsforskeren mellom barken og veden." I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol. 28. s. 457-475.
- Baklien, Bergljot (2004): "Følgeforskning". I: *Sosiologi i dag*, vol. 34, nr. 4, s. 49-66.
- Balvig, Flemming, Lars Holmberg og Anne-Stina Sørensen (2005): *Ringstedforsøget: Livsstil og forebyggelse i lokalsamfundet*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York, London, Toronto, Sydney, Singapore: The Free Press.
- Berg, Elin (2003): Samtalens monolog. En studie av interaksjon mellom klienter med innvandrerbakgrunn og ansatte i tiltaksapparatet for rusmiddelmissbrukere. I *SIRUS-rapport nr. 1 2003*. Tilgjengelig på internett: http://www.sirus.no/fhp/d_emneside/cf/hPkey_5333/hParent_75/hDKey_8 [Lesedato: 025.11.06].
- Blomstedt, Åsa (2006) Broad programs may prevent juvenile crime. Friedrich Løsel intervjuet i The Stockholm Criminology Symposium 2006: Brief accounts of some of the presentations. Tilgjengelig på internet: http://www.criminologyprize.com/dynamaster/file_archive/061121/803675b0a73f6eebf085c9459756edb5/Apropa-3-bilaga-eng-webb.pdf. [Lesedato: 01.12.06].
- Bondeson, Ulla (1974): *Fången i fångsamhället*. Malmö: P. A. Nordstedt & Söners Förlag.
- Borchgrevink, Axel og Jo Helle-Valle (2004): "En metodologisk evaluering av evalueringsmetoder". I: *Sosiologi i dag*, vol. 34, nr. 4, s. 27-48.
- Bogen, Hanne og Huser, Anne. 2005. Evaluering av finansieringsordningen i barnevernet i Oslo kommune. I *Fafo-rapport 483*. Tilgjengelig på internett: <http://www.fafo.no/pub/rapp/483/index.htm> [Lesedato: 01.12.06].
- Bourdieu, Pierre (1988): *Homo academicus*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre og Loïc J. D. Wacquant (1995): *Den kritiske ettertanke: Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Brox, Ottar (1991): *Praktisk samfunnsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bødal, Kåre (1969): *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel: Klientel og resultater*. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett.
- Christie, Nils (1960): *Unge norske lovovertredere*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Christie, Nils (1968): "Langhåret livsstil". I: *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap* vol. 56, s. 123-136.
- Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn?*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Clemmer, Donald (1958): *The prison community*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Connell, Robert W. (1995): *Masculinities*. Cambridge: Polity Press
- Danielsen, Trond og Wilhelm Meek Hansen (1997): *Ny start for norsk fengselsvesen?* Oslo: Krus. Dokumentasjon og debatt nr. 3/1997.
- Danielsen, Trond og Wilhelm Meek Hansen (2000): *Med Tunga på vektskålen: En undersøkelse om organisering av rehabiliterende virksomhet ved Trondheim kretsfengsel (Tunga)*. Oslo: Krus. Dokumentasjon og debatt nr. 2/2000.
- Duguid, Stephen (2000): *Can prisons work? The prisoner as object and subject in modern corrections*. Toronto/Buffalo/London: University of Toronto Press.
- Ericsson, Kjersti (2000): "Maskulinitet, kriminalitet og kontroll" I: *Materialisten* nr. 4, s. 7-43.
- Eikeland, Ole-Johan, Manger, Terje og Diseth, Åge (2006): *Innsette i norske fengsel: Utdanning, utdanningsønske og rett til opplæring*. Rapport utgitt av Fylkesmannen i Hordaland. [Fylkesmannen i Hordaland].
- Evalueringsrapport av de første driftsmånedene - Stifinner'n jr.* (Udatert): Notat fra Oslo fengsel signert prosjektleder Tom Eberhart. [Oslo fengsel]
- Fagplan for aktivitetskurs*. [Trondheim: Trondheim fengsel/Modulen].
- Forskrift om helse og rehabilitering av 1. juni 2001. Tilgjengelig på internett:* http://odin.dep.no/hod/norsk/dok/andre_dok/veiledninger/030051-200004/dok-bn.html#hov1 [Lesedato: 01.12.06].
- Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*. Oslo: Fafo. Fafo-rapport 429.
- Fredwall, Terje (16.6.2005): *Ekspedisjonssjef Kristin B. Bronebakk: Et spesialisert fengsel i hver region*. På internett: <http://www.krus.no/nyheter/06058.html>
- Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora* (2003): URL: <http://www.etikk.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer/99> [lesedato 25.02.05].
- Goffman, Erving (1967): *Anstalt og menneske: Den totale institusjon sosialt sett*. København: Paludan.
- Guba, Egon G. og Yvonna S. Lincoln (1989): *Fourth generation evaluation*. Newbury Park: Sage.
- Hammerlin, Yngve (1993): "Tjenestemannsrolleprosjektet 1988-91 – noen allmenne betraktninger". I: *Fengselsforum* nr. 4, september 1993.
- Hammerlin, Yngve og Inger Marie Fridhov (1994): *Travelt, men meningsfullt: En undersøkelse om det å tjenestegjøre på Leira*. Oslo: KRUS.
- Hammerlin, Yngve og Egil Larsen (1997): *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hammerlin, Yngve, Charlotte Mathiassen og Thomas W. Strand (2006): *Velferdsstatens velsignelser og farer: Kriminalitet og samfunn 1965-2005*. Oslo: KRUS. Dokumentasjon og debatt 2006/2.
- Hauge, Ragnar (1995): *Kriminalitet som ungdomsfenomen*. Oslo: Pensumtjenesten. Opptrykk.

- Hauge, Ragnar (2001): *Kriminalitetens årsaker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Intervju/samtale med innsatte som har søkt kontraktsoning i Trondheim kretsfengsel*. [Trondheim: Trondheim fengsel].
- Informasjon om tiltaket Stifinner'n jr. – et samarbeid mellom kriminalomsorgen/Oslo fengsel og Oslo kommune*. Fra Oslo kommune, byrådsavdelingen for velferd og sosiale tjenester ref. 200501840-2 arkivkode 911.
- Jenner, Håkan. (1992). *Pygmalion i misbrukervården. Om forventningar mellom behandler och klient*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnsen, Berit (2001): *Sport, masculinities and power relations in prison*. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Jon, Nina (2005): *En skikkelig gutt: Arbeidet med å forme en passende maskulinitet. Foldin vernet skole 1953-1970*. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi.
- Kilden til visdom: Utvikling – realisering – drømmer*. Trondheim: Stavne Gård. Informasjonsbrosjyre. Årstall ikke oppgitt.
- Kriminalomsorgen. *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2005*. Tilgjengelig på internett: <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=321411> [Lesedato: 01.12.06].
- Kristoffersen, Lars B., Svendrup, Sidsel, Haaland, Thomas og Inger-Helene Wang Andersen. (2006): "Hjelpetiltak i barnevernet – virker de?". I *NIBR-rapport 2006:7*. Oslo: NIBR
- Kristoffersen, Ragnar (1986): *Bagatellenes tyranni: Samhandlingsstrukturen i et norsk fengsel*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi. Oslo: UiO.
- Kristoffersen, Ragnar og Yngve Hammerlin (1998): *Habilitering som livsmestringsprosess: Startsted Hassel kretsfengsel?* Oslo: KRUS. Dokumentasjon og debatt nr 1/1998.
- Kyvsgaard, Britta (1989): *...og fængslet ta'r de sidste. Om kriminalitet, straf og levevilkår*. København: Jurist- og økonomforbundets forlag.
- Lander, Ingrid (2003): "Genus, normalitet och avvikelser". I: *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lorentzen, Jørgen (2004): *Maskulinitet: Blikk på mannen gjennom litteratur og film*. Oslo: Spartacus.
- Mik-Meyer, Nanna og Margaretha Järvinen (2005): "Indledning: Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv". I: *Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv: Interview, observationer og dokumenter*.
- Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (red.). København: Hans Reitzels forlag.
- Mathiesen, Thomas (1970): "Fængselsvesenets konservatisme". I: *Dømt til sikring*. Dalgard, O. S. (red.). Oslo: Pax.
- Messerschmidt, James W. (1997): *Crime as structures action. Gender, race, class, and crime in the making*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE
- Molden, Thomas Hugaas (2005): *Bolig ved løslatelse? Underveisevaluering av samarbeidsavtalen mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune*. Trondheim: Sintef. Rapport STF50 A05166.
- Molden, Thomas Hugaas og Berit Berg (2005): *Rusfri soning og rehabilitering – er det mulig?: Et samarbeidsprosjekt mellom Stavne Gård og Trondheim fengsel*. Trondheim: Sintef.
- Nesvik, Stig (2004): *Evalueringsprogrammet RIF og Mitt Valg*. Oslo: Krus.

- Nilsson, Anders (2003): "Living conditions, social exclusion and recidivism among prison inmates". I: *Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention*, vol. 4, s. 57-83.
- Oppegård, Karin (2006). "En gang Stifinner – aldri mer i fengsel". Fra *erfaringskonferanse; Fra fengsel til hva?* mandag 23. oktober 2006 i Sosial- og helsedirektoratet, arrangert av Sosial- og helsedirektoratet, Husbanken, Kommunenes Sentralforbund (KS) og Kriminalomsorgen region øst om strategien *På vei til egen bolig*.
- Opplæringsloven (1998), Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. Tilgjengelig på internett: <http://www.lovdata.no/all/nl-19980717-061.html>. [Lesedato: 01.12.06].
- Oslo Kommune 1999. *Skisse for etablering av Stifinner'n jr. i samarbeid mellom Oslo kommune, Oslo fengsel og Tyrilistiftelsen*. Oslo: Oslo kommune, Barne- og familieetaten.
- Pedersen, Willy, m. fl. (1995): *En debatt om ungdomskriminalitet: Opptrykk av artikler publisert i Tidsskrift for samfunnsforskning*. Oslo: IKRS. Stensilserien nr. 78.
- Prosjektbeskrivelse: Forpliktende forvaltningssamarbeid om unge lovbyggere: Ung-risk prosjektet: et tilbud til unge domfelte i Bergen fengsel og Hordaland friomsorgskontor, Region Vest*. [Bergen: kriminalomsorgens region vest].
- Prosjektet Stifinner'n jr.* (Uten dato): [Oslo fengsel].
- Prosjektet "Ung-risk" Årsregnskap for 2005*. Brev til Justisdepartementet fra kriminalomsorgen region vest 02.03.2006.
- Prosjektplan Juniorprosjektet ved Stifinner'n*. [Oslo fengsel]
- Repstad, Pål (1987): *Mellom nærhet og distanse: Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Tore Tveraabak (1999). *Identitet i behandling. Om rusmisbruk og pedagogikk*. Hovedoppgave ved Pedagogisk forskningsinstitutt, PFI, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig på internett: <http://fou.tyrili.no/pub/> [Lesedato: 01.12.06].
- Rutinehåndbok for Juniorprosjektet ved Stifinner'n Avd C Oslo fengsel*. [Oslo: Oslo fengsel]
- Samarbeidsavtale vedrørende domfelte og varetektsfengslede innsatte mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune* (2003). Trondheim: Trondheim fengsel og Trondheim kommune.
- Samarbeidsavtale vedrørende innsatte varetekt og domfelte mellom Kriminalomsorgen i Hordaland og Bergen kommune* (in prep. 2006). Uferdig utkast. Bergen: Kriminalomsorgens region vest/Bergen fengsel.
- Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet (2005-2008)* (2005). Oslo: Justis- og politidepartementet. Handlingsplan G-0380B.
- Schance-Andresen, Arne (1994): *Stifinner'n. Prosjekthåndbok for Oslo kretsfengsel og Tyrilistiftelsen*. Oslo: Oslo kretsfengsel: Tyrilistiftelsen
- Schwalbe, Michael og Michelle Wolkomir (2001): "The masculine self as a problem and resource in interview studies of men". I: *Men and masculinities* nr. 1, s. 90-103.
- Skardhamar, Torbjørn (2006): *Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant normenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977*. Statistisk sentralbyrå. Oslo: SSB. Notater 2006/33

- Skardhamar, Torbjørn (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo: IKRS.
- Skardhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår: en analyse av fødselskullet 1977*. Oslo: SSB. Rapport 2005/9.
- Snu unge lovbytere: Et tverrdepartementalt prosjekt rettet mot barne- og ungdomskriminalitet. URL: <http://odin.dep.no/jd/norsk/tema/barnogunge/012101-990648/dok-bn.html> [Lesedato: 14.06.06].
- Stangeland, Per og Ragnar Hauge (1974): *Nyanser i grått: En undersøkelse av selvrapportert kriminalitet blant norsk ungdom*. Oslo: universitetsforlaget.
- Stifinner'n jr. –foreløpig evaluering. (24.10.2005): Notat fra kriminalomsorgen region øst ref. 200525368-1. Oslo: Kriminalomsorgen region øst.
- Stortingsmelding nr. 20 (2005-2006): *Alternative straffereaksjoner ovenfor unge lovbytere*. Oslo: Det kongelige justis- og politidepartement
- Storvik, Birgitte Langset (2003): *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Strategi for faglig virksomhet 2004-2007*. Oslo: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.
- Sykes, Gresham M. (1958): *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press.
- Sykes, Gresham M. og David Matzas (1957): "Techniques of neutralization". I: *American sociological review*, vol. 22, nr. 664-670.
- Thagaard, Tove (1998): *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsen, Lotte Rustad (2004): *For mye av ingenting... - Straffedes levekår og sosiale bakgrunn*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo: IKRS.
- Thurston, Richard (1996): "Are you sitting comfortably? Men's storytelling, masculinities, prison culture and violence". I: *Understanding masculinities*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- Trondheim fengsel Firer'n: *En kort presentasjon* (2005). [Trondheim]: Kriminalomsorgen. Informasjonsbrosjyre.
- Ung risk – et forvaltningssamarbeid i region vest. Brev til KRUS fra kriminalomsorgens region vest 20.01.2006.
- Utenfor murene – innenfor samfunnet? *Videreutvikling av samarbeidet mellom Trondheim kommune og Trondheim fengsel – et samarbeidsprosjekt*. Trondheim: Trondheim kommune.
- West, Candace og Donald H. Zimmerman (1987): "Doing gender". I: *Gender and Society* nr. 1, s. 125-151.
- Whyte, William F. (1984): *Learning from the field: A guide from experience*. Beverly Hills, London, New Delhi: Sage.
- Ødegård, Einar (1996): *På ulendte veier – en evaluering av Stifinnerprosjektet*. Oslo: Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning
- Ødegaardshaugen, Anka (2005): *Løslatelse fra fengsel: Om hvordan det mulige kan bli umulig*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo: IKRS.